

338 Annales Universitatis
Paedagogicae Cracoviensis

ISSN 2657-8549

Studia de Securitate

11(2) • 2021

338 Annales Universitatis
Paedagogicae Cracoviensis

ISSN 2657-8549

Studia de Securitate

11(2) • 2021

Komitet Redakcyjny

dr Rafał Klepka – redaktor naczelny
dr Przemysław Mazur – sekretarz redakcji
dr Klaudia Cenda-Miedzińska
dr Katarzyna Pabis-Cisowska
dr Edyta Sadowska
dr Tomasz Wójtowicz
mgr Justyna Rokitowska

Rada Naukowa

prof. zw. dr hab. Olga Wasiuta, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie – przewodnicząca
prof. UP dr hab. Hanna Batorowska, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. UP dr hab. Małgorzata Bereźnicka, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. dr Maria Alzira De Almeida Pimenta, Universidade De Uberaba, MG, Brazylia
prof. dr Anabela Da Silva Moura, Viana do Castelo Polytechnic, Higher School of Education, Portugal
prof. UP dr hab. Janusz Falecki, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. dr Saadet Gülden Ayman, Uniwersytet Stambulski, Turcja
dr António Luís Jorge Gumbe, Ministério de Cultura da República de Angola, Angola
prof. WSPol dr hab. Adam Hołub, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Polska
prof. dr Ane Kirkegaard, Uniwersytet w Malmö, Szwecja
prof. dr hab. Roman Kochnowski, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. dr hab. Wasyl Kostycki, Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczeni w Kijowie, Ukraina
prof. Ymena Kurowska, Central European University w Budapeszcie, Węgry
prof. dr Mei-Lan Lo, Institute of Visual Art Education, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. Xavier P. Mao, North-Eastern Hill University, Indie
prof. doc. dr. Jiri Prokop, Uniwersytet Karola w Pradze, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Czechy – Polska
prof. UP dr hab. Janusz Ropski, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. dr hab. Ryszard Rosa, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Polska
prof. dr Antonina Shuliak, Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Lesi Ukrainki w Łucku, Ukraina
prof. dr Liu Shu-Ying, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. UP dr hab. Tomasz Skrzyński, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. WSB dr hab. Jerzy Świeca, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu, Polska
prof. zw. dr hab. Sergiusz Wasiuta, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. UP dr hab. Przemysław Wywił, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
prof. dr hab. Andrzej Żebrowski, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
dr Remigiusz Kasprzycki, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
dr Rafał Kopeć, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
dr Przemysław Mazur, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska

Kontakt z redakcją

Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków
e-mail: studiadesecuritate@up.krakow.pl

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2021
ISSN 2657-8549
DOI 10.24917/26578549.11.2

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56
e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl
[http: //www.wydawnictwoup.pl](http://www.wydawnictwoup.pl)

Spis treści / Contents

Od redakcji / From Editors	4
ARTYKUŁY / ARTICLES	
Jarosław Jastrzębski	
Japoński lotniskowiec zaopatrzeniowy <i>Shinano</i> – analiza funkcjonalna. Część 5: Funkcje uzupełniające	5
Japanese supplay aircraft carrier <i>Shinano</i> – functional analysis. Part 5: Complementary functions	
Serhii Kulyk	
Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People’s Republic of Korea	24
Magdalena Tomala, Maryana Prokop	
Zagrożenia militarne i wojenne a bezpieczeństwo gospodarcze państwa. <i>Case study</i> : konflikt zbrojny między Ukrainą a Rosją w 2014 roku	40
Military threats and threats of war vs the economic security of the state. <i>Case study</i> : armed conflict between Ukraine and Russia in 2014	
Rafał Parczewski, Tomasz Borowczyk, Daniel Stankowski	
Ochrona granicy państwowej z wykorzystaniem bezzałogowych statków powietrznych	60
State border protection with access to unmanned aerial vehicles	
Jarosław Jastrzębski	
Krażownik ciężki – problemy klasyfikacyjne. Część 1: Geneza i definicja krażownika ciężkiego	68
Heavy cruiser – classification problems. Part 1: Genesis and definition of a heavy cruiser	
Andrzej Kobiółka	
Optymalizacja bezpieczeństwa społecznego w środowisku lokalnym – zarys problematyki	90
Social security in local environments optimization – outline of the issues	
TŁUMACZENIA / TRANSLATIONS	
Bruce Ivar Gudmundsson (tłum. Marek Klasa)	
<i>Decision-forcing cases</i> – decyzyjne studia przypadku	100
Decision-forcing cases	

Od redakcji

Z wielką radością przedstawiamy naszym Czytelnikom kolejny numer *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis „Studia de Securitate”*. Nowy tom czasopisma zawiera artykuły dotyczące różnych aspektów bezpieczeństwa. Odnoszą się one do politycznych, militarnych, społecznych i technicznych aspektów tej dziedziny nauki. Podobnie jak w poprzednich numerach, tak i w tym staramy się analizować problemy aktualne i praktyczne, nie uciekając jednak od rozważań teoretycznych oraz analiz historycznych.

Wyrażamy wielkie zadowolenie, że na łamach naszego periodyku znalazły się opracowania badaczy nie tylko polskich, lecz także związanych z zagranicznymi ośrodkami naukowymi. Niezmiernie miło nam publikować również wartościowe i poznawczo cenne prace badaczy pochodzących z wiodących polskich uniwersytetów. Cieszy nas to, że w gronie autorów znajdują się tradycyjnie reprezentanci różnych pokoleń naukowców podejmujących w swoich naukowych analizach zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa.

Podtrzymując tradycję, serdecznie zachęcamy Państwa do składania artykułów, recenzji i sprawozdań do opublikowania w naszym piśmie. Redakcja w trybie ciągłym przyjmuje teksty do kolejnych numerów periodyku. Zapraszamy serdecznie do współpracy oraz nadsyłania tekstów wszystkich badaczy, którym bliskie pozostają problemy podejmowane w czasopiśmie.

dr Rafał Klepka
redaktor naczelny
Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis „Studia de Securitate”

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.1

ARTYKUŁY

Jarosław Jastrzębski

ORCID ID 0000-0003-4722-547X

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Japoński lotniskowiec zaopatrzeniowy *Shinano* – analiza funkcjonalna

Część 5: Funkcje uzupełniające

Wstęp

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację rozważań zapoczątkowanych w: części pierwszej – *Źródła koncepcji i geneza Shinano oraz losy programu budowy pancerników typu Yamato*, części drugiej – *Charakterystyka techniczna i grupa lotnicza*, części trzeciej – *Funkcje podstawowe – lotniskowiec uderzeniowy* oraz części czwartej – *Funkcje podstawowe – zaopatrzeniowiec, warsztatowiec, tender samolotów* opublikowanych w poprzednich zeszytach *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* „Studia de Securitate”. Ogółem na cykl artykułów zatytułowany *Japoński lotniskowiec zaopatrzeniowy Shinano – analiza funkcjonalna* składa się pięć części.

Funkcja wysuniętego rozpoznania

W wyniku klęski pod Midway w czerwcu 1942 roku oraz dzięki bardziej wnikliwej analizie przebiegu bitwy na Morzu Koralowym w maju 1942 roku strona japońska uświadomiła sobie rzeczywistą wagę szybkiego i prawidłowego rozpoznania powietrznego, nie dość dotąd docenianego. Nawiasem mówiąc, choć Japończycy oczywiście nie zdawali sobie wówczas z tego sprawy, niedomagania w tym zakresie uniemożliwiły im zniszczenie brytyjskiej *Eastern Fleet* (pol. Flota Wschodnia) w czasie rajdu na Cejlon już w kwietniu 1942 roku, gdzie oba wrogie zespoły w pewnym momencie znajdowały się zaledwie 120 mil morskich od siebie, nic o sobie nie wiedząc¹. Za konieczne uznano zarówno liczebne wzmocnienie powietrznych grup rozpoznawczych w ramach lotniskowcowych zespołów uderzeniowych, jak

¹ M. Piegzik, *Ocean Indyjski 1942*, Bellona, Warszawa 2019, s. 215–226.

i stopniowe zwiększanie specjalizacji w tego rodzaju zadaniach dzięki samolotom o odpowiednich cechach technicznych i właściwie przygotowanym lotnikom. To właśnie tego rodzaju przemyślenia doprowadziły do tego, że dowodzący cesarskimi lotniskowcami przestali oszczędzać na liczbie maszyn wysyłanych do operacji poszukiwawczych, a na japońskich lotniskowcach coraz częściej pojawiały się rasowe samoloty rozpoznawcze, takie jak D4Y-C *Suisei* czy C6N *Saiun*, który miał się znaleźć na wyposażeniu *Shinano*.

Ponieważ w odróżnieniu od samolotów uderzeniowych rasowe maszyny rozpoznawcze w zasadzie nie nadawały się do wykonywania ataków bombowych lub torpedowych, dowódcy nie mieli żadnych dylematów związanych z wyborem, czy wzmacniać nimi patrole rozpoznawcze, czy trzymać na potrzeby powietrznej grupy uderzeniowej, mającej niszczyć wrogie okręty. Ponadto ich konstrukcja predestynowała je do rekonesansowej roli. Lotnicy mieli zapewnioną znakomitą widoczność w kokpicie i najnowocześniejszą dostępną wówczas aparaturę radiową, a ich maszyny dysponowały dużą prędkością maksymalną, pozwalającą na ucieczkę przed pościgiem wrogich myśliwców, oraz znacznym zasięgiem jak na maszyny pokładowe, umożliwiającym wykrywanie przeciwnika w większej odległości od własnych okrętów lotniczych i pozostawanie przy nich na czas potrzebny do naprowadzenia na nie własnych bombowców. Dbano przy tym również o stosunkowo wysoką prędkość ekonomiczną, dzięki której oszczędzano paliwo, a zatem wydłużano czas patrolu. Załogi samolotów rozpoznawczych były też dobierane i szkolone pod główne zadanie, jakie im stawiano. Istotne były tu zwłaszcza cecha cierpliwości oraz umiejętność rozpoznawania celów morskich z dużej wysokości.

Wdrożenie powyższych idei nie wymagało jeszcze konstrukcji jakiegoś specjalnego lotniskowca. Jednak dzięki wyjątkowym cechom kadłuba nieukończonego superpancernika można było, przynajmniej teoretycznie, pokusić się o stworzenie w ramach lotniskowcowego zespołu uderzeniowego wysuniętej grupy okrętów skupionej wokół *Shinano*, której zadaniem byłoby namierzenie wroga, nim ten zdoła wykryć japońskie siły główne – przy czym z większymi szansami, że nie będzie to dla eksponowanego lotniskowca misja samobójcza.

Nawiasem mówiąc, rozpoznanie powietrzne japońskiego lotniskowcowego zespołu uderzeniowego opierało się od początku wojny na Pacyfiku na wodnosamolotach pokładowych, zaokrętowanych na towarzyszących okrętom lotniczym krążownikach eskorty. Wszystkie cesarskie krążowniki liniowe (typ *Kongō*) dysponowały 3 hydroplanami², krążowniki ciężkie miały od 2 do 11 takich maszyn (typy *Furutaka* i *Aoba* – po 2; *Myōkō*, *Takao* i *Mogami* – po 3; *Tone* – po 5³; po przebudowie

² G. Nowak, *Japoński pancernik „Kongo”, „Militaria XX Wieku”* 2008, nr spec. 3 (7), s. 39–49.

³ Na krążownikach *Tone* i *Chikuma* teoretycznie mogło bazować nawet do 6 wodnosamolotów, lecz nigdy z tego nie skorzystano. Być może wiąże się to z rozmiarami okrętowanych maszyn – hydroplany rozpoznawcze typu E13A (etatowo 3 sztuki na okręt) były dużo większe niż typu E8N (etatowo 2 sztuki na okręt), zatem możliwe, że zabierały miejsce przeznaczone pierwotnie na ów szósty aeroplan.

na krążownik lotniczy *Mogami* – 11)⁴, a krążowniki lekkie posiadały od 1 do 2 samolotów pływakowych, za to przystosowanych do patroli nocnych, dysponowały bowiem rozbudowanym wyposażeniem pozwalającym na oświetlanie przeszukiwanego akwenu (typy *Kuma*, *Nagara*, *Sendai* i *Katori* – po 1, *Agano* i *Ōyodo* – po 2)⁵. Do eskorty lotniskowców wykorzystywano też, choć rzadziej, pancerniki⁶. Te również miały na swych pokładach hydroplany, zależnie od typu okrętu było ich od 2 do 8 (typy *Nagato* – 2; *Fusō* i początkowo *Ise* – po 3; *Yamato* – 7; po przebudowie na pancerniki lotnicze *Ise* – 8)⁷.

Nie wszystkie wodnosamoloty nadawały się jednak do wykonywania rekonesansu na odległość co najmniej 300 mil morskich, jaka była wymagana w starciach lotniskowców. A dodajmy – wynikała ona z faktu, że promień działania japońskich samolotów uderzeniowych zakładano w przedziale 200–250 mil morskich. Należało uwzględnić bowiem m.in. dodatkowe zużycie paliwa na poszukiwanie przez nie celu, rzadko znajdującego się dokładnie w punkcie wskazanym przez rozpoznanie, oraz na intensywne walki powietrzne wymagające częstych zmian wysokości i operowania na prędkościach sięgających maksymalnych. Mimo postępu technicznego w trakcie II wojny światowej – powyższe wartości *de facto* niewiele się zmieniły. Większość pokładowych hydroplanów była przydatna jedynie w patrolach przeciwpodwodnych i ewentualnie mogła prowadzić rozpoznanie na kierunkach

⁴ M. Sobański, *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2005, nr 4 (72), s. 20–32; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2005, nr 5 (73), s. 17–24; idem, cz. 3, „Okręty Wojenne” 2005, nr 6 (74), s. 21–32; M. Skwiot, *Ciężki krążownik „Aoba”*, „Militaria XX Wieku” 2009, nr spec. 2 (9), s. 28–43; G. Bukala, *Krążowniki typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2007, *passim*; idem, *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2002, nr 14, *passim*; idem, *Krążowniki, które zmieniły kły*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 1996, nr 3, s. 25–34; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 1997, nr 1, s. 30–34; K. Dąbrowski, *Japońskie krążowniki typu „Chikuma”*, „Okręty Wojenne” 2013, nr 4 (120), s. 23–30.

⁵ P. Cichy, *Japońskie krążowniki lekkie typu Nagara. Budowa i technika*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 11 (83), s. 44–50; idem, *Japońskie krążowniki lekkie typu Nagara. Przebieg służby*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 12 (84), s. 44–51; M. Sobański, *Japońskie krążowniki lekkie typu „Kuma”*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2006, nr 6 (80), s. 18–24; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2007, nr 1 (81), s. 21–27; idem, cz. 3, „Okręty Wojenne” 2007, nr 2 (82), s. 61–72; idem, cz. 4, „Okręty Wojenne” 2007, nr 3 (83), s. 30–36; M. Kopacz, *Krążowniki lekkie typu Agano*, „Morze, Statki i Okręty” 2012, nr 5 (123), s. 50–58; G. Nowak, *Kłopotliwy jedynek. Japoński krążownik Oyodo*, „Technika Wojskowa. Historia” 2013, nr spec. 3 (9), s. 72–83.

⁶ S. Morison, *Nowa Gwinea i Mariany. Marzec 1944 – sierpień 1944*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2014, s. 487.

⁷ M. Skwiot, *Nagato, Mutsu*, t. 1, AJ-Press, Gdańsk 2007, *passim*; idem, t. 2, AJ-Press, Gdańsk 2008, *passim*; H. Lengerer, *Pancerniki typów Fusō i Ise. Przebudowa na pancerniki hybrydowe*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 10 (106), s. 30–43; idem, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 11 (107), s. 35–46; idem, cz. 3, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 12 (108), s. 41–50; S. Lipiecki, K. Zalewski, *Pancerniki typu Yamato*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr spec. 2 (2), s. 36–54. Poza wodnosamolotami na *Ise* i *Hyūga* mogło bazować także po 14 bombowców nurkujących z podwoziem kołowym.

pomocniczych, z których nie spodziewano się realnego zagrożenia⁸. Z tego powodu japońscy dowódcy musieli korzystać z samolotów kołowych hangarowanych na lotniskowcach. Najczęściej sięgano w tym celu po maszyny bombowo-torpedowe, mające znacznie większy zasięg niż japońskie myśliwce czy nawet nurkowce. To oczywiście osłabiało liczebność powietrznej grupy uderzeniowej i stanowiło istotny dylemat w dowodzeniu, gdyż w razie wykrycia celu dysponowano przynajmniej kilkoma, a czasem nawet kilkunastoma, samolotami torpedowymi mniej, a aż do końca 1943 roku pozostawały one najskuteczniejszym środkiem cesarskiego lotnictwa morskiego do eliminowania ciężkich okrętów. Wiązało się to z podstawową słabością japońskich pokładowych bombowców nurkujących typu D3A, czyli zbyt małym udźwigniem bomb. Mogły one przenosić jedną bombę o wagomiarze do 250 kilogramów, a łączny maksymalny ładunek bomb nie przekraczał 370 kilogramów⁹. W związku z tym ich efektywność w walce z lotniskowcami, pancernikami czy krążownikami była realnie znacznie mniejsza niż torpedowców. Dopiero ich następcą – D4Y – mógł unieść już pojedynczy ładunek o masie do 500 kilogramów, konstrukcja była zresztą tak udana, że na jej bazie powstały samoloty rozpoznawcze D4Y1-C (jednak bez możliwości zrzutu bomb), po raz pierwszy zastosowane w bitwie o Midway w czerwcu 1942 roku, a później jego rozwojowa wersja D4Y2-C¹⁰. Wprowadzenie na pokłady specjalnie skonstruowanych samolotów rozpoznawczych usuwało ów problem dowodzenia, a przy okazji dostarczało maszyny i ludzi znacznie lepiej przystosowanych do wykonywania misji poszukiwawczych.

Doświadczenia bitew lotniskowców wskazywały, że jeżeli obie strony prawidłowo korzystają z rozpoznania powietrznego, to wzajemne wykrycie lotniskowcowych zespołów uderzeniowych następuje niemal jednocześnie. Przy czym w tym wypadku „niemal” oznacza tolerancję czasu nieprzekraczającą kilkunastu minut – czyli zbyt krótką, aby można było wyeliminować z walki okręty lotnicze przeciwnika, nim te zdążą wystąpić do boju swoje samoloty. Do takich wniosków prowadzą analizy niemal wszystkich bitew lotniskowców z 1942 roku: na Morzu Koralowym w maju¹¹, o Midway w czerwcu¹², u wschodnich Wysp Salomona w sierpniu¹³ i koło wysp

⁸ Dotyczyło to zwłaszcza najczęściej używanych w *Nippon Kaigun* typów hydroplanów pokładowych: E7K, E8N i F1M. Natomiast wystarczający zasięg miały: E11A i najbardziej przydatny w misjach rozpoznawczych E13A.

⁹ Z. Krala, *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 1, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1990, s. 227–230.

¹⁰ K. Zalewski, *Japońskie lotnictwo pokładowe*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1993, s. 184–194.

¹¹ S. Morison, *Morze Koralowe, Midway i działania okrętów podwodnych. Maj 1942 – sierpień 1942*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2008, s. 44–81.

¹² J. Parshall, A. Tully, *Shattered Sword. The Untold Story of the Battle of Midway*, Potomac Books, Washington 2007, *passim*.

¹³ Z. Flisowski, *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1, Bellona, Warszawa 1994, s. 368–377.

Santa Cruz w październiku¹⁴. Można było podjąć próbę rozwiązania tego problemu poprzez wysunięcie przed własne siły główne na większą odległość pojedynczego lotniskowca, oczywiście w silnej eskorcie nawodnej, którego samoloty pokładowe poszukiwałyby wrogich jednostek. W ten sposób gros własnych okrętów lotniczych pozostawałby wciąż poza zasięgiem obserwacji podniebnej przeciwnika. Dopiero po wykryciu celu lotniskowce uderzeniowe zbliżałyby się doń na odległość umożliwiającą wyprowadzenie ciosu. W ten sposób, przynajmniej teoretycznie, zmniejszono by czas, jaki przeciwnik miał na wykrycie i zaatakowanie przytłaczającej większości cesarskich lotniskowców. Do tego celu można było wykorzystać co prawda mniejsze, klasyczne pływające lotniska, lecz doświadczenia wojny na Pacyfiku wskazywały, że byłaby to dla nich misja prawie samobójcza. Przeciwnik bowiem, wykrywszy taki okręt lotniczy, niezwłocznie rzuciłby na niego swe siły powietrzne, a słabe lotnictwo myśliwskie, tylko jednego przecież lotniskowca, miało nikłe szanse na powstrzymanie naporu kilkudziesięciu czy w skrajnym wypadku kilkuset samolotów, nawet przy solidnym wsparciu ognia przeciwlotniczego nawodnej eskorty krążowników i niszczycieli. Wiele mówiące były tu losy lotniskowców *Shōhō* w toku bitwy na Morzu Koralowym¹⁵ i *Ryūjō* w toku zmagania u wschodnich Wysp Salomona¹⁶, które, choć całkiem przypadkowo, znalazły się w podobnej sytuacji.

Niecodzienne rozwiązanie powyższego dylematu podpowiadały gigantyczne rozmiary *Shinano* i niektóre jego pierwotne walory jako pancernika. Kosztem innych cech lotniskowca w jego konstrukcji można było postawić na odporność na uderzenia bomb i torped lotniczych. Dzięki temu wzrastały szanse na jego przetrwanie w takim nierównym boju, a także na to, że zachowa on zdolność wykonywania operacji lotniczych nawet po otrzymaniu wielu trafień. Ową odporność na ataki bombowe miało zapewnić niezwykle potężne opancerzenie pokładu lotniczego, gwarantujące, przynajmniej teoretycznie, nieprzebijalność nawet wobec uderzenia 454-kilogramowych ładunków, stanowiących standardowe uzbrojenie amerykańskich bombowców nurkujących. Opancerzenie pokładu lotniczego miało grubość 80 mm¹⁷, lecz w najbardziej naważnych miejscach sumaryczna grubość pancerza poziomego sięgała 225 mm, a nawet 300 mm¹⁸. Zapewne właśnie możliwość

¹⁴ G. Barciszewski, „Zapomniana bitwa lotniskowców”. *Starcie koło Wyspy Santa Cruz, 26 października 1942 roku*, „Morze, Statki i Okręty” 2014, nr spec. 5 (150), s. 38–64.

¹⁵ J. Jastrzębski, *Bitwa na Morzu Koralowym 2–8 V 1942 r.*, Wydawnictwo Infotedititions, Zabrze 2012, s. 230–233; M. Kopacz, *Zatopienie lotniskowca Shoho 1942 r. – prolog do bitwy na Morzu Koralowym*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr spec. 1 (1), s. 33–44.

¹⁶ Z. Krala, *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 2, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1991, s. 71–85; G. Barciszewski, *Bitwa koło wschodnich Wysp Salomona 23–25 sierpnia 1942*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2013, nr 10 (138), s. 30–39; idem, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2013, nr 11 (139), s. 50–61.

¹⁷ K. Zalewski, *Lotniskowce II wojny światowej*, t. 1, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994, s. 162–163.

¹⁸ R. Kochnowski, *Shinano. Od superpancernika do superlotniskowca*, „Okręty Wojenne” 2013, nr spec. 43, s. 130–136.

zastosowania tak masywnego zabezpieczenia, a nie względ na rzekome ograniczenia konstrukcji kadłuba ekspansornika sprawiła, że Japończycy zdecydowali się na umieszczenie na *Shinano* tylko jednego poziomu pokładu hangarowego, a nie aż dwóch, zmniejszając tym potencjalną liczebność grupy powietrznej lotniskowca. Chodziło o to, aby zbyt wysoko położony środek ciężkości jednostki nie zagroził jej stabilności, zwłaszcza w walce, gdy okręt musi wykonywać częste dynamiczne manewry unikowe, poruszając się z wysokimi prędkościami bliskimi maksimum mocy siłowni przy niepewnym stanie morza. Zabudowanie górnego hangaru oznaczało niechybnie zwiększenie wysokości okrętu o około 6 metrów.

Gorzej było z zapewnieniem osłony przeciwtorpedowej – tu pokładano nadzieję głównie w ogromnej wielkości superlotniskowca i jego solidnie opancerzonym burtom, a nie w jakichś nadzwyczajnych nowinkach konstrukcyjnych¹⁹. Trzeba tu przyznać, że doświadczenia zarówno powietrznych, jak i podwodnych ataków torpedowych ze strony *U.S. Navy* aż do sierpnia 1942 roku nie skłaniały Japończyków do poważnego traktowania owego zagrożenia, co w jakiejś mierze wyjaśnia postępowanie konstruktorów, lecz go w żaden sposób nie usprawiedliwia. Niedoceniecie przeciwnika również jest błędem i w tym wypadku miało się ono ostatecznie boleśnie zemścić na Japończykach. Wiadomo co prawda, że pancernik *Musashi*, nim zatonął 24 października 1944 roku w toku bitwy pod Leyte, otrzymał aż 19 trafień torpedami²⁰, pytanie tylko, ile z nich uderzyło weń, gdy los jednostki i tak był już przypieczętowany. *Shinano* natomiast miał zatonąć po ledwie 4 trafieniach w podwodną część kadłuba²¹, co jak na kadłub tak ogromnych rozmiarów wygląda dość żenująco, choć gwoli sprawiedliwości trzeba nadmienić, że wina za los okrętu spada głównie na panikę, jaka wybuchła wśród bardzo licznych cywilnych stoczniovców pracujących wciąż na pokładzie lotniskowca w feralny dlań dzień, a także na nie dość wyszkoloną oraz zgraną załogę świeżo i pospiesznie wprowadzonego do służby okrętu²². Gdyby nie te wyjątkowe, a niesprzyjające okoliczności, superlotniskowiec zapewne przetrwałby ów atak i zawiął do bazy, choć z ciężkimi uszkodzeniami. Wątpliwości wszakże pozostają.

Walory funkcjonalne takiego wysuniętego lotniskowca dla rozpoznania powietrznego pozornie są oczywiste, lecz pogląd ten ulegnie poważnej weryfikacji, jeśli uwzględnimy postęp technologiczny, jaki dokonał się w tym zakresie w latach 1942–1944. Powyższa koncepcja okazała się ślepą uliczką, a to za sprawą radaru. Amerykanie już od 1942 roku zaczęli umieszczać na pokładach swych samolotów rozpoznawczych tego typu urządzenia. Początkowo było ich niewiele i okazywały

¹⁹ G. Nowak, *Superpancernik (?) Shinano*, „Technika Wojskowa. Historia” 2013, nr spec. 2 (8), s. 78–89.

²⁰ A. Yoshimura, *Pancernik Musashi*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2002, s. 200–201; K. Zalewski, *Pancernik Musashi. Historia operacyjna*, „Morze, Statki i Okręty” 2009, nr 1 (85), s. 24–29.

²¹ O. Myszor, *Cesarstwo Japonii, t. 1: Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*, Wydawnictwo „Okręty Wojenne”, Tarnowskie Góry 2014, s. 110–111.

²² R. Kochnowski, *Shinano...*, op. cit., s. 130–136.

się dość zawodne, lecz z każdym rokiem je udoskonalano i pod koniec wojny było to już bardzo pewne narzędzie, dostępne w znacznej liczbie. Radar pozwalał na wykrywanie celów morskich z dużo większej odległości (najlepsze urządzenia miały skuteczny zasięg namierzania przekraczający 100 mil morskich) i to nawet w warunkach, gdy obserwacja wzrokowa okazywała się skrajnie nieefektywna. Zastosowanie przez przeciwnika samolotów rozpoznawczych wyposażonych w radar dobrej jakości powodowało, że ów daleko wysunięty lotniskowiec miał nikłe szanse, aby swą eksponowaną pozycją „ukryć” obecność właściwego japońskiego lotniskowcowego zespołu uderzeniowego. W praktyce bowiem owo wysunięcie nie mogło przekraczać 80 mil morskich, czyli z grubsza 3 godzin rejsu, w przeciwnym wypadku zespół uderzeniowy nie miałby realnych szans zbliżyć się do przeciwnika i wyprowadzić nań uderzenia swym lotnictwem pokładowym, nim ów wysunięty lotniskowiec nie pogrążyłby się w falach oceanu, pod gradem bomb i torped wrogiego lotnictwa. Tym bardziej, że po bitwie na Morzu Koralowym Amerykanie nauczyli się już, że przeciwnik może mieć lotniskowce zgrupowane w więcej niż tylko jednym zespole operacyjnym. Ponadto każda godzina pozwalała okrętom przeciwnika na przesunięcie pozycji o 25–30 mil morskich, co dla trzech godzin oznaczało przedział 75–90 mil morskich, zmniejszający szanse własnej powietrznej grupy uderzeniowej na odnalezienie przeciwnika, oczywiście licząc czas od zerwania dopływu informacji z samolotu, który wykrył cel. Maszyna taka nie mogła wiecznie prowadzić misji ze względu na stan paliwa, a i ryzyko jej zestrzelenia przez myśliwce osłony rosło z każdą minutą jego przebywania w pobliżu.

Powyższa funkcja *Shinano*, jeśli cesarscy planiści w ogóle o niej myśleli, w końcu 1944 roku okazała się mieć już nikłą wartość, nawet gdyby Japończycy wciąż dysponowali flotą lotniskowców na tyle potężną, aby zmierzyć się w walnej bitwie ze swymi anglosaskimi odpowiednikami. Dodajmy też, że jej uruchomienie zależne było od właściwie skonstruowanego etatu lotnictwa pokładowego, uwzględniającego odpowiednio liczny kontyngent samolotów rozpoznawczych. Zauważmy zaś, że *Shinano* nie mógłby realizować pomyślnie owej funkcji, mając na pokładzie jedynie 6–7 takich maszyn, jak przewidywał ostatni wariant etatu powietrznego dla tego okrętu z 1944 roku. Przyjrzyjmy się temu zagadnieniu bliżej.

Do realizacji zadań samotnego okrętu lotniczego wysuniętego rozpoznania *Shinano* potrzebował silnej grupy samolotów rekonesansowych oraz licznej grupy maszyn myśliwskich. Pierwsza z powyższych potrzeb jest oczywista. Pytanie jedynie, jak wiele takich aeroplanów rozpoznawczych winno znajdować się na pokładzie lotniskowca, aby mógł samodzielnie i w pełni wykonać zadanie. Otóż doświadczenia wojny na Pacyfiku wskazują, że do wykonania skutecznego przeczesania półkola o promieniu 300 mil morskich od macierzystego okrętu, bez wsparcia radaru, w przypadku zastosowania najskuteczniejszej metody dwuetapowej potrzeba co najmniej 14 samolotów, a ponieważ należałoby założyć jakiś margines bezpieczeństwa na awarię, tę liczbę trzeba podnieść do co najmniej 15 maszyn. Tymczasem na *Shinano* miało się znaleźć jedynie 6 takich maszyn (plus jedna rezerwowa

w stanie rozmontowanym), czyli ledwie 40% realnego zapotrzebowania. Nawet jeśli uwzględnimy, że do patrolowania akwenów o mniejszym ryzyku pojawienia się przeciwnika wciąż wykorzystywano by hydroplany z krążowników, to i tak należałoby oczekiwać na pokładzie superlotniskowca co najmniej tuzina tego rodzaju zwiadowców. Ich znaczący niedobór istotnie podważa zatem założenie, jakoby Japończycy stawiali rolę wysuniętego rozpoznania jako jedną z czołowych dla koncepcji *Shinano*. Prawdą jest, że grupa 6 samolotów rozpoznawczych i tak była dwukrotnie większa niż standardowy etat dla dużych cesarskich lotniskowców (*Taihō*, *Shōkaku* i *Zuikaku* miały mieć w założeniu po 3 takie maszyny²³, ale wiadomo, że na *Shōkaku* w trakcie bitwy na Morzu Filipińskim znajdowało się ich realnie aż 10, a w całym zespole było w sumie 16 D4Y1-C, co podkreśla wagę, jaką cesarska flota przykładła do jak najwcześniejszego wykrycia przeciwnika w tak ważnej bitwie²⁴), lecz i tak była ona zbyt mała, aby mógł on zrealizować tę funkcję samodzielnie. Mógł jedynie stanowić istotne wzmocnienie rozpoznania powietrznego, ale tylko w przypadku, gdyby jego samolotom towarzyszyły podobne z kilku innych lotniskowców!

Ponadto, jeśli Japończycy rzeczywiście zakładali znaczące wysunięcie *Shinano* przed zespół uderzeniowy, wówczas winni mu zapewnić znacznie silniejszą osłonę myśliwską niż owe 18 samolotów. Za minimum należałoby uznać trzy dywizjony, czyli 27 tego rodzaju maszyn. Samotny lotniskowiec nie mógłby bowiem korzystać z parasola myśliwców z innych okrętów lotniczych, a jego eksponowana pozycja niemal przesądzałaby o narażeniu na potężny atak powietrzny ze strony przeciwnika. Nonsensem byłoby w tej sytuacji umieszczanie w hangarze zamiast myśliwców aż 18 samolotów bombowo-torpedowych. Do przyjęcia byłoby może kilka tego rodzaju maszyn, mających za zadanie wspomaganie nawodnej eskorty przeciw okrętom podwodnym, choć wobec obecności wodnosamolotów na pokładach towarzyszących krążowników nie wydaje się to niezbędne. Skład grupy samolotów uderzeniowych również zatem podważa założenie o planach wykorzystania *Shinano* do roli wysuniętego rozpoznania. Optymalny etat dla lotniskowca o takim przeznaczeniu, przy założeniu niezmiennej ogólnej liczby hangarowanych 42 sztuk, powinien składać się z następującej liczby maszyn operacyjnych: 27 myśliwskich i 15 rozpoznawczych albo 27 myśliwskich, 12 rozpoznawczych i 3 bombowo-torpedowych. Już zatem sam przyjęty etat grupy powietrznej dla *Shinano* potwierdza, że przynajmniej w chwili wejścia do służby Japończycy nie przewidywali wykorzystania tego lotniskowca w funkcji wysuniętego rozpoznania. Choć należy stwierdzić, że aby dostosować go do jej wykonywania, wystarczyło jedynie zmienić skład lotnictwa pokładowego, a cechy konstrukcyjne nie stały tu na przeszkodzie.

²³ Z. Krala, *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 6, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1997, s. 32.

²⁴ S. Tetera, *Działania lotnicze na Marianach 1944*, cz. 1, „Technika Wojskowa. Historia” 2013, nr spec. 5 (11), s. 52.

Funkcja odciągania uwagi przeciwnika

Te same krytyczne uwagi odnośnie do funkcji *Shinano* jako wysuniętego rozpoznania dotyczą innej postulowanej funkcji tego wyjątkowego lotniskowca – wysuniętej przynęty, która ściągnie na siebie uwagę przeciwnika w postaci trzonu jego pokładowych sił powietrznych i w ten sposób sprawi, że wróg odkryje swoją pozycję, a także osłabi liczebność lotnictwa, które będzie w stanie skierować przeciw właściwemu japońskiemu lotniskowcowemu zespołowi uderzeniowemu. I w tym wypadku posiłkowanie się przez amerykańskie rozpoznanie radarem praktycznie wykluczało to, aby przeoczyło ono znajdujące się kilkadziesiąt mil morskich od *Shinano* cesarskie lotniskowce sił głównych. Japończycy zresztą najpewniej zdawali sobie z tego sprawę, o czym przekonuje analiza składu grupy powietrznej tego lotniskowca. Prawdą jest, że taką rolę lotniskowiec *Shōhō* odegrał w bitwie na Morzu Koralowym w maju 1942 roku, co zresztą przypłacił swym zatopieniem, lecz stało się to jedynie dzięki zbiegowi okoliczności²⁵. Próba świadomego zastosowania tej taktyki w bitwie koło wysp Santa Cruz w październiku tego samego roku nie przyniosła jednak wiceadmirałowi Nagumo Chūichi spodziewanych efektów. Co prawda Japończycy zdecydowanie wygrali to starcie, zatopili bowiem Amerykanom lotniskowiec *Hornet* i uszkodzili *Enterprise*, lecz bynajmniej nie dzięki temu fortelowi²⁶. W czerwcu 1944 roku na Morzu Filipińskim wiceadmirał Ozawa Jisaburō już nawet nie silił się na coś podobnego, ponieważ zdawał sobie sprawę z nikłych szans na powodzenie podobnych podstępów²⁷.

Gdyby superlotniskowiec miał wystąpić w roli przynęty, wówczas rozpoznanie nie stanowiłoby priorytetu i owe 6 maszyn patrolowych mogłoby z grubsza zostać uznanych za wystarczające. *Shinano* miał dać się wykryć, niekoniecznie zaś musiałby wyprzedzić w tym rywala. Tym bardziej w mocy pozostają wszakże uwagi odnośnie do liczebności myśliwców na jego pokładzie, które zostały poczynione przy omawianiu roli wysuniętego rozpoznania, gdyż i w tym wypadku należałoby się liczyć ze zmasowanym atakiem powietrznym przeciwnika. Można jedynie bronić tu potrzeby zachowania w składzie grupy lotniczej przynajmniej dywizjonu bombowców torpedowych, gdyż mógłby on zostać użyty do zwrócenia uwagi przeciwnika na obecność *Shinano* w pobliżu. Ale i tu proporcja etatowa myśliwców i bombowców przemawia za tym, że Japończycy nie traktowali roli ściągnięcia uwagi przeciwnika jako wiodącej dla tego lotniskowca, choć japoński podręcznik walki lotniskowców rzeczywiście przewidywał podobne rozwiązanie taktyczne²⁸. Optymalny etat lotnictwa pokładowego, gdyby priorytetową funkcją *Shinano* miało być odciąganie uwagi przeciwnika od własnych sił głównych, zawierałby zatem następującą liczbę samolotów operacyjnych: 27 myśliwskich, 9 bombowo-torpedowych i 6 rozpoznawczych.

²⁵ Z. Krala, *Kampanie...*, t. 1, op. cit., s. 145–149.

²⁶ E. Kosiarsz, *Bitwy morskie*, Wydawnictwo Morskie, Warszawa 1994, s. 344–348.

²⁷ P. Dull, *A Battle History of the Imperial Japanese Navy (1941–1945)*, U.S. Naval Institute, Annapolis 1978, s. 315–324.

²⁸ Z. Flisowski, *Burza nad Pacyfikiem*, t. 2, Bellona, Warszawa 1995, s. 320.

Obie wyżej wspomniane funkcje, czyli wysuniętego rozpoznania i przynęty, nie miały zatem dla *Shinano* charakteru priorytetowego, co najwyżej da się powiedzieć, że jego cechy konstrukcyjne teoretycznie czyniłyby takie zastosowania możliwymi, lecz co najmniej od 1943 roku skrajnie mało racjonalnymi, a to ze względu na zmianę uwarunkowań w wojnie na Pacyfiku, do których przyczyniło się stałe udoskonalanie urządzeń radarowych, ale też taktyki rozpoznania powietrznego w ogóle. Obie strony uczyły się przeciwieś na błędach.

Funkcja wabienia wrogich samolotów

Za realne można natomiast uznać odciążenie nieproporcjonalnie dużej liczby samolotów uderzeniowych przeciwnika do walki z *Shinano*. Jego ogromne rozmiary, długość 266 metrów i szerokość 40 metrów²⁹, łatwo dostrzegalne z lotu ptaka, z pewnością czyniły zeń „łakomy kąsek” dla nurkowców i torpedowców przeciwnika, a przy tym skłaniałyby dowódców atakujących formacji do wydzielenia szczególnie znacznych sił do jego zatopienia. Największe lotniskowce japońskie pozostające w służbie bezpośrednio po starciu o Midway, czyli *Shōkaku* i *Zuikaku*, miały długość 258 metrów i szerokość 29 metrów³⁰, a największy budowany wówczas lotniskowiec – *Taihō* – miał długość 261 metrów i szerokość 30 metrów³¹. Gigantyczne rozmiary *Shinano* z pewnością nie mogły zatem ująć uwagi alianckich lotników. Jednostka była bowiem wyraźnie dłuższa, a zwłaszcza szersza niż wszystkie inne potencjalne pokłady lotnicze, jakie alianccy lotnicy mogliby zaobserwować, nadlatując nad japoński lotniskowcowy zespół uderzeniowy.

Tu owa wyjątkowa odporność superlotniskowca mogła odegrać pozytywną rolę dla całego japońskiego zespołu uderzeniowego, lecz tylko wówczas, gdyby znajdował się on w obrębie tego lotniskowca, a nie w oddali. W tym ostatnim wypadku Amerykanie zorientowaliby się bowiem w sytuacji i co najwyżej wysłaliby jakąś grupę maszyn, żeby związać walką *Shinano*, a gros sił i tak skierowano by ku głównym siłom przeciwnika, gdyż to tam skoncentrowana byłaby największa liczba potencjalnie niezwykle groźnych samolotów pokładowych.

Funkcja przyciągania uwagi nieprzyjacielskich samolotów uderzeniowych mogła zatem przynieść stronie japońskiej jakiś niewielki sukces taktyczny wyłącznie wówczas, gdyby superlotniskowiec znajdował się przy lotniskowcowym zespole uderzeniowym lub co najwyżej na jego nieodległych obrzeżach. Przy takim założeniu etat *Shinano* mógł odpowiadać założeniom klasycznego lotniskowca, gdyż i tak znajdowałby się pod parasolem powietrznym stworzonym przez myśliwce całego lotniskowcowego zespołu uderzeniowego. Stąd wniosek, że skład grupy lotniczej przewidywany bezpośrednio przed wejściem do służby dla tego lotniskowca

²⁹ G. Barciszewski, *Okręty lotnicze Japonii*, Wydawnictwo Militaria, Warszawa 2010, s. 86.

³⁰ M. Skwiot, *Shokaku i Zuikaku*, AJ-Press, Gdańsk 1994, s. 35.

³¹ L. Ahlberg, H. Lengerer, *Taihō*, t. 1, AJ-Press, Gdańsk 2004, s. 42.

sprzyjałby w takich warunkach jego roli jako okrętu ściągającego na siebie wzmożoną uwagę wrogiego lotnictwa, jednak podkreślmy – jedynie w ramach lotniskowcowego zespołu uderzeniowego lub co najwyżej na jego nieodległych peryferiach, nieprzekraczających 20, a co najwyżej 30 mil morskich.

I tak naprawdę tylko ta, mocno okrojona, opcja zastosowania w roli wabia miała widoki pomyślnego wykorzystania. Ale nawet gdyby udało się ustawić *Shinano* w optymalny względem przeciwnika sposób, to i tak korzyści z tego zapewne byłyby mniejsze, niż to pozornie wygląda. Wystarczy tylko przestudiować amerykańskie operacje lotnicze w bitwie o Midway, żeby uświadomić sobie, że w ferworze walki poszukujące przeciwnika samoloty docierały do celu, czyli lotniskowców wiceadmirała Nagumo Chūichi, ze wszystkich możliwych kierunków, a chyba nawet najrzadziej z tego, z którego miały najbliżej³². Powody tego były różnorodne, ale trzy są szczególnie ważne: przeciwnik cały czas się przemieszcza i od chwili wykrycia do chwili ataku może już znajdować się nawet o kilkadziesiąt mil w innym miejscu, i to przy uwzględnieniu niemal pełnej różnicy kierunków; zamiar podany przez rozpoznawanie może być nie dość dokładny albo wręcz błędny; warunki atmosferyczne zakrywały cel lub spychały nadciągające samoloty z właściwego kursu. Zresztą przeważnie dochodziło do kumulacji owych niekorzystnych czynników i do wyjątków należały sytuacje, że powietrzna grupa uderzeniowa szła do celu jak po sznurku.

Z powyższych rozważań wypływa wniosek, że cesarski lotniskowcowy zespół uderzeniowy najlepiej mógł skorzystać z wyjątkowej odporności *Shinano*, gdyby umieścił tę jednostkę w swym szyku, a nie na jego wysuniętej awangardzie. Ale nawet wówczas korzyści w postaci odciążenia od innych lotniskowców jakiejś nieproporcjonalnie dużej liczby wrogich samolotów byłyby już w warunkach ostatniego roku wojny na Pacyfiku niewielkie. Pamiętajmy, że Amerykanie, coraz częściej pospołu z Brytyjczykami, mieli już możliwość wykonywania zmasowanych ataków powietrznych, z udziałem już nie kilkunastu czy kilkudziesięciu maszyn, jak to miało najczęściej miejsce w latach 1941–1943, lecz kilkuset. Przy takiej masie napastników odciążenie od innych lotniskowców nawet parunastu czy parudziesięciu bombowców samo w sobie nie mogłoby mieć istotnego znaczenia bez adekwatnego wsparcia ze strony dużej grupy myśliwców przechwytyjących. Dlatego znaczenia omawianej tu funkcji nie należy przeceniać, jeśli chodzi o warunki wojenne panujące na froncie pacyficznym w latach 1944–1945, choć jej zastosowanie byłoby oczywiście teoretycznie możliwe, z widokami na potencjalne niewielkie zmniejszenie presji ataku powietrznego na towarzyszące *Shinano* inne lotniskowce.

Funkcja awaryjnego pasa startowego

Shinano miał też szczególne predyspozycje do pełnienia funkcji awaryjnego pasa startowego dla powracających z misji samolotów innych lotniskowców. Było to istotne zwłaszcza w dwóch przypadkach. Po pierwsze, proces lądowania maszyn

³² J. Parshall, A. Tully, *Shattered Sword...*, op. cit., *passim*.

na pokładach był dość długotrwały i w przypadku kilkudziesięciu samolotów mógł potrwać nawet półtorej godziny, tym bardziej że częstokroć samoloty powracały w formacjach rozproszonych albo wręcz samotnie. Dla poważniej uszkodzonych oczekiwanie na swoją kolej mogło być wyrokiem śmierci, dlatego zdarzało się, że takie uszkodzone statki powietrzne siadały na innym lotniskowcu, do którego albo miały bliżej, albo dostęp do jego pokładu lotniczego był po prostu akurat wolny. Po drugie, nawet sprawny samolot mógł nie mieć gdzie wylądować czasowo, a nawet trwale. Jego macierzysty lotniskowiec mógł bowiem akurat odpiierać intensywne ataki powietrzne, podwodne czy nawet nawodne i nie był w stanie prowadzić operacji lotniczych, maszynie zaś kończyło się paliwo. Identyczny skutek wywołałoby uszkodzenie okrętu wyłączające możliwość przyjmowania na pokład aeroplanów. W skrajnym wypadku własny lotniskowiec mógł wręcz pograżyć się w falach i znajdująca się w powietrzu maszyna po prostu musiała gdzieś wylądować.

Teoretycznie ową na poły ratunkową funkcję mógł wykonywać każdy lotniskowiec i niejednokrotnie w toku działań wojennych tak się działo, lecz *Shinano* miał w tym względzie kilka przewag nad innymi jednostkami tej klasy. Po pierwsze, miał wyjątkowo długi i szeroki pokład startowy. To bardzo ułatwiało lądowanie potrząskanym w walce samolotom. Standardowo na okrętach lotniczych korzystano z systemu lin zwanych aerofiniszermi, które były zaczepiane o specjalny hak przymocowany do kadłuba samolotu, przez co zatrzymywały go, zmniejszając tym samym długość drogi hamowania. Gdy jednak uszkodzenia kadłuba statku powietrznego nie pozwalały skorzystać z tej standardowej metody, wówczas znaczenia nabierała długość pasa startowego – im dłuższa, tym większe szanse miał pilot na pomyślne przyziemienie, tym bardziej że bariery bezpieczeństwa też nie zawsze okazywały się niezawodne przy niestandardowym zachowaniu maszyny. Po drugie, *Shinano*, jako jednostka warsztatowa, miał bogatsze od innych lotniskowców wyposażenie remontowe, a zatem przynajmniej teoretycznie zwiększała się szansa na przywrócenie postrzelanej maszyny do gotowości operacyjnej. Po trzecie, superlotniskowiec miał w swych hangarach wolne przestrzenie przeznaczone na takie właśnie okoliczności i nawet dość liczna dodatkowa grupa samolotów nie paraliżowałaby zwykłych czynności okrętu w warunkach bojowych. Jak zatem wynika z powyższych rozważań, *Shinano* był wyjątkowo dobrze przygotowany do roli mobilnego zapasowego lądowiska dla grup powietrznych lotniskowcowego zespołu uderzeniowego.

Funkcja lotniska tranzytowego

Wysunięcie *Shinano* przed główne siły zespołu uderzeniowego stwarzało wszakże i inne możliwości działań lotnictwa pokładowego niż tylko związane z rozpoznaniem i nęceniem przeciwnika. Po pierwsze, uszkodzone w trakcie walk samoloty powietrznej grupy uderzeniowej mogły teoretycznie skorzystać z bliższego pasa startowego niż na macierzystych okrętach, a tym samym wzrosłyby szanse nie tylko na

ocalenie załóg (w tym rannych lotników), lecz także na uratowanie ciężiej postrzelanych aeroplanów, które w innym wypadku mogłyby skończyć w wodzie. Po drugie, sprawne myśliwce i bombowce innych lotniskowców miast tracić czas na znacznie dłuższy lot na własne pokłady, mogłyby odnowić zapasy paliwa i amunicji na *Shinano*, po czym powrócić do walki nad okręty przeciwnika. Przy założeniu, że byłby on wysunięty przed główne siły na odległość 80 mil, mogło to dać oszczędności na czasie sięgające do 1,5 godziny, choć z całą pewnością byłaby to oferta dla co najwyżej półsetki samolotów, reszta i tak musiałaby wracać, skąd wyszła, gdyż możliwości serwisowe nawet tak wielkiego lotniskowca były mimo wszystko ograniczone. Po trzecie, choć byłoby to rozwiązanie już mocno naciągane, pojawiała się taktyczna szansa na wykonywanie ataków małymi grupami samolotów (raczej nie więcej niż kilkunastoma) z międzylądowaniem, co przynajmniej teoretycznie pozwalałoby innym lotniskowcom pozostawać poza zasięgiem działań bojowych przeciwnika.

W ten sposób *Shinano* pełniłby funkcję swego rodzaju lotniskowca tranzytowego. Trudności logistyczne i nawigacyjne takiego ostatniego przedsięwzięcia byłyby jednak w warunkach bitewnych ogromne i osobiście wątpię, aby akurat ta idea mogła istotnie wpłynąć na koncepcję interesującego nas tu lotniskowca. Raczej pozostawała jedną z dodatkowych opcji jego potencjalnego wykorzystania, przy wyjątkowo sprzyjających okolicznościach operacyjnych.

Największą trudność, jaką należałoby przezwyciężyć, stanowiło to, jak samoloty z innych lotniskowców mają odnaleźć *Shinano*. Gdyby w warunkach bitewnych złamał on ciszę radiową, aby podać w eter swe położenie, zdradziłby je tym samym i przeciwnikowi, który dzięki goniometrii nie miałby większego problemu z precyzyjnym zlokalizowaniem okrętu. Na tej zasadzie z dużym powodzeniem zwalczano przecież niemieckie *U-booty* na Atlantyku, a i państwa Osi potrafiły czynić użytek z owego narzędzia. Oczywiście, gdyby *Shinano* miał jednocześnie odgrywać rolę wysuniętej przynęty, można by uznać, że ujawnienie w eterze jego pozycji nie miałoby istotnego znaczenia, ale tym samym oznaczałoby, że będzie się on znajdował pod stałą groźbą ataków powietrznych, co nie wróżyło dobrze samolotom szukającym na nim pomocy. Nikt nie mógł sobie pozwolić na bezkarną obecność nawet pojedynczego wrogiego lotniskowca w zasięgu operacyjnym bombowców. W trakcie nalotów lotniskowiec nie mógł prowadzić operacji lotniczych, gdyż musiał wykonywać stałe manewry unikowe. Nawet gdyby lotniskowiec przetrwał takie natarcie, mógł zostać uszkodzony w stopniu uniemożliwiającym przyjmowanie samolotów, a jeśli nawet tak by się nie stało, to manewrowanie obronne mogło trwać od kilkunastu do nawet kilkudziesięciu minut *non stop*, w którym to czasie nadciągające japońskie maszyny musiałyby krążyć w powietrzu, oglądając się na wszystkie strony w obawie przed wrogimi myśliwcami. Nie była to zatem perspektywa zachęcająca pilotów z innych lotniskowców do kierowania się ku *Shinano*. Jeżeli tylko mieliby na tyle sprawne samoloty, kierowaliby się ku siłom głównym, których przybliżone położenie znali i gdzie znajdowało się więcej okrętów lotniczych. Wykluczało to też całkowicie opcję międzylądowania w drodze do nieprzyjaciela.

Jeśli zaś cisza radiowa miałyby zostać zachowana, to wśród maszyn powracających z ataku natknięcie się na *Shinano* pozostawałoby jedynie kwestią przypadku. W bitewnej rzeczywistości niemal niemożliwe było prawidłowe oszacowanie jego położenia przed zaatakowaniem przeciwnika, tak aby ów wysunięty lotnikowiec znajdował się dokładnie w linii prostej lub co najwyżej z niewielkim odchyleniem między zespołami uderzeniowymi – własnym i przeciwnika. A gdyby już do wykrycia doszło, czasu na właściwe wypozycjonowanie takiego okrętu było niewiele i realnie mogło nastąpić tylko, jeśli odległość konieczna do zajęcia właściwej pozycji byłaby stosunkowo niewielka, oscylująca wokół godziny rejsu, co dla *Shinano* oznaczałoby zatem maksymalnie 28 mil morskich. Stąd realne szanse na takie manewrowanie pojawiałyby się jedynie wówczas, gdyby lotnikowiec ten przebywał w niewielkiej odległości od własnego zespołu, rzędu 20–30 mil morskich, a nie aż 80 czy jeszcze więcej. To już zaś odpowiadałoby z grubsza omówionej wyżej funkcji awaryjnego pasa startowego, a nie wysuniętego punktu tranzytu samolotów. Ponadto znów wymagałoby złamania ciszy radiowej, aby oba japońskie zespoły okrętów mogły ustalić wzajemne położenie.

Natomiast skład grupy lotniczej przy realizacji funkcji tranzytowej nie był istotny i powinien odpowiadać potrzebom, jakie wskazaliśmy odnośnie do wysuniętego rozpoznania albo przynęty. W przypadku ataku powietrznego z międzylądowaniem na *Shinano* do przyjęcia byłby również etat klasycznego lotnikowca, który w rzeczywistości dlań przewidziano. Podkreślam wszakże, że realność zastosowania tej ostatniej opcji, wobec ogromu trudności nawigacyjnych i taktycznych, była nikła. Choć rozbudza ona wyobraźnię, warunki, które musiałyby zostać spełnione, aby dało się ją zrealizować, czynią z niej w istocie część świata fikcji.

Niemniej w wersji szczątkowej można było ją zastosować, jednak wyłącznie przy użyciu specyficznej taktyki. Polegałaby ona na tym, że *Shinano* płynąłby do boju wraz z resztą lotnikowców, po czym po wyrzuceniu grup powietrznych oddalałyby się one, podczas gdy superlotnikowiec pozostawałby z misją przyjęcia na pokład powracających maszyn. Taki sposób działania cechują wszakże poważne ograniczenia. Otóż nie miałby on większego sensu, gdyby towarzyszył *Shinano* tylko 1 inny okręt lotniczy. Lotnikowiec typu *Unryū* – a to były jednostki, które wchodziły w rachubę w chwili wejścia interesującego nas okrętu do służby – mógł skierować do walki grupę około 45 samolotów, mniej więcej tyle bowiem pozostawałoby po odliczeniu myśliwców osłony i samolotów rozpoznawczych. Niewiele mniejszą liczbę można było na upartego umieścić dodatkowo na *Shinano*, wykorzystując wolne przestrzenie w jego hangarach i na pokładzie. A zatem omawiana w tym miejscu taktyka nabierałaby sensu dopiero przy udziale w zespole co najmniej 2 lotnikowców typu *Unryū*. Jeżeli jednak wysłane samoloty miałyby wrócić w komplecie na *Shinano*, to oznaczałoby, że musiałyby on przyjąć na pokład około 90 dodatkowych samolotów dla tego minimalnego wariantu. Byłoby to zasadniczo możliwe, lecz równoznaczne z utratą przez okręt zdolności do prowadzenia operacji lotniczych, gdyż na jego pokładzie lotniczym musiałyby stacjonować do 70 z tych maszyn. *Shinano*

musiałby zatem od razu wycofać się z boju. Niewiele zmieniliby się w tym względzie, gdyby straty formacji liczącej jakieś 117 samolotów (około 27 maszyn własnych plus około 90 z dwójki towarzyszących okrętów lotniczych) byłyby mniejsze niż 30%. Można bowiem szacować, że superlotniskowiec byłby zdolny do prowadzenia operacji lotniczych, mając na pokładzie łącznie do 100 samolotów, choć każdy aeroplan powyżej tego, co zmieściłoby się w hangarach, miałby wpływ na wydłużenie przygotowania do akcji powietrznej, ze względu na konieczność przetaczania. Gdyby zaś w zespole wzięły udział 3 lotniskowce typu *Unryū*, wówczas lądowanie aż 135 maszyn na pokładzie *Shinano* nie byłoby możliwe w żadnych warunkach i znaczna część z nich musiałaby wodować. Jedynie poważne straty sięgające blisko 50% grupy uderzeniowej pozwalałyby tego uniknąć. Jednak takie założenie wyjściowe bardziej już pasowałoby do misji samobójczych typu *Kamikaze* niż klasycznych operacji lotniskowcowego zespołu uderzeniowego. Omówione tu rozwiązanie mogłoby zostać zastosowane, ponieważ gdy *Shinano* wchodził do służby, cesarska flota dysponowała wciąż jeszcze 3 lotniskowcami typu *Unryū* (*Amagi*, *Katsuragi*, *Unryū*) oraz dwoma starszymi – *Junyō* i *Ryūhō*. Na 6 tych jednostkach mogło stacjonować etatowo do 328 samolotów. Jednak gdyby superlotniskowcowi miały towarzyszyć w akcji bojowej więcej niż 2 dalsze okręty tej klasy, wówczas musiano by z góry założyć nieuchronną stratę znacznej części, a nawet większości aeroplanów, niezależnie od tego, czy raz wypuszczone z pokładów startyby się z przeciwnikiem i ile z nich rzeczywiście utracono by w boju.

Funkcja bazy wypadowej *Kamikaze*

Jeszcze inny kierunek, w którym mogliby pójść Japończycy, wiąże się z upowszechnianą się taktyką *Kamikaze* (pol. Boski Wiatr), czyli samobójczych ataków powietrznych na okręty przeciwnika³³. Ta nowa metoda walki była przede wszystkim tragiczną konsekwencją stałego obniżania się poziomu wyszkolenia pilotów cesarskiego lotnictwa. Uznano, że skoro lotnicy mają niewystarczające umiejętności, żeby prowadzić skuteczną walkę powietrzną z przeciwnikiem lub celnie zrzucić bombę czy torpedę, i giną w ten sposób nadaremno wraz z własnymi samolotami, to już lepiej, aby umierali, roztrzaskując je o wrogi okręt. Wbrew pozorom ta taktyka okazała się bardzo efektywna, na pewno przyczyniła się do śmierci większej liczby Amerykanów niż stracili w tych operacjach Japończycy, również straty materialne były nieporównanie wyższe po stronie Aliantów i wielokrotnie przewyższały wartość poświęconych samolotów³⁴.

³³ Z. Krala, *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 7, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1999, s. 138–140.

³⁴ R. Inoguchi, T. Nakajima, R. Pineau, *Boski Wiatr. Japońskie formacje Kamikaze w II wojnie światowej*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2009, *passim*; J. Lipiński, *Druga wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999, *passim*; Z. Krala, *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 8, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 2000, *passim*; idem, t. 9, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 2001, *passim*.

Aby udaremnić taki atak, należało zestrzelić napastnika, gdyż gotowy na śmierć pilot nie odpuszczał w żadnym wypadku – ani gdy uszkodzono mu maszynę, ani nawet gdy został ranny, lecz zachował świadomość i minimalną sprawność, umożliwiającą prowadzenie statku powietrznego. Nie można zatem wykluczyć, że gdyby *Shinano* przetrwał do 1945 roku, powierzono by mu misję przeprowadzenia ataków powietrznych z użyciem samolotów *Kamikaze*. W tym przypadku każdorazowo okrętowano by samoloty przeznaczone do takich akcji. Ich maksymalna liczba zależałaby oczywiście od typu owych maszyn i ich kombinacji, wahałaby się zapewne w przedziale 15–25, gdyby lotniskowiec zachował swą etatową grupę lotniczą, lub odpowiednio więcej, gdyby własnych samolotów miał mniej albo w ogóle zostałyby ich pozbawiony. Jeśli zdecydowano by się na transport części *Kamikaze* bezpośrednio na pokładzie startowym, również byłoby ich odpowiednio więcej.

Wszelkie wątpliwości co do tego, czy Japończycy mogliby zdecydować się na taki krok, rozwiewają okoliczności zatopienia *Yamato*. Superpancernik w eskorcie krążownika lekkiego i 8 niszczycieli został wysłany na odsiecz Okinawie. Problem w tym, że jednostki otrzymały zapas paliwa wystarczający jedynie na rejs w jedną stronę. Operacja miała zatem charakter niemal samobójczy, przynajmniej jeśli chodzi o okręty, które w razie powodzenia planu nie miały żadnej szansy wrócić do baz³⁵. Jeżeli w 1945 roku istniałyby jeszcze jakiekolwiek szanse na bojowe wykorzystanie *Shinano*, to stanowczo już nie w klasycznym starciu lotniskowców. Taktyka w myśl zasady „uderzaj i znikaj” wydaje się jedyną mającą wówczas jakiekolwiek, choć i tak znikome, szanse powodzenia, a użycie *Kamikaze* zwiększałoby nadzieje superlotniskowca na wyjście cało z takiej operacji w warunkach panowania przeciwnika na wodzie i w powietrzu, gdyż nie musiałby oczekiwać na powrót wysłanych samolotów z akcji. W każdym razie w świetle powyższych rozważań można uznać takie zastosowanie *Shinano* za potencjalnie wykonalne.

Wnioski

Jeśli zważymy na wszystkie omówione specyficzne funkcje, jakie Japońska Marynarka Wojenna stawiała albo przynajmniej mogła postawić *Shinano*, to wyraźnie widać, że tą dominującą, oprócz zdolności wykonywania zadań klasycznego lotniskowca, była jednak funkcja zaopatrzeniowa, bardziej prawdopodobna zarówno od funkcji warsztatowej, jak i na poły fantastycznych funkcji tranzytowej czy rozpoznawczej. Dlatego ową hybrydę okrętu bojowego z okrętem pomocniczym najwłaściwiej określić mianem lotniskowca zaopatrzeniowego. Opisuje ono bowiem dwie dominujące role, dla których *Shinano* został skonstruowany, a jednocześnie podkreśla wyjątkowość i odmienną konstrukcję oraz przeznaczenia tego okrętu w ramach klasy lotniskowców.

Odpowiedź na pytanie, czy koncepcja lotniskowca zaopatrzeniowego mogła liczyć na upowszechnienie, jest negatywna. Mogła ona być pożyteczna jedynie przy specyficznych potrzebach japońskiej floty, jakie ujawniły się w toku wojny na

³⁵ P. Dull, *A Battle History...*, op. cit., s. 345–347.

Pacyfiku. Najważniejsze korzyści z niej wypływające wiązały się ściśle z funkcjonowaniem lotniskowcowego zespołu uderzeniowego o znacznej liczbie lotniskowców – od 6 do 18. Tymczasem po zakończeniu II wojny światowej, mimo licznych konfliktów zbrojnych, nie było potrzeby tworzenia aż tak dużych jednostek organizacyjnych. Co więcej, tak naprawdę jedyną flotą, która miałaby na tyle okrętów, aby taki zespół stworzyć, była *U.S. Navy*. Amerykanie zaś, dysponujący już od około 1943 roku (aż po dziś dzień) największą flotą świata, nie potrzebowali lotniskowca zaopatrzeniowego, żeby zachować stałą gotowość bojową takiej struktury, nawet gdyby powstała konieczność jej powołania. Projekt *Shinano* ściśle odpowiadał potrzebom Japonii w latach II wojny światowej i potencjalnie tylko jej mógł dostarczyć nadzwyczajnych korzyści, przewyższających te, które można było uzyskać z eksploatacji klasycznego lotniskowca floty tej wielkości.

Bibliografia

- Ahlberg L., Lengerer H., *Taihō*, t. 1, AJ-Press, Gdańsk 2004.
- Barciszewski G., *Bitwa koło wschodnich Wysp Salomona 23–25 sierpnia 1942*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2013, nr 10 (138).
- Barciszewski G., *Bitwa koło wschodnich Wysp Salomona 23–25 sierpnia 1942*, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2013, nr 11 (139).
- Barciszewski G., *Okręty lotnicze Japonii*, Wydawnictwo Militaria, Warszawa 2010.
- Barciszewski G., „Zapomniana bitwa lotniskowców”. *Starcie koło Wyspy Santa Cruz, 26 października 1942 roku*, „Morze, Statki i Okręty” 2014, nr spec. 5 (150).
- Bukała G., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2002.
- Bukała G., *Krążowniki, które zmieniły kły*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 1996, nr 3.
- Bukała G., *Krążowniki, które zmieniły kły*, cz. 2, „Okręty Wojenne” 1997, nr 1.
- Bukała G., *Krążowniki typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2007.
- Cichy P., *Japońskie krążowniki lekkie typu Nagara. Budowa i technika*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 11 (83).
- Cichy P., *Japońskie krążowniki lekkie typu Nagara. Przebieg służby*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 12 (84).
- Dąbrowski K., *Japońskie krążowniki typu „Chikuma”*, „Okręty Wojenne” 2013, nr 4 (120).
- Dull P., *A Battle History of the Imperial Japanese Navy (1941–1945)*, U.S. Naval Institute, Annapolis 1978.
- Flisowski Z., *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1, Bellona, Warszawa 1994.
- Flisowski Z., *Burza nad Pacyfikiem*, t. 2, Bellona, Warszawa 1995.
- Góralski W., Nowak G., *Japoński ciężki krążownik „Tone”*, „Okręty” 2011, nr 6 (7).
- Inoguchi R., Nakajima T., Pineau R., *Boski Wiatr. Japońskie formacje Kamikaze w II wojnie światowej*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2009.
- Jastrzębski J., *Bitwa na Morzu Koralowym 2–8 V 1942 r.*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2012.
- Kochnowski R., *Shinano. Od superpancernika do superlotniskowca*, „Okręty Wojenne” 2013, nr spec. 43.

- Kopacz M., *Krążowniki lekkie typu Agano*, „Morze, Statki i Okręty” 2012, nr 5 (123).
- Kopacz M., *Zatopienie lotniskowca Shoho 1942 r. – prolog do bitwy na Morzu Koralewym*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr spec. 1 (1).
- Kosiarz E., *Bitwy morskie*, Wydawnictwo Morskie, Warszawa 1994.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 1, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1990.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 2, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1991.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 6, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1997.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 7, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1999.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 8, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 2000.
- Krala Z., *Kampanie powietrzne II wojny światowej. Daleki Wschód*, t. 9, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 2001.
- Lengerer H., *Pancerniki typów Fusō i Ise. Przebudowa na pancerniki hybrydowe*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 10 (106).
- Lengerer H., *Pancerniki typów Fusō i Ise. Przebudowa na pancerniki hybrydowe*, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 11 (107).
- Lengerer H., *Pancerniki typów Fusō i Ise. Przebudowa na pancerniki hybrydowe*, cz. 3, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 12 (108).
- Lipiecki S., Zalewski K., *Pancerniki typu Yamato*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr spec. 2 (2).
- Lipiński J., *Druga wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999.
- Morison S., *Morze Koralewe, Midway i działania okrętów podwodnych. Maj 1942 – sierpień 1942*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2008.
- Morison S., *Nowa Gwinea i Mariany. Marzec 1944 – sierpień 1944*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2014.
- Myszor O., *Cesarstwo Japonii*, t. 1: *Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*, Wydawnictwo „Okręty Wojenne”, Tarnowskie Góry 2014.
- Nowak G., *Japoński pancernik „Kongo”*, „Militaria XX Wieku” 2008, nr spec. 3 (7).
- Nowak G., *Kłopotliwy jedynak. Japoński krążownik Oyodo*, „Technika Wojskowa. Historia” 2013, nr spec. 3 (9).
- Nowak G., *Superpancernik (?) Shinano*, „Technika Wojskowa. Historia” 2013, nr spec. 2 (8).
- Parshall J., Tully A., *Shattered Sword. The Untold Story of the Battle of Midway*, Potomac Books, Washington 2007.
- Pertek J., Supiński W., *Wojna morska 1939–1945*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1959.
- Piegiż M., *Ocean Indyjski 1942*, Warszawa 2019.
- Skwiot M., *Ciężki krążownik „Aoba”*, „Militaria XX Wieku” 2009, nr spec. 2 (9).
- Skwiot M., *Nagato, Mutsu*, t. 1, AJ-Press, Gdańsk 2007.
- Skwiot M., *Nagato, Mutsu*, t. 2, AJ-Press, Gdańsk 2008.
- Skwiot M., *Shokaku i Zuikaku*, AJ-Press, Gdańsk 1994.
- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2005, nr 4 (72).

- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”, cz. 2, „Okrety Wojenne”* 2005, nr 5 (73).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”, cz. 3, „Okrety Wojenne”* 2005, nr 6 (74).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki lekkie typu „Kuma”, cz. 1, „Okrety Wojenne”* 2006, nr 6 (80).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki lekkie typu „Kuma”, cz. 2, „Okrety Wojenne”* 2007, nr 1 (81).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki lekkie typu „Kuma”, cz. 3, „Okrety Wojenne”* 2007, nr 2 (82).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki lekkie typu „Kuma”, cz. 4, „Okrety Wojenne”* 2007, nr 3 (83).
- Tetera S., *Działania lotnicze na Marianach 1944, cz. 1, „Technika Wojskowa. Historia”* 2013, nr spec. 5 (11).
- Yoshimura A., *Pancernik Musashi*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2002.
- Zalewski K., *Japońskie lotnictwo pokładowe*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1993.
- Zalewski K., *Lotniskowce II wojny światowej, t. 1*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994.
- Zalewski K., *Pancernik Musashi. Historia operacyjna, „Morze, Statki i Okrety”* 2009, nr 1 (85).

Japanese supplay aircraft carrier *Shinano* – functional analysis

Part 5: Complementary functions

Abstract

Shinano could also theoretically perform the following roles: advanced reconnaissance, advanced lure, transit ship, emergency runway, pulling enemy aircraft away from other aircraft carriers, and mobile base for *Kamikaze*. Of these, only the last three can be considered real in the wartime conditions at the end of World War II. Despite many features predestining this aircraft carrier, advances in military technique and tactics have rendered the remaining functions obsolete.

Słowa kluczowe: *Shinano*, lotniskowiec, marynarka wojenna, japońska flota, wojna morska

Key words: *Shinano*, aircraft carrier, navy, Japanese fleet, sea war

Jarosław Jastrzębski

Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pracuje na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, na stanowisku adiunkta w Instytucie Nauk o Bezpieczeństwie. Historyk administracji, prawa i wojskowości. Specjalizuje się m.in. w badaniach nad Japońską Marynarką Wojenną w okresie II wojny światowej. Jest autorem ponad 100 publikacji, w tym wielu opracowań monograficznych, do ważniejszych z nich należą: *Midway*, Warszawa 2014; *Lotniskowce Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, Zabrze 2020; *Okrety podwodne Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, Kraków 2014; *Bitwa na Morzu Koralowym 2–8 V 1942 r.*, Zabrze 2012; *Niszczyciele Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, t. 1: *Geneza, ewolucja, typy*, Kraków 2018; *Wojna na Pacyfiku. Faza przewagi japońskiej 7 XII 1941 – 6 VI 1942*, Zabrze 2015 oraz *Organizacja Japońskiej Marynarki Wojennej na poziomie strategicznym 7 XII 1941 – 2 IX 1945*, Oświęcim 2014. E-mail: jaroslaw.jastrzebski@up.krakow.pl

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.2

Serhii Kulyk

ORCID ID 0000-0001-7520-7426

Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine, Lutsk)

Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People's Republic of Korea

Introduction

In any part of the world, physical culture and sports include a political component as well as certain militaristic connotations. In some countries, physical culture and sports play a role in physically developing strong citizens with the capacity to defend their homeland. In undemocratic political regimes, the government monopolizes the sports industry at all levels – from mass, amateur, club, trade union – to the professional level of the Olympics. In these regimes, state policy in the field of physical culture and sports is determined, implemented and controlled by the party's top political leadership and personally by the country's leader. For instance, in the USSR the standard "GTO" ("*Gotov k trudu i oboronie*" – "*Ready for work and defense*") was introduced to prepare the youth for the so-called peaceful construction of communism and the defense of the socialist motherland. For this purpose, other mass defense and sports organizations were enacted, namely, the Society for the Promotion of Defense, Aviation and Chemical Construction (OSOAVIAKHIM), and later – the Voluntary Society for the Promotion of the Army, Aviation and Navy (DTSAAF). Physical culture and sports are considered by the Russian Federation authority as an important element of national security, evidenced by President Putin's restoration of the All-Russian physical culture and sports GTO complex¹ and *Studzachet*² standards. A fully politicized physical education and sport is also promoted in the

¹ Decree of the President of the Russian Federation as of March 24, 2014 № 172 "On the All-Russian physical culture and sports complex "Ready for work and defense" (RWD), <https://rg.ru/2014/03/26/gto-dok.html>, [accessed: 3.06.2021].

² Regulations on the implementation of the All-Russian youth project to promote and involve students in the preparation and implementation of test standards (tests) of the RWD complex "From Studzachet to the RWD badge of distinction", Moscow, 2018, <https://www.tspu.edu.ru/files/sportclub/18-19/sportclub/Polozhenie.pdf>, [accessed: 3.06.2021].

Democratic People's Republic of Korea (DPRK). These examples demonstrate the subordination of physical culture and sports to military-political goals, i.e. the militarization of sports as one of the aspects of politicization.

Analysis of the research and publications

Publications concerning sports facilities³ and certain sports⁴ provide a picture of the militarization of sports in a given context. North Korean official sources form an example of classical propaganda, i.e. the glorification of the ideas and work of the Kim family, "the labor feat of the people". Therefore, this study mainly uses original publications by Ukrainian and Russian authors, which paid at least brief attention to the development of physical culture and sports and which contain less propaganda. The DPRK actively cooperates with the Russian Federation, so Korean studies are a separate area of research⁵.

The reports of experts⁶ and tourists^{7,8} about their stay in the "hermit kingdom" (as the Western press often calls the DPRK) and their visit to the Gymnastics and Artistic show "Arirang" at the Rungrado May Day Stadium turned out to be informative. North Korean sports expert Merkel, who has repeatedly visited the country's sports facilities, says that despite the high level of poverty, leading athletes train in modern gyms⁹. BBC correspondents analyzed the attempts of the North Korean authorities to disrupt major international sporting events in South Korea. The title of

³ *North Korea is a country of people's happiness. Arirang*, <https://www.korea-foto.ru/arirang.htm>, [accessed: 20.03.2021]; *May Day Stadium*, <http://football-stadiums.ru/asia-oceania/north-korea/rungrado-may-day-stadium/>, [accessed: 20.03.2021]; *May Day Stadium: the world's largest stadium*, <https://pagetravel.ru/stadion-pervogo-maya-samyj-bolshoj-v-mire-stadion/>, [accessed: 20.03.2021].

⁴ *Behind the Iron Curtain (football in the DPRK) – UA-Football*, <https://www.ua-football.com/userblogs/post/8c20d3dfd5ba7cd98b7a827c88542272#>, [accessed: 18.03.2021]; I. Pavelko, *The Tale of the «World Champions»: Football in the DPRK*, https://www.euro-football.ru/article/49/1003141349_skaz_o_chempionah_mira, [accessed: 18.03.2021].

⁵ A. Lankov, *North Korea: Yesterday and Today*, https://thelib.ru/books/lankov_andrey_severnaya_koreya_vchera_i_segodnya.html, [accessed: 20.03.2021].

⁶ J. Ryall, *Tourism in the DPRK: pros and cons of a trip to a dictatorial country*, "Deutsche Welle", 1.07.2019, <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC->, [accessed: 1.06.2021].

⁷ *North Korea: how a country that threatens America lives*, <https://antonivtours.com/2017/11/pivnichna-koreya-yak-zhive-kra%D1%97na-yaka-pogrozhuje-americi/>, [accessed: 6.03.2021].

⁸ A. Andriev, *Blogs. Exclusive report from a trip to closed North Korea!*, <https://lowcost.ua/north-korea/>, [accessed: 6.03.2021].

⁹ U. Merkel, *The Politics of Sport and Identity in North Korea*, "International Journal of the History of Sport" 2014, vol. 31 (3), pp. 376–390, https://www.researchgate.net/publication/271857166_The_Politics_of_Sport_and_Identity_in_North_Korea, [accessed: 6.03.2021].

these materials is to the point – “*The plane crash and the Olympics in Seoul*” (1988) and “*Battle at Sea and the 2002 World Cup*”¹⁰.

Evidence on North Korea is incomplete, often contradictory and even deliberately falsified, and sources of information are unreliable. Morillot and Baek believe that the testimony of defectors should therefore be treated with caution; “There is such a high demand for knowledge from North Korea¹¹. It almost incentivizes people to tell exaggerated tales to the media, especially if that comes with nice pay cheque. A lot of defectors who do not want to be in the media are very critical of ‘career defectors’”¹². Based on such fragmentary data, we tried to critically explore the peculiarities of the militarization process of physical culture and sports in the DPRK.

Purpose and research methods

The purpose of the article is to examine the peculiarities of the politicization of physical culture and sports, namely their militarization, by the DPRK authorities in domestic and foreign policy and international relations. The author used the following research methods: structural and functional analysis (to study the work of governing bodies of physical culture and sports in the DPRK), content analysis (to analyze speeches of the leader, the decisions of the country’s authorities on the development of physical culture and sports), event analysis (to study sports competitions, celebrating national holidays in the country), comparative analysis (to compare features of the militarization of sports in non-democratic countries), and psychological analysis (to research friendship and behavior of the leader with famous athletes).

Militarization of physical culture and sports in the DPRK domestic policy

The DPRK government creates an atmosphere of tension in the region and destabilizes international relations in general. North Korea’s numerous armed forces, space and nuclear programs, the constant testing of ballistic missiles, and disregard for international law have led to the imposition of sanctions by the international community (UN Security Council resolutions implemented: October 2006; June 2009; January, March 2013; March, November 2016; August, September, December 2017). According to the deputy of the Russian Federation State Duma, the well-known chess player Karpov, “North Korea is like little Sparta. This is Sparta, surrounded by huge Rome”¹³. Within the Korean People’s Army and guaranteeing the national security of the DPRK, great importance is attached to the development of physical

¹⁰ *North Korea vs. South Korea: Bombs, Sports and Diplomacy*, <https://www.bbc.com/russian/features-42621787>, [accessed: 22.04.2021].

¹¹ M. Mohan, *Rape and no periods in North Korea’s army*, BBC World Service, 21.11.2017.

¹² *Ibidem*.

¹³ A. Karpov, *9th Congress of Socialist Youth of the DPRK and a duck about the shooting of ministers with anti-aircraft guns*, <https://grigoriy-karpov.livejournal.com/16107.html>, [accessed: 22.04.2021].

culture and sports, with policy in this area is monopolized by the state. This form of power is embodied in the domestic and foreign policy arenas. Some features of this process, led by “Supreme Leader of the Party, State and Armed Forces Comrade Kim Jong-un” are shown in Table 1.

Table 1. Features of the militarization of physical culture and sports in the DPRK domestic policy

Features	Everyday practice
Subordination of the bodies of physical culture and sports to the military and party leadership of the country	<ul style="list-style-type: none"> – the first person of the state “patronizes” the physical culture and sports development and everyday life of athletes; – officials combine party, political and sports positions; – the Ministry of Physical Culture and Sports, the State Commission for Physical Culture and Sports Management function in the country; – the state authority aims to transform the DPRK into a world sports power; – the North Korean style of training is created in certain sports; – requirements to the appearance of athletes are developed
The use of stadiums by the authorities as places for public executions	the convicted of political crimes are executed in front of a large number of spectators
Forced imposition of “sports atmosphere”	<ul style="list-style-type: none"> – mandatory daily collective morning exercise and ten thousand steps, attending sports events; – training of the country’s residents in contact sports – boxing, taekwondo and shooting; – initiation and organization of Korean People’s Army (KPA) sports competitions
Militarization of the content of sports competitions	military themes are obligatory, for example, the staging of dance performances to the musical accompaniment of military-patriotic songs
Physical education and sports as an element of the system of preparation of the population for service in the KPA	<ul style="list-style-type: none"> – adherence to the ideology of <i>Juche</i> and <i>Songun</i>: physical education and sports means the defense of the Motherland; – compulsory military service for the entire population of the country for a period of 7 to 12 years; – activities of numerous defense sports associations; – existence of a network of specialized children’s sports boarding schools
The Arirang festival and other mass sports events as an element of preparing young people for service in the KPA	<ul style="list-style-type: none"> – annual holding of national mass games-artistic and gymnastics performance “<i>Arirang</i>” at the May Day Stadium; – organization of cultural and sports events on the occasion of national and state holidays, anniversaries
Various sports clubs are “attached” to the law enforcement ministries	<ul style="list-style-type: none"> – funding and support of sports clubs by the KPA, the Ministry of National Security; – militarization of the sports clubs titles; – providing servicemen with a day off to attend football matches at stadiums

Source: the author.

The detailed evidence of the features of the domestic and foreign policy arenas of DPRK in Table 1 are outlined below:

1. Subordination of the bodies of physical culture and sports to the military and party leadership of the country.

“Dear Respected Leader Comrade” Kim Jong-un, who simultaneously holds the positions of Chairman of the Workers’ Party of Korea (WPK), Chairman of the State Council, Supreme Commander-in-Chief of the DPRK Armed Forces, considers sport a part of his policy aimed at further development of the DPRK and stresses the big role of sport in public life. To this end, the Ministry of Physical Culture and Sports operates in the country.

The proof of the politicization, and hence militarization, of sport in this country is the fact that in the early 1990s the famous North Korean statesman and military leader Choe Ryong-hae headed several sports organizations in the country, namely, in 1990 – the football federation, since 1991 – the taekwondo federation. In 1998, he left these positions and moved to party and political work. He was later elected a member of the State Defense Committee, deputy chairman of the Central Military Council, was introduced to the Politburo of the Central Committee of the WPK, and he also headed the Main Political Department of the KPA. In 2013, some media outlets called Choe Ryong-hae the second person in North Korean politics after Kim Jong-un. The Minister of Physical Culture and Sports is also the chairman of the National Olympic Committee of the country.

In November 2012, at an extended meeting of the Politburo of the Central Committee of the WPK, the establishment of the State Commission for the Management of Physical Culture and Sports was approved. The task of the Commission was to turn physical culture and sports into a mass movement, to make physical education a part of everyday life and to bring the development of sports science in the DPRK to the world level. Departments of the Commission were established in all military institutions of the country¹⁴. In 2012–2013, the State Commission was headed by the Vice Chairman of the State Committee for Defense Jang Song-thaek, Kim Jong-un’s uncle; later – by Choe Ryong-hae, since 2018 – by Vice Chairman of the Central Committee of the WPK Choe Hwi. Thus, physical culture and sports are kept closely controlled by state powers.

According to Kim Jong-un, the transformation of the DPRK into a sports state will strengthen national power and demonstrate unbridled spiritual strength. The party and political leadership set the task for athletes to win gold medals at international competitions and “to justify the trust of such great people as Kim Jong-il and Kim Jong-un”. “Dear Respected Leader Comrade” Kim Jong-un emphasizes the importance of creating a Korean style of training in certain sports, such as figure skating, to “demonstrate the advantages of Songung Korea in the international

¹⁴ *Kim Jong-un speaks out for the transformation of the DPRK into a sports power*, <https://telegraf.com.ua/mir/aziya/200966-kim-chen-yin-vyiskazalsya-za-prevrashhenie-kndr-v-sportivnyu-derzhavu.html>, [accessed: 18.04.2021].

arena"¹⁵. A red flag and portraits of Kim Il-sung and Kim Jong-il are required on each athlete's chest. According to the 2012 Olympic weightlifting champion Om Yun-chol, who was awarded a new comfortable apartment by the country's leadership for his high sporting achievements, "athletes were able to glorify the DPRK by winning gold medals at international competitions thanks to Kim Jong-un's deep love and care. He led them instilling strength and courage"¹⁶. This positive description of the leaders 'deep love and care' comes from a political environment where residents cannot critique the state, especially if they have personally benefited in the form of apartments.

2. The use of stadiums by the authorities as places for public executions is done to threaten the residents of the state. Lankov, a specialist in Korea, claims in his book "*North Korea: Yesterday and Today*" that until the 1970s, public shootings in the presence of a large number of spectators were a common sight in Pyongyang's stadiums. During these events, the convicted person was tied to a pole in the center of the sports arena and shot in front of a crowd after the verdict was read. The presence of the convict's colleagues among the spectators was a mandatory requirement. Sometimes university students and even high school students were brought in for educational purposes – in 1984 a whole class was brought to one of the executions¹⁷. In the late 1990s, North Korean army generals accused of assassinating Kim Jong-il were burned at the May Day Stadium¹⁸. At present, public executions are carried out only in the provinces. Thus, in November 2013, at one of the stadiums, the authorities forced the locals to be present at the shooting watched by ten thousand people, including children¹⁹. The executed individuals were found guilty of watching South Korean TV shows and TV series and of so-called 'immoral behavior', including distributing pornography and gambling. According to representatives of the South Korean NGO "*Transitional Justice Working Group*", executions often take place on river banks, near fields, markets, schools and stadiums²⁰.

3. As a further means of control, the DPRK mandates physical education and sports for the population, aiming for what Grand Marshal Kim Jong-un terms a "sporting atmosphere"²¹. For North Koreans, sport is the third most mandatory

¹⁵ *Kim Jong-un gave North Korean skaters "the best skates"*, <https://focus.ua/ukraine/216076>, [accessed: 18.04.2021].

¹⁶ *In the DPRK the champions were presented with apartments*, <https://dni.ru/sport/2013/10/5/261218.html>, [accessed: 18.04.2021].

¹⁷ A. Lankov, *North Korea: Yesterday...*, op. cit.

¹⁸ *May Day Stadium*, op. cit.

¹⁹ *In North Korea, 80 people were executed for watching South Korean programs*, <https://ua.korrespondent.net/world/3206183-u-pivnichnii-korei-stratyly-80-osib-za-perehliad-pivdennokoreiskykh-prohram>, [accessed: 8.05.2021].

²⁰ *Hundreds of landfills for public executions have been discovered in North Korea*, https://dt.ua/WORLD/u-pivnichniy-koreyi-viyavili-sotni-poligoniv-dlya-publichnih-strat-314234_.html, [accessed: 8.05.2021].

²¹ D.A. Pinkston, *Sports and Ideology in North Korea*, "Asia Society", <https://asiasociety.org/korea/sports-and-ideology-north-korea>, [accessed: 20.11.2021].

activity, after honoring the Kim family and community service. Residents are obliged to do a daily group morning exercise and attend sporting events, as well as to have a daily walk of ten thousand steps. Due to the lack of private cars and public transport units, the population commutes to work by foot or by bicycle.

In the 1980s, the authorities also launched a campaign to train the country's residents in contact sports – boxing, taekwondo and shooting. Competitions organized by KPA are constantly held. According to North Korean expert Madden, when the country's population is covered by any general physical activity organized by the authorities, the regime may not worry²².

4. Militarization of the content of sports competitions, military themes are always present in the performances of athletes. Thus, during the demonstration performances at the Pyongyang Ice Palace in singles and doubles, the skaters performed to the accompaniment of well-known songs in North Korea – “*Thunderstorm over Jong-il Peak*”, “*General's Thoughts*”, “*The Country We Defend*”, “*Glory to Our Great Party*”²³. Thus, the militarization of sports helps incite trust in the strength of the army, the omnipresence of the country's leadership in the minds of the population.

5. As a further element of militarization, physical culture and sports form a key element of the system of training the population for service in the armed forces of North Korea: the main principles of the state ideology of the DPRK are outlined in the concepts of “*Juche*”, which means reliance on personal strength and willingness to endure hardships, as well as “*Songun*”, i.e. a military-oriented policy, “everything for the army”. According to the Juche doctrine, there is no separation between the nation and the army, there is a single armed nation. The Korean People's Army is one of the largest regular armies in the world (4th place); numbering 1.19 million people, with another four million are in reserve, and a total of 10 million eligible for military service. The population of the DPRK is 24.7 million people, that is 4–5% of the population serve in the KPA which can be considered a world record²⁴.

Authorities have turned the country into a huge military camp ready to counter the attack from South Korea or the United States. The government claims that 15% of the country's budget (2017) is spent on the army, but counselling centers estimate that the real figure is 40%. The entire population is required to serve in the military for a period of seven years – for women (conscription age is 17) to twelve years – for men (18 years, respectively). This is the longest term of compulsory military service in all countries of the world²⁵. Women have been volunteering for the army for a long time, until 2003 they served for ten years. Many sources have reported that since 2015 all women under the age of 23 have been required to serve in the

²² M. Madden, *North Korean athlete selfie: What happens next?*, “BBC News”, 10.08.2016, <https://www.bbc.com/news/world-asia-37030696>, [accessed: 5.05.2021].

²³ *Kim Jong-un gave North Korean skaters...*, op. cit.

²⁴ *The DPRK Armed Forces: History, Structure and Weapons*, <https://militaryarms.ru/armii-mira/vvooruzhennye-sily-kndr/https://militaryarms.ru/armii-mira/vvooruzhennye-sily-kndr/>, [accessed: 22.04.2021].

²⁵ M. Mohan, *Rape and no periods...*, op. cit.

military²⁶. Exhausting training, lack of conditions for normal hygiene and reduced diet have a negative impact on the health of women servicemen²⁷.

To prepare the population for service in the armed forces there are various defense sports associations – like departmental sports associations in the former USSR. *Pyongyang Sports Association* (established in 1956, awarded the “Honored Sports Association”) has trained many famous athletes – winners of national and international competitions.

There are also sports societies of the KPA defense sports – *the Amnokgang Defense Society* (shooting)²⁸ and the *April 25 Sports Club*. In addition, there are national teams of servicemen in various sports. Evidence of the importance of *Amnokgang's* activities for the country's defense potential is the fact that since its founding in 1947, it has been twice awarded the Red Banner of the Three Great Revolutions. In the DPRK, children with relevant physical abilities are forcibly and without parental consent sent to special sports boarding schools. Gifted students in sports are exempt from service in the armed forces. Thus, in the DPRK, the militarization of sports takes place under the sauce of patriotic fever and personal devotion of athletes to the leader. The presence of a significant number of sports events is a critical element of the system of training young people to serve in the armed forces of the DPRK.

6. The arrangement of the “*Arirang*” festival and numerous sports events as elements of preparation of the youth for service in the KPA: annually at the world's largest May Day Stadium national mass games, i.e. a gymnastics and artistic performance “*Arirang*” is held. The games were first shown in 2002 on the occasion of the 90th anniversary of the birth of the “Great Leader” Kim Il-sung and the 70th anniversary of founding the KPA. This performance, awarded with the Kim Il-sung Prize, takes place on September 9 – marking the founding of the DPRK. The plot of the show contains national militaristic motives as it describes the love story of a young man Riran and his girlfriend, who were separated because he went to war against Japan²⁹. His image symbolizes North Korea's struggle for self-determination. *Arirang* consists of four pictures, a prologue, an epilogue and thirteen acts. The story describes the last hundred years of North Korean life, about the ascent of the North Korean star in 1912 – the birth of the “Great Comrade Leader” (this is the official title) of Kim Il-sung. One hundred thousand actors take part in the show: 20 thousand of them are involved in the back panel, and 80 thousand in a performance on stage. Among the actors, there are winners of international and national awards, students, schoolchildren and pupils of kindergartens. The program includes acrobatic and

²⁶ *North Korean Army: numbers and armaments*, <https://uk.stuklopechat.com/novosti-i-obschestvo/74252-armiya-severnoy-korei-chislennost-i-vooruzhenie.html>, [accessed: 22.04.2021].

²⁷ M. Mohan, *Rape and no periods...*, op. cit.

²⁸ *The 10 best athletes and coaches of the DPRK in 2019 have been named*, <https://hansanglab.com/2020/01/13/nazvany-10-luchshih-sportsmenov-i-trenerov-kndr-2019-goda/>, [accessed: 22.04.2021].

²⁹ *May Day Stadium: the world's largest stadium*, op. cit.

gymnastic performances, dances, as well as “live mosaic” and “live screen”, located on one of the stands composed of colorful plates which are synchronously changed by the actors. The panel depicts various subjects – from scenes on the work of sectors of the economy to ideological scenes that glorify the country’s leaders and symbolize the unity of the “two Koreas”. In 2007, the performance at the stadium in honor of the prosperity of North Korea and the glorification of *Juche* ideas was fixed in the Guinness Book of Records as the world’s largest theatrical performance³⁰.

In the DPRK, there is a steady trend to increase the number of domestic and international sports competitions dedicated to the celebration of national holidays, commemorations and anniversaries. Thus, military parades, mass cultural and sporting events are held annually on the occasion of the largest national holiday – *the Day of the Sun*. This is the birthday of the country’s founder Kim Il-sung which is celebrated annually on April 12th. Another national loudly celebrated holiday is the anniversary of Kim Jong-un’s appointment to the highest state position, and a marathon is held on this day.

7. North Korean sports clubs are “attached” to law enforcement ministries, and the DPRK uses the Soviet model of financing and supporting sports clubs. The most titled is the national football club team “*April 25*” (Nampho, 1949); the club of the Korean People’s Army (similar to CSKA – in the USSR) which can “conscript” any North Korean player. The name of the club contains signs of militarization because it dates from the founding date of the Anti-Japanese People’s Guerrilla Army – April 25, 1932. The FC “*Amnokgang*” (Pyongyang, 1947) is the main rival of the “Army”. It belongs to the Ministry of National Security and is named after the river that flows between the DPRK and China. At one time, the Pyongyang Club was subordinated to the Pyongyang Sports Society (1956)³¹. The DPRK law enforcement agencies, therefore, pay considerable attention to football. There are always a lot of soldiers in the stands of stadiums because they are given a day off to attend football matches³². There are strict requirements to the form and symbolism of teams, the appearance of players, and the behavior of fans, thus lending a performative aspect to these events.

The militarization of sports in North Korea has reached its extreme manifestation; it covers the whole society: government officials, government agencies and labor collectives, athletes and spectators. The militarization of sport in the domestic policies of the DPRK is closely related to the following factors.

- State ideology and the cult of the Kim family. Various sports festivals and shows at the country’s stadiums created favorable conditions for “communication” (i.e. control) of the DPRK leader with a significant number of young people – children, schoolchildren, students who participate in them. During the artistic

³⁰ Largest Gymnastic Display. Guinness World Records, <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/largest-gymnastic-display>, [accessed: 2.06.2021].

³¹ *Behind the Iron Curtain...*, op. cit.

³² I. Pavelko, *The Tale of the «World Champions»...*, op. cit.

and gymnastic performance “*Arirang*” thousands of children perform costumed mass musical and acrobatic dances with complex choreography. There was also a significant militarization of the content of national sports competitions.

- Creation of modern sports halls, training centers for athletes who take part in international competitions such as the Olympic Games. The chosen athletes are equipped with the latest technology, despite the mass poverty of the DPRK population.
- Demonstration of patriotism, the solidarity of workers and military power by the citizens. Authorities have imposed daily physical activities on the population and closely monitor these activities.

Table 2 shows the most essential features of how physical culture and sports influence the DPRK international relations.

Table 2. Features of the militarization of physical culture and sports in the DPRK foreign policy

Features	Everyday practice
Control over the departure and stay of athletes abroad by state security officers	The behavior of athletes is under total control during their travels and performances, in everyday life, in the circle of their communication; athletes are banned to give interviews to foreign journalists
Militarization of sports as a factor of destabilization of the socio-political situation in the Republic of Korea on the eve and during sports events on its territory	Committing terrorist acts in the run-up to <i>the 1988 Seoul Olympics</i> and military provocations during the <i>2002 FIFA World Cup</i>
Militarization of sports as a way to strengthen the status and prestige of the country in the international arena	Militarization of sports as a confirmation of the “strong” foreign policy of the DPRK in relations with allies – Russia and China and a demonstration of readiness to repel the aggression of the enemy – the United States, Japan, South Korea
Militarization of international tourism	– the country’s authorities forcibly include the obligatory attendance of the show “ <i>Country of the People</i> ” in the stay program of foreign tourists; – tourists are a stable source of currency, which the country’s leadership spends on military needs
Kim Jong-un’s friendship with D. Rodman, the “star” of the National Basketball Association	The American basketball player coached players and teams of the DPRK, organized friendly matches with the participation of other famous basketball players. Instead, Kim Jong-un demonstrated the weapons and training skills of KPA servicemen to his friend.

Source: the author.

Evidence for each of the above statements is now outlined below.

1. Constant control over the departure and stay of athletes abroad by state security officers: DPRK citizens do not have domestic passports, and a foreign passport is issued for a specific trip only³³. Therefore, for example, any football player from the

³³ *North Korea: how a country that threatens...*, op. cit.

DPRK who plays outside the country falls under strict control. Agents are attached to him, they follow him in everyday life and control with whom and on what topics he communicates. Athletes are not allowed to give interviews to the media or to participate in events directly unrelated to sports³⁴. The DPRK authorities allow legionnaires to play in the championships of Japan, South Korea, Thailand, Russia, Serbia, and Sweden. In some of these countries, there are North Korean diasporas with special organizations and institutions that North Korean footballers must visit in order not to lose ideological ties with the country outside its borders.

Thus, the militarization of sports in North Korea can be traced back to daily personal control of athletes who play in the championships of other countries. The choice of Russia and Serbia is since the authorities of these countries support the DPRK's position in the international arena. The funds that foreign clubs pay for a player, their salary goes to the state budget and later this money goes to finance the country's military-industrial complex.

2. The militarization of sports in the DPRK has been a factor in destabilizing the situation in South Korea on the eve and during major sports forums on its territory. In November 1987, on the eve of Seoul's preparations for the Olympic Games, North Korean agents planted an explosive device aboard a Korean Air Airlines flight from Baghdad to Seoul. Agents left the plane while refueling in Abu Dhabi, and a few hours after takeoff, it exploded over the Andaman Sea. All 115 persons onboard died. Later, one of the detained DPRK agents admitted in an interview that a high-ranking official told her that they would destroy the South Korean plane before the Games in Seoul to create an atmosphere of chaos and confusion in South Korea. As a result, the DPRK boycotted the 1988 Olympic Games in Seoul.

In a further example, the Battle at Sea and the 2002 FIFA World Cup, hosted by Japan and the Republic of Korea, "coincided". The South Korean team, which had not won a single match in the World Cup Finals until then, defeated strong rivals and made it to the semifinals. This success has become a top topic in the international press. On June 29th, during a match for third place between the teams of South Korea and Turkey, two North Korean patrol boats crossed the North Line of demarcation in the Yellow Sea and opened fire on South Korean coast guard vessels near Yeonpyeong island. Nine South Koreans were killed and six were seriously injured in the attack³⁵.

In this way, Pyongyang has repeatedly inflicted political "blows" on the Republic of Korea in order to intimidate foreign athletes and fans from participating in international sports competitions, to prevent or disrupt their holding.

3. A central feature of the militarization of physical culture and sports in North Korea is their internationalization, i.e. the establishment and development of contacts between the DPRK and similar undemocratic political regimes, such as the Russian Federation. Fifteen-year-old Naumova from the Moscow region, a master of sports of international class in powerlifting, a world record holder among teenage

³⁴ I. Pavelko, *The Tale of the «World Champions»...*, op. cit.

³⁵ *North Korea vs. South Korea...*, op. cit.

girls visited the DPRK as an activist of the Komsomol organization at the invitation of Kim Jong-un in June 2014. "*Komsomolka Naumova*", who visited Russian schools and orphanages, told children how important it was to play sports to become a defender of the homeland, attended the training of the DPRK Olympic team, met with a Korean Orthodox priest and local pioneers³⁶. She stated that she considered her North Korean experience a success and wanted to repeat it in Syria.

Thus, the militarization of physical culture and sports in the DPRK under the pretext of defending 'the Motherland' is closely combined with ideologizing, internationalizing and expanding contacts in this area with countries which leadership adheres to anti-Western positions and authoritarian style of governance.

4. Militarization of international tourism: tourists are allowed to travel around the country only as part of tourist groups, and only to places allowed by the authorities. For North Korea, tourists are a stable source of cash, as tours are booked by a record number of tourists who are interested in seeing this "closed" country with their own eyes. In 2018, the DPRK was visited by about 100,000 tourists. The vast majority of them come from neighboring China³⁷. Most tourists are attracted by "*Arirang*", because all the other times they are not allowed to the stadium, and American tourists can visit North Korea only during the festival. The cost of the entrance ticket depends on the class of the place and the location of the stands: in 2011 foreigners were offered tickets to choose from tickets for €50, €100 and €150, in 2012 – the price ranged from €80 to €150 for standard seats, VIP-grandstand (central grandstand, leather chair, table covered with green cloth) cost €300³⁸. The country's authorities arbitrarily include obligatory attendance of the play "*Country of the People*" in the program of stay of foreign tourists in the DPRK. The cost is €100 for the cheapest ticket and €800 for the VIP stand. Despite the advance payment and booking, the refusal is not accepted, because otherwise the visa is not opened³⁹. Tourists admit there are 20–25,000 spectators and the same number of artists who previously performed at the "*Arirang*", because the theme of the play is the same.

The money that tourists spend in the country goes directly to Kim Jong-un's political funds; he uses these resources to buy the loyalty of politicians and the military, and further secure power⁴⁰. Thus, ticket prices for foreign tourists to various shows with militaristic motives continue to rise, and the money obtained will be directed to the military needs of the political regime of North Korea.

5. Kim Jong-un's friendship with National Basketball Association star Dennis Rodman. The leader of North Korea is a fan of the NBA and M. Jordan, Kim played

³⁶ *Russian Komsomol member visited the DPRK: rumors about the poverty of Koreans are exaggerated*, <http://newsru.co.il/world/06aug2014/mariana456.html>, [accessed: 4.05.2021].

³⁷ J. Ryall, *Tourism in the DPRK...*, op. cit.

³⁸ *North Korea is a country of people's happiness...*, op. cit.

³⁹ A. Andriev, *Blogs. Exclusive report...*, op. cit.

⁴⁰ J. Ryall, *Tourism in the DPRK...*, op. cit.

basketball while studying at a private school in Switzerland. It was Kim Jong-un who invited D. Rodman, the “star” of American basketball, to the DPRK. In 2013, as part of the show “Vice” from the *HBO TV* channel, Rodman together with the players of the team “*Harlem Globetrotters*” held a demonstration basketball match with the local team (which ended in a draw). Since then, he has been friends with Kim Jong-un. Although visits of the US citizens to the DPRK are not recommended, Rodman often visits North Korea, and calls Kim Jong-un “his friend”. The former athlete is trying to create a positive image of North Korea in the perception of Western countries. So, on the occasion of celebrating Un’s birthday, he organized a friendly meeting with the participation of former NBA players, in addition, he opened a basketball school, prepared the DPRK national team for *the 2016 Olympic Games*. Proof of the leader’s high level of trust in the five-time NBA champion is the fact that, according to Rodman, Kim Jong-un showed him “his guns and military”. “I saw everything”, the basketball player summed up⁴¹. Rodman even promised to organize a meeting with the leaders of the DPRK and the United States. In turn, the DPRK government strongly supports the manifestations of hatred of D. Rodman, who, being a US citizen, promotes the anti-USA sentiments and supports North Korea propaganda.

Thus, the former NBA “star” is a mouthpiece for the ideology of Kim Jong-un in the international arena. The anti-Americanism of Rodman’s behavior and his statements are circulated by the North Korean authorities in their press, and they are also disseminated in their mass media by the partner countries – Russia and China. Personal relations – the friendship between the leader of the country and the famous American basketball player is needed by the North Korean authorities to confirm the “correctness” and support of the course of its foreign policy.

The militarization of physical culture and sports in the foreign policy and international relations of the DPRK can be traced back to:

- The expansion of international humanitarian contacts with countries with troubled political regimes and their leaders – Russia and China.
- Government intervention in the development of international tourism.
- Attempts to destabilize the socio-political situation in the region on the eve of and during international sports forums there. The purpose of such actions is to create tension in the society, to sow public distrust in the government institutions of neighboring countries and to prevent the holding of sports events. During the performances of North Korean athletes at international competitions, there are constant problems with the broadcast, especially if they are attended by athletes from countries that Pyongyang considers enemies, i.e. the United States, Japan, South Korea.

⁴¹ “I saw his guns”: basketball player Dennis Rodman talks about partying with Kim Jong-un, https://focus.ua/lifestyle/455346-ia_videl_ego_pushki_dennis_rodman_rasskazal_o_vecherin-kakh_s_kim_chen_ynom, [accessed: 18.04.2021].

Conclusions

Since the founding of the DPRK, its leadership has totally militarized physical culture and sports, reflecting the peculiarities of North Korea's political regime. The militarization of sports has embraced all government departments, government agencies, NGOs, and every citizen. The purpose of this process goes beyond the established understanding of the tasks of physical culture and sports in democratic countries, namely: caring for the health and efficiency of the population and involving them in sports. In the DPRK, this power is compounded by the increasing strength of the Korean People's Army, the education of its citizens in patriotism and responsibility for the country's defense, and the attraction of financial resources to the country as a way to strengthen the country's status and prestige in the international arena. His personal preferences, passion for basketball and friendship with the famous American player Rodman also form part of the militarization of North Korea's foreign policy.

References

- Andreiev A., *Blogs. Exclusive report from a trip to closed North Korea!*, <https://lowcost.ua/north-korea/>, [accessed: 6.03.2021].
- Behind the Iron Curtain (football in the DPRK) – UA-Football*, <https://www.ua-football.com/userblogs/post/8c20d3dfd5ba7cd98b7a827c88542272#>, [accessed: 18.03.2021].
- Decree of the President of the Russian Federation as of March 24, 2014 № 172 “On the All-Russian physical culture and sports complex “Ready for work and defense” (RWD)*, <https://rg.ru/2014/03/26/gto-dok.html>, [accessed: 3.06.2021].
- Hundreds of landfills for public executions have been discovered in North Korea*, https://dt.ua/WORLD/u-pivnichniy-koreyi-viyavili-sotni-poligoniv-dlya-publichnih-strat-314234_.html, [accessed: 8.05.2021].
- In North Korea, 80 people were executed for watching South Korean programs*, <https://ua.korrespondent.net/world/3206183-u-pivnichnii-korei-stratyly-80-osib-za-pe-rehliad-pivdennokoreiskykh-prohram>, [accessed: 8.05.2021].
- In the DPRK the champions were presented with apartments*, <https://dni.ru/sport/2013/10/5/261218.html>, [accessed: 18.04.2021].
- “I saw his guns”: basketball player Dennis Rodman talks about partying with Kim Jong-un*, https://focus.ua/lifestyle/455346-ia_videl_ego_pushki_dennis_rodman_rasskazal_o_vecherinkakh_s_kim_chen_ynom, [accessed: 18.04.2021].
- Karpov A., *9th Congress of Socialist Youth of the DPRK and a duck about the shooting of ministers with anti-aircraft guns*, <https://grigoriy-karpov.livejournal.com/16107.html>, [accessed: 22.04.2021].
- Kim Jong-un gave North Korean skaters “the best skates”*, <https://focus.ua/ukraine/216076>, [accessed: 18.04.2021].
- Kim Jong-un speaks out for the transformation of the DPRK into a sports power*, <https://telegraf.com.ua/mir/aziya/200966-kim-chen-yin-vyiskazalsya-za-prevrashhenie-kndr-v-sportivnyu-derzhavu.html>, [accessed: 18.04.2021].
- Lankov A., *North Korea: Yesterday and Today*, https://thelib.ru/books/lankov_andrey_severnaya_koreya_vchera_i_segodnya.html, [accessed: 20.03.2021].

- Largest Gymnastic Display. Guinness World Records, <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/largest-gymnastic-display>, [accessed: 2.06.2021].
- Madden M., *North Korean athlete selfie: What happens next?*, "BBC News", 10.08.2016, <https://www.bbc.com/news/world-asia-37030696>, [accessed: 5.05.2021].
- May Day Stadium*, <http://football-stadiums.ru/asia-oceania/north-korea/rungrado-may-day-stadium/>, [accessed: 20.03.2021].
- May Day Stadium: the world's largest stadium*, <https://pagetravel.ru/stadion-pervogo-maya-samyj-bolshoj-v-mire-stadion/>, [accessed: 20.03.2021].
- Merkel U., *The Politics of Sport and Identity in North Korea*, "International Journal of the History of Sport" 2014, vol. 31 (3), https://www.researchgate.net/publication/271857166_The_Politics_of_Sport_and_Identity_in_North_Korea, [accessed: 6.03.2021].
- Mohan M., *Rape and no periods in North Korea's army*, "BBC World Service", 21.11.2017, <https://www.bbc.com/news/stories-41778470>, [accessed: 25.03.2021].
- North Korea: how a country that threatens America lives*, <https://antonivtours.com/2017/11/pivnichna-koreya-yak-zhive-kra%D1%97na-yaka-pogrozhuje-americi/>, [accessed : 6.03.2021].
- North Korea is a country of people's happiness. Arirang*, <https://www.korea-foto.ru/arirang.htm>, [accessed: 20.03.2021].
- North Korea vs. South Korea: Bombs, Sports and Diplomacy*, <https://www.bbc.com/russian/features-42621787>, [accessed: 22.04.2021].
- North Korean Army: numbers and armaments*, <https://uk.stuklopechat.com/novosti-i-obshchestvo/74252-armiya-severnoy-korei-chislennost-i-vooruzhenie.html>, [accessed: 22.04.2021].
- Pavelko I., *The Tale of the "World Champions": Football in the DPRK*, https://www.euro-football.ru/article/49/1003141349_skaz_o_championah_mira, [accessed: 18.03.2021].
- Pinkston D.A., *Sports and Ideology in North Korea*, "Asia Society", <https://asiasociety.org/korea/sports-and-ideology-north-korea>, [accessed: 20.11.2021].
- Regulations on the implementation of the All-Russian youth project to promote and involve students in the preparation and implementation of test standards (tests) of the RWD complex "From Studzachet to the RWD badge of distinction"*, Moscow, 2018, <https://www.tspu.edu.ru/files/sportclub/18-19/sportclub/Polozhenie.pdf>, [accessed: 3.06.2021].
- Russian Komsomol member visited the DPRK: rumors about the poverty of Koreans are exaggerated*, <http://newsru.co.il/world/06aug2014/mariana456.html>, [accessed: 4.05.2021].
- Ryall J., *Tourism in the DPRK: pros and cons of a trip to a dictatorial country*, "Deutsche Welle", 1.07.2019, <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC->, [accessed: 1.06.2021].
- The 10 best athletes and coaches of the DPRK in 2019 have been named*, <https://hansanglab.com/2020/01/13/nazvany-10-luchshih-sportsmenov-i-trenerov-kndr-2019-goda/>, [accessed: 22.04.2021].
- The DPRK Armed Forces: History, Structure and Weapons*, <https://militaryarms.ru/armii-mira/vvooruzhennye-sily-kndr/>, [accessed: 22.04.2021].

Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People's Republic of Korea

Abstract

The Democratic People's Republic of Korea is one of the most closed and self-isolated states today. The authoritarian political regime of the Kim dynasty totally militarized physical culture and sports. The country has a Ministry of Physical Culture and Sports, the State Commission for the Management of Physical Culture and Sports, and various defense sports associations. The purpose of the militarization of these branches in domestic politics is to strengthen military power and national security, to consolidate the power of the Kim family, to instill the citizens' responsibility for the country's protection and defense, to control over their behavior. We consider the consequences of militarization in North Korea's foreign policy and international relations to be a kind of "improvement" of the country's international image, "militarization" of international tourism and attempts to destabilize the socio-political situation in the region.

Key words: security, defence, Juche, Ministry of Physical Culture and Sports, Korean People's Army, Defense Sports Associations

Serhii Kulik

Candidate of Political Science, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department, Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine, Lutsk). E-mail: kumys@ua.fm

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.3

Magdalena Tomala

ORCID ID 0000-0002-1654-3590

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Maryana Prokop

ORCID ID 0000-0003-0135-863X

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Zagrożenia militarne i wojenne a bezpieczeństwo gospodarcze państwa. *Case study*: konflikt zbrojny między Ukrainą a Rosją w 2014 roku

Wstęp

Zagwarantowanie bezpieczeństwa jest nadrzędnym celem państwa. Zagrożenia o charakterze politycznym, gospodarczym, społecznym, militarnym i wojennym stanowią wyzwanie dla polityki bezpieczeństwa państwa i organizacji międzynarodowych. Można wskazać, że zagrożenia o charakterze militarnym są najpoważniejszym wyzwaniem, z jakim musi się zmierzyć państwo. Wynika to z niebezpieczeństwa zakłócenia i utraty warunków do funkcjonowania państwa oraz utraty suwerenności i integralności terytorialnej. Konflikt zbrojny między dwoma państwami wynika zazwyczaj z chęci osiągnięcia korzyści, jakie państwo napadające może zyskać kosztem drugiego. Takie stwierdzenie jest dość kontrowersyjne w świetle podejścia liberalizmu ekonomicznego, przedstawianego przez takich badaczy, jak Adam Smith¹, Monteskiusz² czy Michael W. Doyle³. Dowodzą oni występowania współzależności będących przyczyną pokoju i rozwoju gospodarczego. Można zatem przyjąć, że odejście od pokoju prowadzi do wzrostu zagrożeń militarnych, które są szkodliwe zarówno dla podmiotów państwa napadanego, jak i napadającego.

¹ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, PWN, Warszawa 1954, s. 9–24.

² Monteskiusz, *O duchu praw*, De Agostini Polska, Warszawa 2002, s. 163.

³ M.W. Doyle, *Ways of War and Peace*, W.W. Norton, New York–London 1998, s. 231–241.

Interesującym przykładem jest konflikt między Rosją a Ukrainą, który został zapoczątkowany nielegalnym przejściem przez Federację Rosyjską terytorium Autonomicznej Republiki Krymu oraz miasta wydzielonego Sewastopol, położonego na Półwyspie Krymskim, w drodze użycia siły zbrojnej w 2014 roku. Stawiając hipotezę w świetle wskazanej teorii liberalizmu ekonomicznego, można stwierdzić, że zarówno Rosja, jak i Ukraina tracą na rezygnacji z pokojowych relacji i występowaniu zagrożenia militarne. Warto podkreślić, że choć zagrożenie militarne występuje jedynie na terytorium Ukrainy, to również Federacja Rosyjska ponosi koszty odejścia od pokojowego współistnienia i rezygnacji ze współpracy gospodarczej. Po pierwsze, Rosja traci wizerunkowo na arenie międzynarodowej. Po drugie, należy uwzględnić straty wynikające ze wzajemnych relacji gospodarczych. Po trzecie, dużego znaczenia nabierają straty wynikające z kontaktów handlowych z pozostałymi podmiotami stosunków międzynarodowych, w tym szczególnie z Unią Europejską, która zajmuje znaczące miejsce w kontaktach handlowych Rosji.

Problem badawczy artykułu dotyczy odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu zagrożenia o charakterze militarnym i wojennym wpływają na bezpieczeństwo gospodarcze? Jako *case study* posłużono się przykładem konfliktu zbrojnego między Ukrainą a Federacją Rosyjską w 2014 roku. Celem niniejszego tekstu jest próba przedstawienia zależności między zagrożeniami militarnymi a zagrożeniami dla bezpieczeństwa gospodarczego. Praca składa się z trzech części. W pierwszej dokonano analizy teoretycznej zagrożeń militarnych i wojennych. Następnie za pomocą metody historycznej zbadano przebieg konfliktu. W części trzeciej wykorzystano metodę porównawczą, pozwalającą wskazać straty wizerunkowe, handlowe i gospodarcze, jakie strony konfliktu poniosły w związku z występowaniem w latach 2014–2016 zagrożeń militarno-wojennych.

1. Pojęcie zagrożeń militarnych i wojennych

Zagwarantowanie bezpieczeństwa jest nadrzędną potrzebą państwa na tle innych celów i wartości. Według Ryszarda Zięby bezpieczeństwo stanowi potrzebę egzystencjalną, konieczną do istnienia podmiotu. Złożony charakter bezpieczeństwa wiąże się z zaspokojeniem takich potrzeb szczegółowych, jak trwanie (samozachowanie), całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie oraz pewność funkcjonowania i rozwoju⁴. Józef Kukułka z kolei, pisząc o związkach między polityką zagraniczną a bezpieczeństwem, zwrócił uwagę, że w teorii polityki zagranicznej istnieje pewnego rodzaju zgodność wobec uznania bezpieczeństwa za najważniejszy egzystencjalny cel polityki zagranicznej, która to realizuje naturalną potrzebę państwa⁵.

⁴ R. Zięba, *Teoria ogólna bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Stosunki międzynarodowe XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, E. Haliżak et al. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 936–939; idem, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2005.

⁵ Zob. J. Kukułka, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, PWN, Warszawa 1982, s. 43.

Maryana Prokop, analizując koncepcję bezpieczeństwa Ukrainy, stwierdza, że ewolucja koncepcji polityki bezpieczeństwa narodowego w znacznym stopniu odzwierciedla ewolucję polityki zagranicznej Ukrainy⁶. Bezpieczeństwo w sposób najogólniejszy należy zatem rozumieć poprzez brak wszelkiego rodzaju zagrożeń, które obejmują aspekty polityczne, wojskowe, militarne, czynniki gospodarcze i technologiczne, ekologiczne oraz społeczne. Zagrożenia to działania o charakterze przewidzianym i nieprzewidzianym, które oddziałują na jakość życia obywateli i pożądany stan funkcjonowania państwa oraz zakłócają to funkcjonowanie⁷.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa militarnego państwa wynikają z użycia bądź groźby użycia sił militarnych przez podmioty międzynarodowe. Ponadto tego typu zagrożenia mogą płynąć z wewnątrz państwa. Uproszczając, zagrożenia militarne można sprowadzić do realnej możliwości użycia sił zbrojnych w celu przemocy zbrojnej. Z kolei zagrożenie wojenne to sytuacja, która charakteryzuje się możliwością użycia siły wojskowej przeciwko państwu do osiągnięcia celów politycznych i innych przez podmioty stosunków wojskowo-politycznych. Cechą charakterystyczną zagrożeń wojennych jest to, że nie wskazują one na potencjalną możliwość, ale raczej na zamiar użycia siły wojskowej. Niebezpieczeństwa wojenne są wyższym stopniem napięcia, charakteryzują się otwartą konfrontacją między stronami oraz zamiarami rozwiązania istniejących sprzeczności siłami zbrojnymi. Zagrożenia o charakterze militarnym i wojennym niosą ze sobą najgroźniejsze oddziaływanie – głównie dlatego, że ich moc sprawcza przyczynia się do naruszenia innych sfer bezpieczeństwa, takich jak funkcjonowanie gospodarki, życia społecznego i kulturowego czy ryzyka pojawienia się ekologicznych katastrof. Z drugiej strony, istotne jest to, że zagrożenia militarne i wojenne mogą być konsekwencją zagrożeń wynikających z funkcjonowania państwa w innych strefach. Nierozstrzygnięcie problemów o podłożu politycznym, społecznym i gospodarczym może implikować powstanie napięć i konfliktów o charakterze militarnym oraz wojennym⁸.

Stefan Dworecki wymienia 12 form zagrożeń o charakterze militarnym: demonstracja siły, dywersja militarna, blokada militarna, szantaż militarny, prowokacja militarna, incydent graniczny, ograniczone użycie, starcie graniczne, napaść grup nieformalnych, konflikt przygraniczny, konflikt zbrojny lokalny, konflikt zbrojny

⁶ Zob. M. Prokop, *Od koncepcji do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Ewolucja polityki bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w latach 1991–2012*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2 (7), s. 38.

⁷ Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010, nr 1, s. 27; J. Tymankowski, *Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 19–20.

⁸ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010, s. 61 i n.; J. Zajac, *Bezpieczeństwo państwa* [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 25–27; Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń...*, op. cit., s. 27–31; *Aspekty bezpieczeństwa militarnego w ujęciu Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr III–IV (23–24), s. 37–40.

międzypaństwowy⁹. Wymienione formy zagrożeń można zaliczyć do pośrednich, jeśli są związane z użyciem sił zbrojnych w celu zastraszenia, zniechęcenia lub odstraszenia przeciwnika. Do tej grupy zaliczane są np. demonstracja siły, szantaż oraz prowokacja militarna. Zagrożenia bezpośrednie sprowadzają się do użycia sił zbrojnych w celu naruszenia suwerenności lub integralności państwowej przeciwnika. Do zagrożeń militarnych bezpośrednich zaliczamy np.: inwazję, atak zbrojny, użycie broni, użycie sił nieregularnych. Stosując kryterium rodzaju formacji, zagrożenia militarne można podzielić na zagrożenia związane z użyciem sił zbrojnych, terroryzmu i gangów kryminalnych¹⁰.

Biorąc pod uwagę specyfikę wojny, wśród zagrożeń o charakterze wojennym można wyodrębnić zagrożenie wystąpienia wojny konwencjonalnej, zagrożenie użycia broni precyzyjnego rażenia, zagrożenie środków napadu powietrznego oraz zagrożenie wojny z użyciem broni masowego rażenia. Nowym zjawiskiem jest kategoria wojny hybrydowej, która łączy cechy wojny konwencjonalnej z elementami nietradycyjnych działań wojennych (działania cybernetyczne, terroryzm oraz przestępczość) w celu osiągnięcia politycznych zamierzeń. Wojnę hybrydową charakteryzuje brak oficjalnego wypowiedzenia wojny, stosowanie propagandy oraz nieregularność działań¹¹.

Wojna konwencjonalna sprowadza się do bezpośredniego zadeklarowanego starcia dwóch lub więcej podmiotów systemu międzynarodowego z użyciem broni konwencjonalnej i bez użycia broni masowego rażenia. Broń konwencjonalna to środki wykorzystywane przez armię, wyróżnia się broń białą, która nie ma ładunku wybuchowego, oraz broń palną (wszelkiego rodzaju pociski, materiały wybuchowe i granaty). Działanie broni precyzyjnego rażenia polega na dokonaniu precyzyjnego ataku, w celu destrukcji wyznaczonego obiektu, przy jednoczesnym uniknięciu efektu destrukcji otoczenia, zatem jest ono ukierunkowane na minimalizację strat ludzkich (cywilnych) i materialnych. Do broni precyzyjnego rażenia zalicza się: kierowane rakiety balistyczne, samoloty bezzałogowe, kierowane bomby i pociski lotnicze, zestawy rozpoznawczo-uderzeniowe, kierowane rakiety przeciwlotnicze oraz pancerne pociski kierowane. Użycie broni precyzyjnego rażenia oznacza niszczenie wybranych celów militarnych o szczególnym znaczeniu strategicznym dla przeciwnika. Z kolei w przypadku środków napadu powietrznego zagrożenie sprowadza się do zniszczenia instalacji szczególnie istotnych dla gospodarki narodowej. Środki napadu powietrznego dzieli się na: rakiety balistyczne, aparaty aerodynamiczne, wojskowe aparaty kosmiczne oraz aerostatystyczne aparaty latające. Mogą to być pilotowane śmigłowce (bojowe, wielozadaniowe i transportowe) i samoloty (bombowe,

⁹ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994, s. 112–118.

¹⁰ Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń...*, op. cit., s. 31.

¹¹ Zob. O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2017, s. 97–160.

myśliwskie, rozpoznawcze, pokładowe i transportowe) oraz bezpilotowe samoloty rozpoznawcze i rakiety¹².

Największe niebezpieczeństwo niesie zagrożenie użycia broni masowego rażenia, tj. jądrowej, chemicznej oraz biologicznej. Działanie broni jądrowej opiera się na wykorzystaniu energii, która wyłania się podczas reakcji jądrowej, składającej się z: fali uderzeniowej (ok. 50%), promieniowania cieplnego (ok. 35%), promieniotwórczego skażenia terenu (ok. 10%), promieniowania przenikliwego (ok. 4%) oraz impulsu elektromagnetycznego (ok. 1%). Podczas wybuchu w pierwszych sekundach wyłania się ogromna energia cieplna, której poziom osiąga dziesiątki milionów stopni Celsjusza. Może ona powodować masowe straty w ludziach i sprzęcie oraz niszczyć¹³.

Podstawą działania broni chemicznej jest toksyczny związek chemiczny (bojowe środki trujące, BTS) oraz bojowe środki pomocnicze (zapalające), mieszanki palące się bez dostępu tlenu z atmosfery, które zawierają w składzie związki chemiczne bogate w tlen (termity). Bojowe środki trujące to substancje o działaniu toksycznym, które mogą być użyte do rażenia ludzi i zwierząt oraz do niszczenia roślinności. Podobnie jak broń chemiczna, broń biologiczna ma możliwość masowego rażenia. Jej działanie polega na zakażeniu ludzi, zwierząt i żywności poprzez wykorzystanie drobnoustrojów i toksyn. Biologiczny czynnik aktywny stanowią: bakterie, riketsje, wirusy, toksyny: bakteryjne, grzybicze, roślinne i zwierzęce. Zarazki chorób zakaźnych mogą być rozpowszechniane za pomocą bomb, pocisków, raket lub aerozoli rozsiewanych przez samoloty, co powoduje, że powstałe obłoki są przenoszone przez wiatr na dalekie odległości. Broń biologiczną w porównaniu z innymi rodzajami broni charakteryzuje: brak występowania natychmiastowych skutków (co utrudnia wykrycie agresora), ekonomiczność, niewielka ilość substancji, która może zakażać duży obszar ze względu na przemieszczanie się nosicieli, możliwość pojawienia się skutku drugorzędowego w przypadku części chorób, brak działania na wyposażenie i uzbrojenie, działanie na każdy element ekosystemu (wodę, powietrze, glebę), bardzo utrudniona, wręcz niemożliwa, ochrona przed nią w razie jej masowego użycia¹⁴.

Zagrożenia o charakterze militarnym i wojennym są też określane za pomocą przymiotnika „polityczne”, ponieważ ten czynnik może, ale nie musi być warunkiem koniecznym wystąpienia konfliktu o charakterze militarnym bądź wojennym. Ponadto istnieje przekonanie, że fundamentem pojawienia się zagrożeń militarnych nie jest potencjał militarny podmiotów stosunków międzynarodowych, umożliwiający użycie wojsk i broni w celu ataku innych podmiotów, lecz słabość militarna,

¹² Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń...*, op. cit., s. 27–46.

¹³ J. Solorz, *Czynniki rażenia broni jądrowej*, „Zeszyty Naukowe AON” 2002, nr 3, s. 152; Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń...*, op. cit., s. 32 i n.

¹⁴ Zob. B. Michailiuk, *Broń biologiczna*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2004; A. Imiołek, *Bioterroryzm jako jedna z form współczesnego terroryzmu*, „Hygeia Public Health” 2011, nr 3 (46); T. Leszczyński, *Związki terroryzmu z przestępczością zorganizowaną*, „Myśl Wojskowa” 2005, nr 2; Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń...*, op. cit., s. 27–46.

która zachęca przeciwników do przemocy i ataku. W związku z tym istotnym narzędziem przeciwdziałania zagrożeniom militarnym jest skuteczne prowadzenie polityki obronności, której głównym zadaniem powinno być przeciwstawienie się wszelkim formom przemocy, redukcja skutków zagrożeń oraz ich neutralizacja za pomocą niezbędnych narzędzi, instrumentów i zasobów. Jednakże obronności nie należy traktować wyłącznie przez pryzmat stosowania sił zbrojnych. Niewątpliwa jest konieczność ich użycia w sytuacji realnego zagrożenia dla państwa lub innego podmiotu stosunków międzynarodowych. Jednakże siły zbrojne powinny być ostatecznym działaniem w celu usunięcia zagrożenia, a ich zastosowanie uzasadnia fakt, że inne instrumenty nie były efektywne, okazały się niemożliwe i/lub niecelowe¹⁵.

Zatem zapewnienie bezpieczeństwa obronnego wymaga prognozowania i określenia możliwości pojawienia się zagrożeń militarnych oraz o charakterze wojennym, poprzez utrzymanie odpowiednio zorganizowanych i gotowych do użycia, wyposażonych sił zbrojnych, także posiadania strategicznej koncepcji użycia zasobów i zachowania odpowiednich sojuszy wojskowych. W tym wypadku istotnym warunkiem jest integrowanie się w ramach organizacji międzynarodowych w celu budowania bezpiecznej współpracy międzynarodowej (m.in. OBWE, ONZ, UE, NATO, WNP).

2. Konflikt zbrojny między Ukrainą a Federacją Rosyjską w 2014 roku: przebieg i sankcje

Ukraińsko-rosyjski konflikt z 2014 roku, który trwa do chwili obecnej, nazywany jest też wojną hybrydową, zbrojnym konfliktem wewnętrznym sił rządowych z separatystami lub rosyjską agresją militarną. Stanowi on przykład zagrożenia o charakterze militarno-wojennym. Za genezę wydarzeń należy uznać koniec 2013 roku, gdy ówczesny prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz¹⁶ odmówił podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Stało się to istotną przesłanką do masowych protestów obywateli Ukrainy na Placu Niepodległości w Kijowie, nazywanych w przestrzeni publicznej „rewolucją godności” czy „Euromajdanem”¹⁷. W trakcie tych wydarzeń we wschodnich i południowych regionach Ukrainy dochodziło do antyeuropejskich i prorosyjskich protestów zwanych „Antymajdanami”. Wydarzenia z przełomu 2013 i 2014 roku przerodziły się w największy kryzys polityczny

¹⁵ M. Cieszek, *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa*, „UPH Doctrina” 2012, nr 2, s. 28–39; J. Nowicka, *Militarne zagrożenia bezpieczeństwa państwa [w:] Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, R. Wróblewski, H. Wyrębek (red.), Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego, Siedlce 2016, s. 27 i n.; S. Koziej, *Współczesne problemy bezpieczeństwa narodowego. Studium analityczne*, Wydawnictwo Biura Badań Strategicznych Prywatnej Wyższej Szkoły Businessu i Administracji, Warszawa 2003, s. 8.

¹⁶ Paradoksem może się wydawać to, że w 2010 roku w wyborach prezydenckich zwyciężył kandydat, którego w 2004 roku strajkujący „majdan” nie chciał zaakceptować jako głowy państwa. Ponadto społeczeństwo było świadome postulatów polityki zagranicznej, jakie ten polityk prezentował w swoim programie.

¹⁷ Analiza wydarzeń „Euromajdanu” nie jest celem artykułu, dlatego praca przedstawia tylko ich zarys, stanowiąc bowiem punkt wyjścia konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.

w historii niepodległej Ukrainy. W porównaniu z wydarzeniami pomarańczowej rewolucji¹⁸ sprzed dekady – rewolucja godności nie miała pokojowego charakteru, gdyż doszło do krwawych starć między protestującymi a siłami jednostek specjalnych Berkut. Zainteresowanie sytuacją polityczną na Ukrainie zarówno przez UE, jak i USA było w Rosji postrzegane przez pryzmat ingerencji w „ruski mir” (rosyjski świat)¹⁹. Aby zlikwidować ten wpływ, w Federacji Rosyjskiej podjęto działania prowadzące do destabilizacji w państwie, charakteryzujące wojnę informacyjną²⁰.

Zajęcie Krymu przez Rosję było istotne dla szerzenia założeń koncepcji „ruskiego mira” ze względu na strategiczne znaczenie stacjonującej w Sewastopolu bazy floty czarnomorskiej, pozwalającej Federacji Rosyjskiej odgrywać kluczową rolę w basenie Morza Czarnego. Zastąpienie autorytarnego reżimu Janukowycza przez władze proeuropejskie wiązało się z zagrożeniem utraty wpływów FR na Ukrainie. Dlatego Rosja podjęła działania zmierzające do przejęcia Krymu. Pod koniec lutego 2014 roku na terytorium półwyspu lokalne oddziały samoobrony oraz nieoznakowane oddziały rosyjskich żołnierzy „SpecNaz” przejęły kontrolę nad infrastrukturą krytyczną. Władze lokalne proklamowały niepodległość Krymu, a już w marcu, po przeprowadzonym referendum, został on anektowany przez Rosję. Pokojowe przyłączenie Krymu do Federacji Rosyjskiej²¹ wywołało demonstracje rosyjskojęzycznej ludności zamieszkującej wschodnią część Ukrainy, która także domagała się przyłączenia zamieszkanych przez nie terytoriów do Rosji. Już od kwietnia demonstracje polegały na zajęciu budynków administracji rządowej oraz zastąpieniu ukraińskich flag rosyjskimi. Największe demonstracje odbywały się w obwodach donieckim i ługańskim. Separatyści ogłosili tam utworzenie Donieckiej Republiki Ludowej (DRL) i Ługańskiej Republiki Ludowej (ŁRL) oraz zapowiedzieli chęć przyłączenia ich do FR. Wspieranie separatystów przez Rosję, poprzez wysyłanie żołnierzy oraz

¹⁸ Ukraińskie społeczeństwo można określić jako hybrydalne, gdyż z jednej strony charakteryzuje je apatia polityczna, z drugiej – jeśli są naruszane jego istotne prawa, mobilizuje się i prezentuje aktywność na najwyższym poziomie, np. podczas pomarańczowej rewolucji oraz rewolucji godności. M. Prokop, *Hybridity of Ukrainian Society in the Years 2000–2012. Between Political Activity and Political Apathy*, „Kultura i Edukacja” 2016, nr 4 (114), s. 150–161.

¹⁹ Na koncepcję „ruskiego miru” duży wpływ miała teoria geopolityczna Aleksandra Dugina, który głosił potrzebę prowadzenia przez Rosję polityki izolacjonistycznej wobec Zachodu i utworzenia sojuszu państw poradzieckich, co miałyby zapewnić jej bezpieczeństwo i silną pozycję w Eurazji. Dugin podkreślał tożsamość cywilizacyjną Rosji, był przeciwnikiem dążenia do utożsamiania się z Zachodem i przejęcia jego wzorców, jak miało to miejsce za czasów cara Piotra I. M. Delong, *„Ruski mir” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy*, „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 33, s. 53.

²⁰ Zob. J. Hajdak, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4, s. 135–136; J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja Krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2014, s. 9–10; Д. Дуцик, *Українська інформаційна політика в умовах війни: критичні зауваження [w:] Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт*, Київ 2015.

²¹ Warto zwrócić uwagę, że przejęcie Krymu przebiegło bez żadnego wystrzału, przy całkowicie biernej postawie władz Ukrainy i społeczności międzynarodowej.

zabezpieczanie rebeliantów bronią, stało się powodem do destabilizacji wschodniej Ukrainy. Ukraińska strona w celu odzyskania kontroli nad okupowanym terytorium podjęła zatem walkę z separatystami. Sytuacja przeobraziła się w konflikt zbrojny, który trwa obecnie, i mimo prób deeskalacji nie udało się doprowadzić do całkowitego zawieszenia broni²².

Rosja oficjalnie nie przyznaje się do udziału w konflikcie zbrojnym we wschodniej części Ukrainy. Pomimo apeli społeczności międzynarodowej nie wycofała się z działań na terenie Ukrainy. Stało się to przyczynkiem do reakcji innych państw oraz organizacji międzynarodowych. Działania miały na celu nałożenie na Rosję i obywateli wspierających stronę separatystów licznych sankcji o charakterze politycznym, gospodarczym, finansowym²³. Jeszcze w 2014 roku Rosja została wyłączona z obrad G-8. To dość istotna strata wizerunkowa dla Rosji, polegająca na tym, że przez ostatnie sześć lat szczyty G-7 odbywały się bez jej udziału²⁴. Zastosowano również szereg innych sankcji i zakazów wjazdu na terytorium UE oraz USA dla rosyjskich urzędników wysokiej rangi i polityków²⁵. Po zestrzeleniu samolotu pasażerskiego Malaysia Airlines Boeing 777 kierowanym pociskiem rakietowym ziemia–powietrze Buk M1 z wyrzutni nr 332, należącej do 53. Rakietowej Brygady Przeciwlotniczej z Kurska sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, otoczenie międzynarodowe zaostrzyło swoje wysiłki na rzecz pomocy międzynarodowej wobec Ukrainy. Ograniczenia zastosowane przez USA dotyczyły wprowadzenia barier handlowych, w tym zakazu eksportu towarów i technologii dla rosyjskich projektów naftowych, oraz dotkniętych następujących przedsiębiorstw: Rosneft, Novatek, państwowych Vnesheconombank i Gazprombank, Almaz-Antey, Yuzhmash²⁶. Z kolei sankcje UE dotyczyły firm paliwowych i energetycznych – Rosneft, Transneft, GazpromNeft – oraz zakazu

²² O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa...*, op. cit., s. 210 i n.; F. Bryjka, *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1 (6), s. 201–204; В. Головка, О. Палій, О. Черевко, С. Янішевський, *Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України* [w:] *Науково-методичні матеріали*, П. Полянського (red.), Київ 2015, s. 5–28; *Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій*, „Національна безпека і оборона” 2014, № 5–6, s. 2–19.

²³ Warto nadmienić, że w latach 2014–2020 wobec FR zastosowano wiele wszelkiego rodzaju sankcji i obstrzeżeń. W ramach artykułu wymieniono tylko niektóre z nich, w celu pokazania instrumentów nacisku na pozaprawne działania Rosji.

²⁴ *Foreign Affairs Council, 3 March 2014*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/03/>, [dostęp: 17.10.2020].

²⁵ *Foreign Affairs Council, 17 March 2014*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/>, [dostęp: 17.10.2020].

²⁶ *Executive Order 13660. Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation>, [dostęp: 17.10.2020]; *Executive Order 13661. Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/03/17/executive-order-blocking-property-additional-persons-contributing-situat>, [dostęp: 17.10.2020].

inwestycji, świadczenia usług, w tym w dziedzinie turystyki, a także handlu z Krymem i Sewastopolem²⁷.

Rok później UE przyjęła decyzję o przedłużeniu do końca 2016 roku indywidualnych sankcji dotyczących 149 osób i 37 podmiotów prawnych z Federacji Rosyjskiej²⁸. W tymże roku (2015) sankcje zastosowała również Kanada, m.in. wobec Gazpromu, Surgutnieftiegazu i TransNafta, DefensePro, Stankoinstrumentu oraz United Aircraft Corporation. Sankcje dotknęły również funduszu Eurazjatyckiego Związku Młodzieży (EMS)²⁹. USA z kolei zastosowało obostrzenia wobec: Lukoil, Transnieftu, GazpromNeftu i Surgutnieftiegazu, Rosnieftu i jego struktur, zakładów wojskowych Izhmash i banków (Eximbank Russia, Prominvestbank itp.), a także portów Krymu (Eupatoria, Feodozja, Kercz, Sewastopol, Jałta)³⁰. W 2016 roku zarówno USA, jak i UE przedłużyły obowiązywanie wcześniejszych sankcji na kolejny rok³¹. W USA rozszerzono sankcje na firmy związane z budową Mostu Kerczeńskiego, w tym wykonawców Mostotrest i SGM Group, oraz kilkudziesiąt filii Gazpromu³². W 2017 roku katalog ograniczeń wobec Federacji Rosyjskiej zwiększył się o sankcje wobec Technopromexportu, a także dotyczące wysokich urzędników rosyjskich, takich jak wiceminister energii Andriej Interow, szef departamentu Ministerstwa Energii Jewgienij Grabchak i dyrektor generalny Technopromexportu Siergiej Topor-Gilka³³. Warto w tym miejscu wspomnieć o ukraińskich działaniach wobec rosyjskiej propagandy i wojny informacyjnej. Na terytorium Ukrainy zostały zablokowane rosyjskie sieci społecznościowe VKontakte i Odnoklassniki, usługi Mail.ru,

²⁷ *Foreign Affairs Council*, 23 June 2014, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/06/23/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Special meeting of the European Council*, 16.07.2014, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/07/16/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Reinforced restrictive measures against Russia*, <https://www.consilium.europa.eu/media/21992/144868.pdf>, [dostęp: 17.10.2020].

²⁸ *Foreign Affairs Council*, 29 January 2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2015/01/29/> [dostęp: 17.10.2020]; *Russia: EU extends economic sanctions by six months*, 22.06.2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/22/russia-sanctions/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 21.12.2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/12/21/russia-sanctions/>, [dostęp: 16.10.2020].

²⁹ *Canadian Sanctions Related to Russia*, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng/, [dostęp: 17.10.2020].

³⁰ *Office of Foreign Assets Control. Ukraine/Russia Related Sanction Program*, https://home.treasury.gov/system/files/126/ukraine_overview_of_sanctions.pdf, [dostęp: 16.10.2020].

³¹ *Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 1.07.2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/01/russia-sanctions/>, [dostęp: 16.10.2020]; *Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 19.12.2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/12/19/sanctions-russia/>, [dostęp: 16.10.2020].

³² *Office of Foreign Assets Control...*, op. cit.

³³ *EU adds 3 persons and 3 companies to sanctions list over actions against Ukraine's territorial integrity*, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/08/04/sanctions-ukraine/>, [dostęp: 16.10.2020].

Yandex, a także strony internetowe firm antywirusowych Kaspersky Lab i Dr.Web. Nastąpiło blokowanie nadawania przez rosyjskie kanały telewizyjne: TV Center, VGTRK, NTV-Plus, Zvezda, TNT, REN-TV³⁴.

W 2018 roku USA zastosowały dodatkowe sankcje finansowe wobec 38 osób i instytucji z Rosji z powodu „nieuczciwych działań” Federacji Rosyjskiej, związanych z zatruciem podwójnego agenta wywiadu Sergieja Skripala i jego córki oraz wspieraniem reżimu w Syrii. Poza tym przygotowano „raport Kremla”, dotyczący 114 wysokich rangą rosyjskich urzędników i 96 oligarchów, wobec których zastosowano sankcje³⁵. Ze strony UE przedłużono obowiązywanie sankcji gospodarczych, w tym: zakaz eksportu i importu w handlu bronią, zakaz eksportu towarów do Rosji w celach wojskowych lub dla armii rosyjskiej. Ponadto ograniczenia dotyczyły dostępu Rosji do indywidualnych, strategicznych technologii i usług, które mogą być wykorzystywane do rozwoju i produkcji ropy naftowej. W sferze finansowej UE zastosowała ograniczenia dostępu do pierwotnego i wtórnego rynku kapitałowego UE dla rosyjskich instytucji finansowych mających większościowy udział państwa w kapitale autoryzowanym oraz dla ich spółek zależnych³⁶. W latach 2019 i 2020 Stany Zjednoczone przedłużyły obowiązywanie sankcji z poprzednich lat. Zaostrzono zakaz eksportu do Rosji towarów podwójnego przeznaczenia, które mogłyby być wykorzystane do produkcji broni biologicznej lub chemicznej. Ponadto amerykańskim bankom zabroniono udziału w transakcjach z rosyjskimi nierublowymi obligacjami skarbowymi na rynku pierwotnym oraz zastosowano zakaz udzielania pożyczek nierublowych państwu rosyjskiemu³⁷. Ze strony Unii Europejskiej do 2021 roku przedłużono zakaz importu towarów z półwyspu krymskiego, a do czerwca 2021 roku – zakaz inwestowania przez przedsiębiorstwa europejskie na

³⁴ Указ Президента України № 133/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року „Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”, <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>, [dostęp: 16.10.2020].

³⁵ *Congressional Research Service, U.S. Sanctions on Russia Updated January 17, 2020, Appendix B*, s. 57–64, <https://fas.org/sgp/crs/row/R45415.pdf>, [dostęp: 17.10.2020].

³⁶ *Ukraina: UE dodaje do listy sankcyjnej 5 osób zaangażowanych w zorganizowanie rosyjskich wyborów prezydenckich na terytorium nielegalnie zaanektowanych Krymu i Sewastopola*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/05/14/ukraine-eu-adds-five-persons-involved-in-the-organisation-of-russian-presidential-elections-in-illegally-annexed-crimea-and-sevastopol-to-sanctions-list/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Ukraina: UE dodaje do listy sankcyjnej 6 podmiotów uczestniczących w budowie mostu nad Cieśniną Kerczeńską łączącego nielegalnie zaanektowany Krym z Rosją*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/07/31/ukraine-eu-adds-six-entities-involved-in-the-construction-of-the-kerch-bridge-connecting-the-illegally-annexed-crimea-to-russia-to-sanctions-list/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Rosja: UE przedłuża sankcje gospodarcze o 6 miesięcy*, 21.12.2018, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/12/21/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/>, [dostęp: 17.10.2020].

³⁷ *Congressional Research Service, U.S. Sanctions on Russia Updated January 17, 2020, Appendix B*, op. cit., s. 57–64.

tymczasowo okupowanym Krymie³⁸. W kolejnym etapie przedłużono katalog sankcji zastosowanych wobec Federacji Rosyjskiej o kolejne sześć miesięcy (do 31 stycznia 2022 roku). Sankcje dotyczą ograniczenia dostępu rosyjskich banków i firm do pierwotnych i wtórnych rynków kapitałowych oraz zakazu wszelkich form wsparcia i pomocy finansowej dla inwestycji rosyjskich instytucji finansowych. Ponadto zakazano także importu i eksportu materiałów związanych z obronnością oraz ograniczono dostęp Rosji do strategicznie ważnych technologii, które mogłyby być zastosowane w sektorze energetycznym Federacji Rosyjskiej do produkcji i wydobycia ropy naftowej³⁹.

W reakcji na nielegalną aneksję Krymu i Sewastopola przez Rosję oraz celową destabilizację przez to państwo sytuacji na Ukrainie oprócz sankcji gospodarczych UE stosuje także inne środki. Obejmują one: działania dyplomatyczne, sankcje indywidualne (zamrożenie aktywów i ograniczenia podróży) oraz specjalne restrykcje w stosunkach gospodarczych z Krymem i Sewastopolem.

Zastosowanie sankcji wobec rosyjskiej gospodarki i sektora finansowego było konsekwencją aneksji Krymu oraz wspierania przez Rosję ruchu separatystycznego we wschodniej części Ukrainy. W tym wypadku istotne jest to, w jakim stopniu konsekwencje konfliktu zbrojnego, a zatem związane z zagrożeniami militarnymi, przekładają się na funkcjonowanie gospodarek podmiotów konfliktu. Powstaje bowiem zagrożenie destabilizacji gospodarczej i pojawiania się lub pogłębienia kryzysu gospodarczego. Kwestię ustalenia zależności między zagrożeniami militarnymi a skutkami gospodarczymi na przykładzie konfliktu zbrojnego na Ukrainie w 2014 roku autorki podjęły w następnej części pracy.

3. Wpływ zagrożeń militarnych na bezpieczeństwo gospodarcze w relacjach Rosji i Ukrainy

Analizę warto zacząć od kwestii wizerunku na arenie międzynarodowej. *Soft power*, choć jest trudno mierzalne, pozwala ukazać znaczenie tzw. miękkiej siły na arenie międzynarodowej. Jak wyjaśnia Joseph Nye, to narzędzie jest wykorzystywane przez państwa, aby skłonić innych do robienia tego, czego inaczej by nie zrobili⁴⁰. Oznacza to, że państwa mogą czerpać ze swojej siły przymusu, aby umocnić swą pozycję lidera na świecie. Nye wyróżnił trzy kategorie świadczące o miękkiej potędze państw –

³⁸ *Rosja: UE przedłuża sankcje gospodarcze o 6 miesięcy*, 27.06.2019, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2019/06/27/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/>, [dostęp: 17.10.2020]; *Sprzeniewierzenie ukraińskich środków publicznych: aktywa zamrożone na dłużej*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/03/05/misappropriation-of-ukrainian-state-funds-council-extends-asset-freezes/>, [dostęp: 17.10.2020].

³⁹ *Rosja: UE przedłuża o sześć miesięcy sankcje gospodarcze za destabilizację Ukrainy*, 12.07.2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/07/12/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-over-the-destabilisation-of-ukraine-by-six-months/>, [dostęp: 25.11.2021].

⁴⁰ J.S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs, New York 2011, s. 81–86.

są to czynniki kulturowe, ideologiczne i instytucjonalne. Badacz argumentował, że jeśli kultura i ideologia danego państwa są atrakcyjne, inni chętniej pójdą w jego ślady. Pierwotnie *soft power* kojarzono z wartościami przyjętymi przez Stany Zjednoczone, takimi jak demokracja, liberalizm czy wolny handel, jednak wzrost znaczenia *soft power* państw niedemokratycznych świadczy o zmianie tych wartości.

Jednym z narzędzi związanych z tą kwestią jest ranking marek narodowych (Nation Brands) londyńskiej firmy doradczej Brand Finance. Nie jest on ogólnodostępny, dlatego pozwala jedynie śledzić miejsce lub zmianę w rankingu poszczególnych państw⁴¹. Ranking marek narodowych Nation Brands opracowywany jest od 2015 roku na podstawie kilkudziesięciu zmiennych pochodzących m.in. z zestawień Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW), Światowego Forum Gospodarczego (WEF) w Davos i serwisu fDi Intelligence⁴². Wskaźnik BSI mierzy siłę marki państwa i uwzględnia np. dane dotyczące społeczeństwa (w tym jakości życia), rynku obrotu dóbr i usług oraz inwestycji w danym kraju (ryc. 1).

Ryc. 1. Marka narodowa Ukrainy i Rosji w latach 2015–2019

Źródło: Brand Finance, Nation Brands, 2015–2019, <https://brandirectory.com/rankings/nation-brands>, [dostęp: 16.10.2020].

Rycina 1 prezentuje miejsca zajmowane przez Rosję i Ukrainę w rankingu marek narodowych. Co prawda z uwagi na to, że ranking po raz pierwszy ukazał się w 2015 roku, czyli rok po aneksji Krymu przez Rosję, nie można zweryfikować, jak ta sytuacja wpłynęła na postrzeganie obu państw na arenie międzynarodowej. Jednak w kolejnych latach wyraźnie widać, że Rosja – mimo silnej pozycji i miejsca w pierwszej dwudziestce państw na świecie – traci względem Ukrainy, która z kolei zyskuje coraz lepszą pozycję. Porównując oba państwa w latach 2015–2018, widać, że to Rosja wizerunkowo traci w porównaniu z Ukrainą. To zaś sygnał dla biznesu, czy warto inwestować i handlować z takim partnerem.

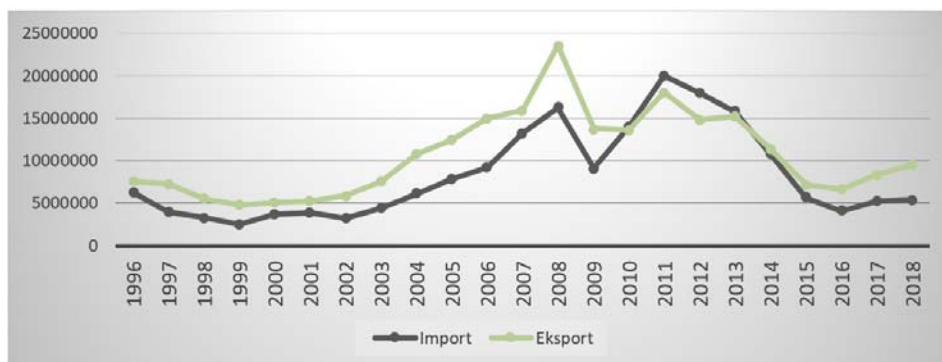
⁴¹ Brand Finance, *National Brand Overview*, <https://brandirectory.com/rankings/nation-brands/2015/charts>, [dostęp: 25.04.2020].

⁴² fDi Intelligence, *Our Products & Services*, <https://www.fdiintelligence.com/products-and-services>, [dostęp: 25.04.2020].

Trzeba zauważyć, że w 2019 roku nastąpiła znacząca zmiana – Rosja awansowała w rankingu aż o cztery miejsca. Warto zatem przeanalizować, w jakim stopniu na tę zmianę miały wpływ publikacje w prasie publicystycznej. Na przykład na łamach „The New York Timesa” w kategorii „Świat/artkuł” w okresie 2015–2017 można wyszukać rekordy dotyczące hasła „Donbas”. W 2015 roku pięć artykułów podejmowało problem konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, w roku 2016 – trzy, a w 2017 – dwa. Z kolei w 2019 roku na łamach „The New York Timesa” ukazał się tylko artykuł omawiający kwestie zniesienia sankcji wobec Rosji w Radzie Europy, w kontekście m.in. poprawy relacji z Rosją na arenie międzynarodowej⁴³. Choć zatem konflikt na Ukrainie nie został rozwiązany, to nośność tematu w mediach uległa w tym czasie zmniejszeniu, co wpłynęło na lepsze postrzeganie Rosji jako marki.

Kolejnym czynnikiem, który warto poddać analizie, jest struktura handlu między stronami konfliktu. Analizując kształtowanie się importu i eksportu obu państw, należy wziąć pod uwagę historię stosunków ukraińsko-rosyjskich⁴⁴. Początek współpracy handlowej datuje się na przełom lat 90. XX wieku, kiedy w Europie Środkowo-Wschodniej dokonana została transformacja i modernizacja systemu gospodarowania. Na rycinie 2 pokazano, jak kształtowała się struktura importu i eksportu Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy.

Ryc. 2. Struktura handlu Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy

Źródło: Word Integrated Trade Solution, Import, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-TRD-VL>, [dostęp: 17.10.2020]; Word Integrated Trade Solution, Eksport, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/XPRT-TRD-VL>, [dostęp: 17.10.2020].

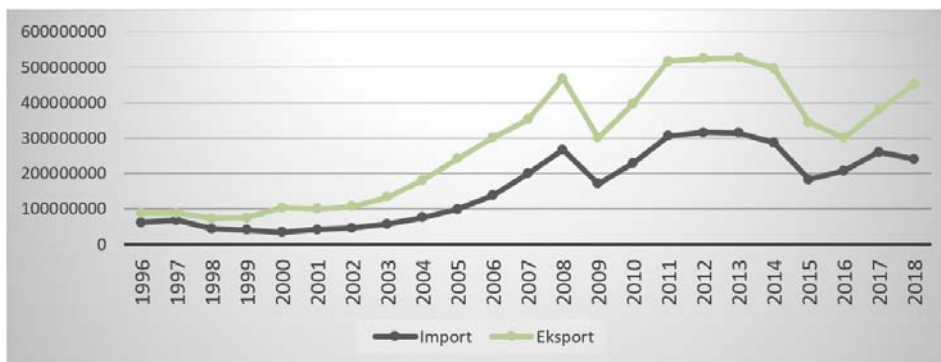
⁴³ S. Erlanger, *Council of Europe Restores Russia's Voting Rights*, „The New York Times”, 25.06.2019, <https://www.nytimes.com/2019/06/25/world/europe/council-of-europe-russia-crimea.html?searchResultPosition=14>, [dostęp: 16.10.2020].

⁴⁴ A. Kappeler, *Ukraine and Russia: Legacies of the Imperial Past and Competing Memories*, „Journal of Eurasian Studies” 2014, no. 5 (2), doi: 10.1016/j.euras.2014.05.005.

Jak pokazuje rycina 2, Rosja od 1996 do 2010 roku uzyskiwała przewagę w handlu z Ukrainą. Nadwyżka eksportu w stosunku do importu wskazuje na większe korzyści, jakie osiągała Rosja w związku z współpracą gospodarczą. Od 2009 roku, czyli od momentu wybuchu światowego kryzysu gospodarczego, można zaobserwować zmianę tego trendu. Już w roku 2010 i kolejnych dwóch latach to Ukraina uzyskiwała przewagę w handlu z Rosją. Wybuch konfliktu na Krymie zmienił zupełnie relacje handlowe partnerów. Rosja nie tylko utraciła przewagę w handlu względem Ukrainy, lecz także wartość obrotów handlowych zaczęła w tamtym okresie drastycznie maleć. Rok 2016 był najgorszy w historii kontaktów tych państw ze względu na wartość obrotów handlowych między stronami. Wyraźnie widać, że zagrożenie militarne wywołane przez Rosję wpłynęło na bezpieczeństwo i stabilność gospodarczą obu państw. Dopiero 2017 i 2018 rok pokazują, że powoli odbudowują się relacje handlowe badanych państw. Korzyści widoczne są po stronie rosyjskiej. Jednak uwzględniając wartość obrotów obu partnerów, trudno tu wskazywać na znaczącą poprawę sytuacji.

Struktura handlu ma duże znaczenie w kontekście potencjalnych zysków, jakie miałyby odnosić Rosja dzięki zajęciu terytorium Ukrainy. Zmiany, jakie dokonały się w strukturze importu i eksportu, oraz znaczące zmniejszenie obrotów handlowych między Rosją a Ukrainą doprowadziły również do zmiany najważniejszych partnerów handlowych Rosji. Czy temu państwu udało się pozyskać innych kooperantów, którzy mogliby wypełnić straty wynikające z konfliktu z Ukrainą? Na rycinie 3 zaprezentowano kształtowanie się bilansu handlowego Rosji na świecie, z uwzględnieniem regionu Europy i Azji Centralnej – tj. najważniejszego regionu w relacjach handlowych.

Ryc. 3. Struktura handlu Federacji Rosyjskiej na świecie

Źródło: Word Integrated Trade Solution, Import, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Import/Partner/BY-REGION/Indicator/MPRT-TRD-VL#>, [dostęp: 17.10.2020]; Word Integrated Trade Solution, Eksport, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/1996/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-REGION/Indicator/XPRT-TRD-VL>, [dostęp: 17.10.2020].

Jak pokazuje rycina 3, konflikt, który wywołała Rosja na Ukrainie, miał bardzo podobne konsekwencje, jak światowy kryzys gospodarczy z 2009 roku. W okresie kryzysu rosyjsko-ukraińskiego nastąpił spadek zarówno rosyjskiego eksportu, jak i importu. Ponadto należy zauważyć zmniejszenie rosyjskiej przewagi w eksporcie. Oznacza to, że Rosja nie potrafiła zastąpić znaczącego partnera handlowego, jakim była Ukraina, innymi państwami. Wprowadzone przez Unię Europejską sankcje można uznać za skuteczne narzędzie przeciwko państwu napadającemu. Niemniej, rycina 3 obrazuje przede wszystkim to, jak ważnym partnerem handlowym była dla Rosji Ukraina. Utracone korzyści z handlu oddziałują zatem na rozwój gospodarczy zarówno Ukrainy, jak i Rosji. Potwierdza to słuszność tezy, że pokój i bezpieczeństwo są nieodzownym warunkiem rozwoju państwa. Na rycinie 4 przedstawiono kształtowanie rozwoju gospodarczego Federacji Rosyjskiej i Ukrainy w analizowanym okresie.

Ryc. 4. Wzrost/spadek rozwoju gospodarczego w Rosji i na Ukrainie w latach 1996–2018

Źródło: Word Integrated Trade Solution, Ukraine, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/StartYear/1996/EndYear/2018/Indicator/NY-GDP-PCAP-KD-ZG>, [dostęp: 17.10.2020]; Word Integrated Trade Solution, Ukraine, Russia, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/StartYear/1996/EndYear/2018/Indicator/NY-GDP-PCAP-KD-ZG>, [dostęp: 17.10.2020].

Analiza danych pokazuje, że oba państwa są dość niestabilne gospodarczo. W badanym czasie w obu wypadkach następowały zarówno wyraźne przyspieszenia wzrostu gospodarczego, jak i dość gwałtowne wyhamowania rozwojowe. Niejednoznaczne są też dane pokazujące, które z badanych państw rozwijało się lepiej. W niektórych latach to Ukraina uzyskiwała szybszy rozwój gospodarczy w stosunku do Rosji, w innych – odwrotnie. Negatywne skutki zagrożeń militarnych i wojennych bardziej dotknęły Federację Rosyjską. Choć sam wybuch konfliktu na Ukrainie spowodował znaczący spadek rozwoju, to można wnioskować, że działania Ukrainy w kolejnych latach miały na celu uporządkowanie tej trudnej sytuacji. Tym samym wyraźnie widać, że od 2016 roku sytuacja na Ukrainie zaczyna się stabilizować. Natomiast Rosja cały czas boryka się z dość niewielkim dodatnim wskaźnikiem wzrostu gospodarczego.

Podsumowanie

Podjęte w ramach pracy badania umożliwiły autorkom ustalić, w jakim stopniu zagrożenia o charakterze militarnym wpływają na bezpieczeństwo gospodarcze państwa. Rozstrzygnięciu problemu badawczego posłużyła weryfikacja hipotezy, że zagrożenia militarne oraz wojenne wpływają niekorzystnie na bezpieczeństwo gospodarcze zarówno państwa napadającego, jak i napadanego. Jako studium przypadku wykorzystano przykład zbrojnego konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, który wybuchł w 2014 roku i trwa do chwili obecnej, gdyż mimo podejmowanych prób nie udało się go całkowicie zakończyć.

Potwierdzenie hipotezy uzasadniają otrzymane wyniki badań. Po pierwsze, państwo napadające traci wizerunkowo na arenie międzynarodowej. Od 2015 roku przewaga wizerunkowa Rosji spadła w rankingu aż o osiem pozycji w stosunku do roku 2018 i o cztery pozycje w stosunku do roku 2019, kiedy też zmniejszyła się uwaga opinii publicznej w zakresie wspomnianego konfliktu. Choć ten element nie jest precyzyjną miarą, to nie ulega wątpliwości, że wpływa na relacje z pozostałymi podmiotami stosunków międzynarodowych. Po drugie, zagrożenia militarne oraz zagrożenia wojenne wpływają na wzajemne relacje handlowe. Co warto podkreślić, Rosja zaatakowała swojego najważniejszego partnera handlowego. Konsekwencje podjętych przez nią działań odczuły w znacznym stopniu oba państwa. Po trzecie, analiza struktury handlowej Rosji na świecie ukazała, że tego typu zagrożenia militarne nie pozostają wyłączną sprawą skonfliktowanych stron. Szczególnie ważna jest pod tym względem rola organizacji międzynarodowych oraz najbliższych partnerów handlowych, którzy powinni zaakcentować solidarność w sytuacji łamania prawa międzynarodowego. Zaangażowanie UE, USA, Kanady i innych państw europejskich doprowadziło do zastosowania wobec Rosji oraz podmiotów okupowanych terytoriów licznych sankcji o charakterze politycznym, gospodarczym, finansowym. Niewątpliwie te ograniczenia były najsilniejszym czynnikiem destabilizującym rosyjską gospodarkę.

Można co prawda dyskutować, czy zastosowane wobec Rosji sankcje były wystarczające, czy podmioty międzynarodowe wykorzystywały wszystkie możliwe instrumenty w celu deeskalacji konfliktu, lecz analiza wskaźnika wzrostu gospodarczego wyraźnie pokazała, że nawet militarne działania na obcym terenie przyczyniają się do osłabienia gospodarki atakującego państwa. Wskazane argumenty pozwalają na wysnucie wniosku, że działania Rosji wobec Ukrainy nie były efektywne. Większe korzyści uzyskałaby ona w wyniku pokojowej współpracy z Ukrainą.

Bibliografia

- Aspekty bezpieczeństwa militarnego w ujęciu Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr III-IV (23-24).
- Brand Finance, *National Brand Overwiev*, <https://brandirectory.com/rankings/national-brands/2015/charts>, [dostęp: 25.04.2020].

- Bryjka F., *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1 (6).
- Canadian Sanctions Related to Russia*, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng, [dostęp: 17.10.2020].
- Ciekanowski Z., *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010, nr 1.
- Cieszek M., *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa*, „UPH Doctrina” 2012, nr 2.
- Congressional Research Service, U.S. Sanctions on Russia Updated January 17, 2020, Appendix B*, s. 57–64, <https://fas.org/sgp/crs/row/R45415.pdf>, [dostęp: 17.10.2020].
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja Krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2014.
- Delong M., „Ruski mir” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy, „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 33.
- Doyle M.W., *Ways of War and Peace*, W.W. Norton, New York–London 1998.
- Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994.
- Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.
- Erlanger S., *Council of Europe Restores Russia's Voting Rights*, „The New York Times”, 25.06.2019, <https://www.nytimes.com/2019/06/25/world/europe/council-of-europe-russia-crimea.html?searchResultPosition=14>, [dostęp: 16.10.2020].
- EU adds 3 persons and 3 companies to sanctions list over actions against Ukraine's territorial integrity*, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/08/04/sanctions-ukraine>, [dostęp: 16.10.2020].
- Executive Order 13660. Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation>, [dostęp: 17.10.2020].
- Executive Order 13661. Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/03/17/executive-order-blocking-property-additional-persons-contributing-situat>, [dostęp: 17.10.2020].
- fDi Intelligence, *Our Products & Services*, <https://www.fdiintelligence.com/products-and-services>, [dostęp: 25.04.2020].
- Foreign Affairs Council, 3 March 2014*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/03/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Foreign Affairs Council, 17 March 2014*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Foreign Affairs Council, 23 June 2014*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/06/23/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Foreign Affairs Council, 29 January 2015*, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2015/01/29/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Hajdak J., Stępniewski T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4.

- Imiołek A., *Bioterroryzm jako jedna z form współczesnego terroryzmu*, „Hygeia Public Health” 2011, nr 3 (46).
- Kappeler A., *Ukraine and Russia: Legacies of the Imperial past and Competing Memories*, „Journal of Eurasian Studies” 2014, no. 5 (2), doi: 10.1016/j.euras.2014.05.005.
- Koziej S., *Współczesne problemy bezpieczeństwa narodowego. Studium analityczne*, Wydawnictwo Biura Badań Strategicznych Prywatnej Wyższej Szkoły Businessu i Administracji, Warszawa 2003.
- Kukułka J., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, PWN, Warszawa 1982.
- Leszczyński T., *Związki terroryzmu z przestępczością zorganizowaną*, „Myśl Wojskowa” 2005, nr 2.
- Michailiuk B., *Broń biologiczna*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2004.
- Monteskusz, *O duchu praw*, De Agostini Polska, Warszawa 2002.
- Nowicka J., *Militarne zagrożenia bezpieczeństwa państwa [w:] Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, R. Wróblewski, H. Wyrębek (red.), Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego, Siedlce 2016.
- Nye J.S., *The Future of Power*, Public Affairs, New York 2011.
- Office of Foreign Assets Control. Ukraine/Russia Related Sanction Program*, https://home.treasury.gov/system/files/126/ukraine_overview_of_sanctions.pdf, [dostęp: 16.10.2020].
- Prokop M., *Hybridity of Ukrainian Society in the years 2000–2012. Between Political Activity and Political Apathy*, „Kultura i Edukacja” 2016, nr 4 (114).
- Prokop M., *Od koncepcji do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Ewolucja polityki bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w latach 1991–2012*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2 (7).
- Reinforced restrictive measures against Russia*, <https://www.consilium.europa.eu/media/21992/144868.pdf>, [dostęp: 17.10.2020].
- Rosja: UE przedłuży o sześć miesięcy sankcje gospodarcze za destabilizację Ukrainy*, 12.07.2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/07/12/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-over-the-destabilisation-of-ukraine-by-six-months/>, [dostęp: 25.11.2021].
- Rosja: UE przedłuży sankcje gospodarcze o 6 miesięcy*, 21.12.2018, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/12/21/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Rosja: UE przedłuży sankcje gospodarcze o 6 miesięcy*, 27.06.2019, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2019/06/27/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Russia: EU extends economic sanctions by six months*, 22.06.2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/22/russia-sanctions/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 21.12.2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/12/21/russia-sanctions/>, [dostęp: 16.10.2020].
- Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 1.07.2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/01/russia-sanctions/>, [dostęp: 16.10.2020].

- Russia: EU prolongs economic sanctions by six months*, 19.12.2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/12/19/sanctions-russia/>, [dostęp: 16.10.2020].
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, PWN, Warszawa 1954.
- Solorz J., *Czynniki rażenia broni jądrowej*, „Zeszyty Naukowe AON” 2002, nr 3.
- Special meeting of the European Council*, 16.07.2014, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/07/16/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Sprzeniewierzenie ukraińskich środków publicznych: aktywa zamrożone na dłużej*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/03/05/misappropriation-of-ukrainian-state-funds-council-extends-asset-freezes/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Tymanowski J., *Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Ukraina: UE dodaje do listy sankcyjnej 5 osób zaangażowanych w zorganizowanie rosyjskich wyborów prezydenckich na terytorium nielegalnie zaanektowanych Krymu i Sewastopola*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/05/14/ukraine-eu-adds-five-persons-involved-in-the-organisation-of-russian-presidential-elections-in-illegally-annexed-crimea-and-sevastopol-to-sanctions-list/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Ukraina: UE dodaje do listy sankcyjnej 6 podmiotów uczestniczących w budowie mostu nad Cieśniną Kerczeńską łączącego nielegalnie zaanektowany Krym z Rosją*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/07/31/ukraine-eu-adds-six-entities-involved-in-the-construction-of-the-kerch-bridge-connecting-the-illegally-annexed-crimea-to-russia-to-sanctions-list/>, [dostęp: 17.10.2020].
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2017.
- Zajac J., *Bezpieczeństwo państwa* [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2005.
- Zięba R., *Teoria ogólna bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Stosunki międzynarodowe XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, E. Haliżak et al. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Головко В., Палій О., Черевко О., Янішевський С., *Револуція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України* [w:] *Науково-методичні матеріали*, П. Полянського (ред.), Київ 2015.
- Дуцик Д., *Українська інформаційна політика в умовах війни: критичні зауваження* [w:] *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт*, Київ 2015.
- Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій*, „Національна безпека і оборона” 2014, № 5–6.
- Указ Президента України №133/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року „Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”, <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850/>, [dostęp: 16.10.2020].

Military threats and threats of war vs the economic security of the state. Case study: armed conflict between Ukraine and Russia in 2014**Abstract**

Guaranteeing security is the overriding goal of the state. Military threats and threats of war are the most serious challenges to the nation's defense. The main question of the article concerned the extent to which military threats and threats of war are influencing economic security? The case study used in the article is the example of the armed conflict between Ukraine and the Russian Federation in 2014. The hypothesis stated that according to the theory of economic liberalism, Russia and Ukraine are losing in unsettled conflict and the occurrence of a military threat.

Słowa kluczowe: konflikt zbrojny, zagrożenia militarne, zagrożenia wojenne, bezpieczeństwo gospodarcze, konflikt rosyjsko-ukraiński

Key words: armed conflict, military threats, threats of war, economic security, Russia-Ukraine conflict

Magdalena Tomala

Profesor w Instytucie Stosunków Międzynarodowych i Polityk Publicznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Prowadzi badania z zakresu stosunków międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego oraz w Arktyce. Główne obszary jej badań dotyczą kwestii gospodarki, zrównoważonego rozwoju, ekologii oraz współpracy międzynarodowej. Autorka pięciu monografii, w tym: *Grenlandia w systemie stosunków międzynarodowych w świetle teorii Immanuela Wallersteina systemów-światów* (Kielce 2016), *Zrównoważony rozwój regionu Morza Bałtyckiego* (Kielce 2020), współautorka monografii: *Wymiar północny Unii Europejskiej. Studium rozwoju* (Kielce 2009), *Politics and Development in the North American Arctic* (Bingley 2021), redaktor publikacji: *Północ w stosunkach międzynarodowych* (Kielce 2014), *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej* (Kielce 2015) oraz autorka licznych artykułów naukowych. E-mail: magdalena.tomala@ujk.edu.pl

Maryana Prokop

Adiunkt w Instytucie Stosunków Międzynarodowych i Polityk Publicznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Prowadzi badania naukowe dotyczące systemów politycznych oraz polityki bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej, teorii reżimów hybrydalnych oraz stosunków międzynarodowych na obszarze postradzieckim. Autorka monografii *Badanie nad reżimami hybrydalnymi. Case study systemu polityczne Ukrainy i Rosji w latach 2000–2012*. (Kielce 2020) i kilkudziesięciu artykułów naukowych. Obserwatorka wyborów prezydenckich (2010) oraz parlamentarnych (2012 i 2019) na Ukrainie. E-mail: maryana.prokop@ujk.edu.pl

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.4

Rafał Parczewski

ORCID ID 0000-0002-2603-0596

Wojskowa Akademia Techniczna

Tomasz Borowczyk

ORCID ID 0000-0001-5001-0125

14 Zachodniopomorska Brygada Obrony Terytorialnej

Daniel Stankowski

ORCID ID 0000-0002-4316-1221

Wojskowa Akademia Techniczna

Ochrona granicy państwowej z wykorzystaniem bezzałogowych statków powietrznych

Wstęp

Dzisiejsze bezzałogowe statki powietrzne (BSP) coraz częściej są wykorzystywane przez formacje mundurowe, w tym Straż Graniczną. Bezzałogowe platformy latające potrafią realizować skomplikowane misje i zadania. Obecne systemy bezzałogowe są wyposażone w nowoczesne technologie i funkcjonalności. Zastosowanie BSP może mieć szeroki zakres, w zależności od zapotrzebowania i danej sytuacji. Walka z pandemią, pożarem czy powodzią powoduje sytuacje niebezpieczne dla życia i zdrowia człowieka. Ze względu na specyficzny układ konstrukcyjny BSP są w stanie minimalizować tego rodzaju zagrożenia. Rozpoznanie czy monitorowanie terenów zagrożonych ułatwia służbom odpowiedzialnym za daną akcję poszukiwawczą właściwą realizację zadań służbowych.

Rozwój różnego rodzaju technologii bezzałogowych statków powietrznych spowodował, że mają one szerokie zastosowanie w różnych gałęziach przemysłu.

Wyzwania, jakie stoją przed naukowcami w stosunku do bezzałogowych statków powietrznych, to m.in.:

- zapewnienie możliwości pracy zarówno na rozległych obszarach, jak i w ciasnych pomieszczeniach;
- skonstruowanie głowic optycznych, które mogłyby pracować w różnych warunkach oświetleniowych;

- przesyłanie obrazu o dużej rozdzielczości w czasie rzeczywistym z możliwością kompresji danych;
- precyzyjne rażenie środkami bojowymi¹.

Ważnym zadaniem bezzałogowych statków powietrznych jest monitoring i właściwe rozpoznanie określonego obszaru. Przekazanie zapisu monitoringu z bieżącego lotu jest bardzo istotne, szczególnie podczas prowadzenia akcji poszukiwawczo-ratowniczych.

Straż Graniczna wykorzystuje bezzałogowe statki powietrzne do ochrony granicy państwowej. Sam zakup BSP dla Straży Granicznej może świadczyć o ich niezawodności.

Bezzałogowe statki powietrzne sprawdzają się w obliczu wielu zagrożeń typu: pandemia, nielegalna migracja, przemyt towarów akcyzowych czy częste wypadki komunikacyjne. Policja, wojsko bądź inne instytucje państwowe coraz częściej wchodzi w posiadanie bezzałogowych statków powietrznych, tworząc tym samym stanowiska etatowe operatorów – pilotów BSP.

Zadania Straży Granicznej

Samo pojęcie bezpieczeństwa w dostępnej literaturze jest różnie definiowane i określane. Jeżeli mowa o dynamicznym procesie bezpieczeństwa danego podmiotu w sensie praktycznym, mamy na myśli tę dziedzinę jego aktywności, która zmierza do zapewnienia możliwości przetrwania, rozwoju i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystywanie okoliczności sprzyjających, podejmowanie wyzwań, redukcja ryzyka oraz przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów².

Powyższa definicja jest ogólna i przedstawia bezpieczeństwo jako przeciwdziałanie wszelkiemu zagrożeniu, które może się negatywnie odbić na danym podmiocie. Prawidłowym zachowaniem bezpieczeństwa w państwie można określić szereg czynności podejmowanych przez organy i instytucje, które dzięki swoim ustawowym uprawnieniom starają się utrzymać bezpieczeństwo na właściwym poziomie. Jednym z tych organów jest Straż Graniczna (SG), realizująca swoje ustawowe zadania zarówno w samych przejściach granicznych, jak i na terenie całego kraju.

Do zadań Straży Granicznej zgodnie z ustawą o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 roku (z późn. zm.) należy m.in.:

- ochrona granicy państwowej na lądzie i morzu;
- organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji³.

¹ M. Adamski, J. Rajchel, *Bezzałogowe statki powietrzne. Część I. Charakterystyka i wykorzystanie*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2013, s. 66–67.

² S. Koziej, *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 7.

³ Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 roku, Dz.U. 2020, poz. 305.

Po wejściu Polski do strefy Schengen Straż Graniczna odgrywa bardzo ważną rolę w zachowaniu bezpieczeństwa. Podsystem ochrony granicy stał się ważnym ogniwem europejskiej strategii ochrony granic. Po wejściu do strefy Schengen granica zewnętrzna została uszczelniona oraz nastąpiła intensyfikacja działań wewnątrz kraju, m.in. przez właściwą współpracę z krajami członkowskimi, wymianę informacji czy wspólne systemy teleinformatyczne⁴.

Do zadań SG oprócz ochrony granicy państwowej oraz kontroli ruchu granicznego należy m.in. wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej, a także rozpoznawanie, wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz zapobieganie im. Do zadań funkcjonariuszy SG należy również zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i na pokładzie statków powietrznych, które wykonują przewóz pasażerów, a także zapewnienie porządku publicznego w przejściach granicznych. W kompetencjach SG mieści się także osadzanie oraz utrzymanie znaków granicznych⁵. Funkcjonariusze Straży Granicznej mogą wykonywać swoje ustawowe zadania m.in.: w Oddziałach SG, w placówkach SG, w dywizjonach SG oraz na terenie kraju. Realizacja zadań służbowych przez funkcjonariuszy SG jest zależna od rodzaju pełnionej służby, jak również od charakteru wykonywanego zadania. Inny priorytet wykonywanych zadań jest wymagany np. na tzw. granicy zielonej, a inny w przejściach granicznych, gdzie realizowana jest odprawa graniczna.

W Straży Granicznej priorytet wykonywanych zadań stanowczo się zmienił po przystąpieniu Polski do strefy Schengen.

Strefa Schengen powstała wskutek porozumienia państw członkowskich, a celem jej utworzenia była integracja między państwami należącymi do tej strefy. To rozwiązanie przyczyniło się do nawiązania nowych relacji partnerskich oraz skłoniło państwa do przyjęcia wspólnych procedur postępowania na terenie państw członkowskich⁶. Samo przystąpienie Polski do strefy Schengen było dla funkcjonariuszy SG ogromnym wyzwaniem. Dokonywanie odprawy granicznej na granicach zewnętrznych stało się zadaniem priorytetowym. Wprowadzenie wspólnego Systemu Informacyjnego Schengen II (SIS II) stworzyło wiele nowych możliwości dla państw członkowskich. Wskazany wspólny system teleinformatyczny zapewnia bezpieczeństwo i jest ciągle dostosowywany do aktualnych zagrożeń.

System Informacyjny Schengen II umożliwia Polsce stały i bezpośredni kontakt ze służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo w innych krajach członkowskich. Wymiana informacji, jak również szybkie podejmowanie stosownych działań

⁴ *Bezpieczeństwo publiczne i ochrona*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/system-bezpieczenstwa-n/bezpieczenstwo-publiczn/5977,Potencjal-ochronny.html>, [dostęp: 22.06.2021].

⁵ B. Kaczmarczyk, *Realizacja procesów zarządzania kryzysowego Straży Granicznej*, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno, s. 31.

⁶ J. Sroka, *Powstanie układu z Schengen – korzyści i skutki z wejścia do Strefy Schengen* [w:] *Straż Graniczna RP w systemie ochrony granicy państwowej*, M. Laskowski (red.), Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020, s. 33.

w przypadku trafienia w SIS II są nieodzownymi elementami zachowania właściwego poziomu bezpieczeństwa w Europie⁷.

Bezzałogowe statki powietrzne w Straży Granicznej

Obecnie w Straży Granicznej wykorzystywany jest m.in. bezzałogowy system powietrzny typu FlyEye, przeznaczony do realizacji misji rozpoznawczych i obserwacyjnych. Powyższy BSP napędzany jest silnikiem elektrycznym, startuje z ręki, natomiast lądowanie odbywa się w dwóch fazach. W pierwszej następuje odrzucenie głowicy wraz z zasobnikiem na spadochronie. W drugiej po wyczepieniu zasobnika samolot ląduje samodzielnie z wykorzystaniem akumulatora buforowego⁸.

System FlyEye jest przystosowany m.in. do obserwacji, patrolowania granic, monitoringu infrastruktury krytycznej; został wyposażony w głowicę umieszczoną pod kadłubem pozwalającą na szybkie przełączanie zobrazowań wideo (kamera dzienna i kamera termowizyjna). BSP typu FlyEye ma możliwość integracji z lekkim uzbrojeniem precyzyjnym. Jego modułowa budowa pozwala na sprawną obsługę całości systemu oraz łatwość złożenia i demontażu latającej platformy⁹.

Podstawowe wymiary opisanego BSP typu FlyEye przedstawiają się następująco: rozpiętość skrzydeł – 3,6 m, długość – 1,8 m, masa startowa – 12 kg, prędkość maksymalna – 60–120 km/h, czas lotu – ponad 2,5 h¹⁰.

Zarządzenie nr 49 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 10 kwietnia 2018 roku w sprawie wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych Straży Granicznej określa w § 2 ust. 1 użycie bezzałogowych statków powietrznych w szczególności do ochrony granicy państwowej na lądzie oraz na morzu. Loty są wykonywane w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej i w przestrzeni nad wyłączną strefą ekonomiczną Rzeczypospolitej Polskiej, a także w przestrzeni powietrznej innych państw w trakcie udziału Straży Granicznej we wspólnych operacjach, projektach pilotażowych i szybkich interwencjach koordynowanych przez Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej – Frontex oraz na podstawie obowiązujących umów i porozumień międzynarodowych. Wykorzystywanie bezzałogowych statków powietrznych w przestrzeni powietrznej innych państw odbywa się zgodnie z przepisami obowiązującymi w tych państwach¹¹. Funkcjonariusze

⁷ R. Parczewski, *Bezpieczne państwo w Strefie Schengen* [w:] *Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, R. Wróblewski, H. Wyrębek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2016, s. 122.

⁸ L. Cwojdziański, *Bezzałogowe systemy walki. Charakterystyka, wybrane problemy użycia i eksploatacji*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2014, s. 75.

⁹ *Bezzałogowy latający system obserwacyjny FlyEye*, <https://www.wbgroup.pl/produkt/bezzałogowy-system-powietrzny-klasy-mini-flyeye/>, [dostęp: 22.06.2021].

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Zarządzenie nr 49 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 10 kwietnia 2018 roku w sprawie wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych Straży Granicznej (z późn. zm.), Dz.Urz.KGSG.2018.54.

Straży Granicznej wykonują loty z użyciem bezzałogowych statków powietrznych m.in. w specjalnie wyznaczonych strefach, umiejscowionych głównie w bezpośredniej bliskości z granicą państwową.

Ośrodek Planowania Strategicznego we współpracy z AMC (Airspace Management Cell) Polska, Służbą Informacji Powietrznej i Strażą Graniczną opracował ujednoczone procedury, które umożliwiają elastyczne zamawianie i aktywację wydzielonych stref. Procedury określają również koordynację przelotów przez strefy aktywne oraz nieaktywne. Straż Graniczna wykonuje loty z użyciem BSP na rzecz bezpieczeństwa państwa. Specyfika służby Straży Granicznej nie pozwala określić ram czasowych wykorzystania danej strefy. Właściwe procedury umożliwiają dostępność przestrzeni powietrznej i zwiększają bezpieczeństwo wszystkich jej użytkowników¹².

System BSP FlyEye wykorzystuje się również w armii i tam jego zakres działania jest ogromny. W chwili obecnej BSP typu FlyEye stosuje się także przy prowadzeniu akcji kryzysowych. BSP FlyEye stanowi znakomity system monitoringu m.in. dzięki doskonałym parametrom głowicy obserwacyjnej i dużej długotrwałości jednorazowego lotu. Funkcjonalności typu: zbliżanie, oddalanie, zmiana kierunku czy trasy lotu powodują, że BSP typu FlyEye jest doskonałym środkiem pomocniczym przy prowadzeniu akcji poszukiwawczo-ratowniczej. Lotnictwo bezzałogowe z pewnością jest tańsze od lotnictwa typowo załogowego. Jak twierdzi Adam Pieczyński, koszt eksploatacji bezzałogowych statków powietrznych, a także wyszkolenia pilotów-operatorów jest wielokrotnie niższy niż załogowych statków powietrznych. Wykorzystując nowoczesne systemy BSP oraz ich wyposażenie i uzbrojenie, oprócz przekazywania obrazu w czasie zbliżonym do rzeczywistego operator-pilot BSP jest w stanie po konsultacji z dowódcą odpowiedzialnym za prowadzenie działań uderzyć bezpośrednio w dany cel. Sprawia to, że obsługa systemu BSP może nie tylko wykonywać zadania rozpoznania i dozoru czy też dokonywać analizy zniszczeń, ale również może zostać użyta do prowadzenia misji wsparcia z powietrza, a także do demonstracji siły¹³.

Z przedstawionych informacji wynika, że w Polsce mamy do czynienia z różnymi typami BSP – służącymi nie tylko do celów rozpoznawczych, lecz także uderzeniowych, takim typem BSP jest np. system amunicji krążącej WARMATE.

Lotnictwo bezzałogowe nigdy nie zastąpi lotnictwa załogowego w całości, może jedynie je wspierać na wielu płaszczyznach. Szkolenie operatorów-pilotów BSP również jest czasochłonne oraz wymaga wielkiego zaangażowania ze strony podmiotów szkolących.

¹² Państwowa Agencja Żeglugi Powietrznej, *Sprawna współpraca operacyjna*, <https://www.pansa.pl/sprawna-wspolpraca-operacyjna/>, [dostęp: 3.11.2021].

¹³ A. Pieczyński, *Operatorzy platform bezzałogowych*, „Przegląd Sił Zbrojnych” 2018, nr 3, s. 59.

Zakończenie

Systemy bezzałogowe stają się coraz bardziej popularne i są wykorzystywane na całym świecie – zarówno w obszarze cywilnym, jak i wojskowym. Bezzałogowe statki powietrzne to system używany powszechnie przez wiele służb i instytucji państwowych. BSP są postrzegane jako narzędzia służące ochronie życia i zdrowia osób, w tym np. do transportu krwi i urządzeń medycznych czy poszukiwania osób w trudno dostępnych miejscach, w ratownictwie wodnym, w miejscach występowania katastrof¹⁴.

Wykorzystanie systemów bezzałogowych do ochrony granicy państwowej przyczynia się do zachowania jej nienaruszalności. Występowanie różnego rodzaju przestępczości granicznej jest spowodowane specyficznym położeniem Polski na mapie Europy. Bliskość takich państw jak Ukraina, Białoruś czy Rosja może powodować niebezpieczne zjawiska przestępcze. Powyższe jest szczególnie zauważalne na granicy z Ukrainą (odcinek rzeczny), gdzie często dochodzi do ujawnienia towarów akcyzowych nielegalnie przemyconych do Polski. Strony internetowe poszczególnych Oddziałów Straży Granicznej pokazują często zdarzenia, które miały miejsce na ochranianym odcinku granicy państwowej.

Jak podaje strona internetowa Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej, np. w dniu 27 maja 2021 roku funkcjonariusze Straży Granicznej zabezpieczyli w pobliżu rzeki granicznej Bug towary akcyzowe w liczbie 150 tys. sztuk. W toku dalszych ustaleń funkcjonariuszy wskazane wyroby akcyzowe zostały nielegalnie przemycone za pomocą łodzi pontonowej z Ukrainy do Polski. Powyższa kontrabanda miała zostać przemycona i odwieziona w głąb terytorium Polski¹⁵.

Powyższy przypadek świadczy tylko o niebezpieczeństwie i aktywnym działaniu grup przestępczych trudniących się przemytem na szeroką skalę. Bezzałogowe systemy powietrzne dzięki specjalistycznym kamerom i możliwości zobrazowania są doskonałym narzędziem do walki z tego rodzaju przestępczością.

Niestety, wraz ze wzrostem technologii bezzałogowych grupy przestępcze również używają bezzałogowych statków powietrznych do przestępczości typowo granicznej.

Jak podaje strona internetowa Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej, funkcjonariusze zabezpieczyli wyroby tytoniowe przemycone przez drona w liczbie 2 tys. paczek papierosów oraz zatrzymali 3 osoby. Jak ustalono w toku postępowania, bezzałogowy statek powietrzny w odległości ok. 900 metrów od granicy państwowej zrzucił ładunek z papierosami i zawrócił na terytorium Białorusi. W zlokalizowanym

¹⁴ M. Ostrihansky, M. Szmigiero, *Prawo dronów. Bezzałogowe statki powietrzne w prawie Unii Europejskiej oraz krajowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 27.

¹⁵ *Kontrabanda zabezpieczona nad brzegiem rzeki*, <https://www.nadbuzanski.strazgraniczna.pl/nos/aktualnosci/41616,Kontrabanda-zabezpieczona-nad-brzegiem-rzeki.html>, [dostęp: 22.06.2021].

miejscu Straż Graniczna zatrzymała powyższy ładunek i osoby, które były powiązane z tym procederem¹⁶.

W związku z powyższym istnieje niebezpieczeństwo wykonywania nielegalnych lotów bezzałogowymi statkami powietrznymi z przekroczeniem granicy państwowej włącznie. Grupy przestępcze są zorganizowane i mają dużą wiedzę na temat samego terenu, jak i technologii użycia bezzałogowych statków powietrznych.

Wyżej przytoczono tylko nieliczne przykłady tego typu ujawnień czy zatrzymań na polsko-ukraińskiej granicy państwowej. Skala tych przypadków jest ogromna, dlatego Straż Graniczna musi dysponować sprzętem najwyższej jakości – celem zapewnienia właściwej ochrony granicy państwowej.

Bibliografia

Opracowania

- Adamski M., Rajchel J., *Bezzałogowe statki powietrzne. Część I. Charakterystyka i wykorzystanie*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2013.
- Cwojdziański L., *Bezzałogowe systemy walki. Charakterystyka, wybrane problemy użycia i eksploatacji*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2014.
- Departament Unii Europejskiej i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Biuletyn Informacyjny. *Strefa Schengen*. Projekt zrealizowany w ramach Rządowego Programu Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań „Razem Bezpieczniej”.
- Koziej S., *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Ostrihansky M., Szmigiero M., *Prawo dronów. Bezzałogowe statki powietrzne w prawie Unii Europejskiej oraz krajowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Parczewski R., *Bezpieczne państwo w Strefie Schengen* [w:] *Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, R. Wróblewski, H. Wyřębek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2016.
- Pieczński A., *Operatorzy platform bezzałogowych*, „Przegląd Sił Zbrojnych” 2018, nr 3.
- Nowak E., *Aksjologia, polityka i gospodarka* [w:] *Unia Europejska w XXI wieku*, R. Riedel (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.

Źródła internetowe

- Bezzałogowy latający system obserwacyjny FlyEye*, <https://www.wbgroup.pl/produkt/bezzałogowy-system-powietrzny-klasy-mini-flyeye/>, [dostęp: 22.06.2021].
- Kontrabanda zabezpieczona nad brzegiem rzeki*, <https://www.nadbuzanski.strazgraniczna.pl/nos/aktualnosci/41616,Kontrabanda-zabezpieczona-nad-brzegiem-rzeki.html>, [dostęp: 22.06.2021].
- Państwowa Agencja Żeglugi Powietrznej, *Sprawna współpraca operacyjna*, <https://www.pansa.pl/sprawna-wspolpraca-operacyjna/>, [dostęp: 3.11.2021].
- Papierosy przemycane dronem*, <https://www.podlaski.strazgraniczna.pl/pod/aktualnosci/41837,Papierosy-przemycane-dronem.html>, [dostęp: 22.06.2021].

¹⁶ *Papierosy przemycane dronem*, <https://www.podlaski.strazgraniczna.pl/pod/aktualnosci/41837,Papierosy-przemycane-dronem.html>, [dostęp: 22.06.2021].

Źródła normatywne

Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 roku, Dz.U. 2020, poz. 305.

Zarządzenie nr 49 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 10 kwietnia 2018 roku w sprawie wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych Straży Granicznej (z późn. zm.), Dz.Urz.KGSG.2018.54.

State border protection with access to unmanned aerial vehicles

Abstract

The article describes the basic tasks of the Border Guard as the Polish security formation. After Poland joined the Schengen Area, the external border became the common border of the European Union. The use of unmanned aerial vehicles to protect the state border is a very important element in maintaining its inviolability. Unmanned aerial vehicles thanks to their functionalities and modern technology are able to effectively minimize the risks associated with illegal migration or smuggling of goods without Polish tax excise stamps.

Słowa kluczowe: bezzałogowe statki powietrzne, bezpieczeństwo, Straż Graniczna, strefa Schengen

Key words: unmanned aerial vehicles, security, Border Guard, Schengen Area

Rafał Parczewski

Dr inż., adiunkt w Wojskowej Akademii Technicznej. Jego zainteresowania naukowe to bezzałogowe statki powietrzne w szeroko pojętym systemie bezpieczeństwa państw. E-mail: rafal.parczewski1@wat.edu.pl

Tomasz Borowczyk

Mgr inż., żołnierz zawodowy, aktualnie doktorant na Zachodniopomorskim Uniwersytecie Technologicznym. Jego zainteresowania naukowe to bezpieczeństwo narodowe, technika wojskowa. E-mail: tborowczyk@ron.mil.pl

Daniel Stankowski

Mgr inż., specjalista w Wojskowej Akademii Technicznej. Jego zainteresowania naukowe to bezpieczeństwo, zarządzanie kryzysowe oraz lotnictwo bezzałogowe. E-mail: daniel.stankowski@wat.edu.pl

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.5

Jarosław Jastrzębski

ORCID ID 0000-0003-4722-547X

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Krażownik ciężki – problemy klasyfikacyjne

Część 1: Geneza i definicja krażownika ciężkiego

Wprowadzenie

Krażowniki ciężkie to podklasa okrętów artyleryjskich w ramach klasy krażowników¹. Znajdowały się one w składach 10 marynarek wojennych od 1926 do 1975 roku. Ich szczytowy okres świetności przypada na lata II wojny światowej², ale brały aktywny udział w wielu mniejszych konfliktach morskich, z których najważniejsze to: wojna domowa w Hiszpanii w latach 1936–1939³, wojna koreańska w latach 1950–1953, a nawet wojna wietnamska w latach 1964–1975⁴.

¹ *Encyklopedia wojskowa*, t. 1: A–M, A. Krupa (red.), PWN–Bellona, Warszawa 2007, s. 481.

² Nowatorskie syntetyczne ujęcie tego największego konfliktu zbrojnego w dziejach ludzkości zob. E. Mawdsley, *II wojna światowa. Nowe ujęcie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011. Natomiast zmagania wojennomorskie zostały niedawno znakomicie opisane w: C. Symonds, *II wojna światowa na morzu. Historia globalna*, Znak Horyzont, Kraków 2020. W tym ostatnim zakresie najbardziej szczegółowymi syntetycznymi opracowaniami polskich autorów są jak dotąd: Z. Flisowski, *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1, Bellona, Warszawa 1994; idem, t. 2, Bellona, Warszawa 1995; M. Franz, *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 1: *Wojna się rozpoczyna*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016; idem, t. 2: *Zmagania o panowanie na morzu*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016; idem, t. 3: *Do ostatniej kropli paliwa*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017; idem, t. 4: *Aliancka ofensywa*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017; idem, t. 5: *Gdy Włochów już w tej wojnie nie było*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2018; A. Perepeczko, *Burza nad Atlantykiem*, t. 1, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999; idem, t. 2, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2000; idem, t. 3, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2001; idem, t. 4, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2002.

³ A. Beevor, *Walka o Hiszpanię 1936–1939. Pierwsze starcie totalitaryzmów*, Znak, Kraków 2009, *passim*.

⁴ K. Kubiak, *Działania sił morskich po drugiej wojnie światowej*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007, s. 323–392.

Mimo że przez wszystkie lata swej służby krążowniki ciężkie pozostawały stale w cieniu lotniskowców, niszczycieli i okrętów podwodnych, to wiele doświadczeń wyniesionych zarówno z ich konstruowania, jak i działalności bojowej pozostaje aktualnych po dziś dzień i stanowi przedmiot zainteresowania w wojskowych szkołach morskich największych potęg współczesnego świata. Mają też swój prestiżowy udział w tym, że pojęcie krążowników nie zanikło wraz z odchodzeniem w przeszłość kategorii okrętów artyleryjskich, lecz wciąż pozostaje w użyciu – jako termin stosowany do klasyfikowania najpotężniejszych okrętów raketowych współczesnego świata, począwszy od krążownika raketowego *Long Beach*, wprowadzonego do służby w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych (ang. *United States Navy*, skr. *U.S. Navy*) w 1961 roku⁵.

Do dziś jednak trwają spory o właściwe zdefiniowanie krążowników ciężkich i związaną z tym kwestię przyporządkowania do tego zbioru konkretnych jednostek pływających. W niniejszej pracy podejmę próbę ostatecznego rozstrzygnięcia tej kwestii, formułując zamknięty katalog kryteriów, które każdy tego rodzaju okręt musi spełniać, wraz z ich merytorycznym uzasadnieniem, opierającym się przede wszystkim na cechach technicznych okrętów, wpływających na możliwości ich taktycznego wykorzystania, ale też na regulacjach prawnomiędzynarodowych i najważniejszych punktach zwrotnych w budownictwie okrętowym jednostek artyleryjskich z napędem mechanicznym w XX wieku.

Określenie kryteriów, których spełnienie jest konieczne do zaliczenia w poczet krążowników ciężkich, pozwoli odpowiedzieć na wiele pytań szczegółowych dotyczących właściwego przyporządkowania konkretnych okrętów – odpowiedzi na nie znajdują się w kolejnych częściach niniejszej pracy. Najważniejsze z nich, ponieważ niejednokrotnie podnoszone w naukowych rozważaniach, są następujące:

1. Czy niemiecki krążownik pancerny *Blücher*⁶, pozostający w służbie w latach 1909–1915, można uznać za pierwszy krążownik ciężki ze względu na rozmieszczenie jednolitej artylerii głównej kalibru 210 mm, zgodne ze standardami narzuconymi wprowadzeniem do służby słynnego pancernika *Dreadnought*⁷, czy też jest to kryterium niewystarczające?
2. Czy 5 brytyjskich krążowników typu *Hawkins*⁸, mających w poszczególnych okresach na swych pokładach armaty kalibru 190 mm⁹, w różnej liczbie i częściowo

⁵ *USS Long Beach (CGN 9)*, <https://www.navysite.de/cg/cgn9.htm>, [dostęp: 7.08.2021].

⁶ E. Kosiarz, *Pierwsza wojna światowa na Bałtyku*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1979, s. 33.

⁷ S. Dрамиński, *Pancernik HMS „Dreadnought”, „Okręty”* 2013, nr 5 (25), s. 30–43.

⁸ J. Radziemski, *Krążowniki „elżbietańskie” – niezwykła historia brytyjskich krążowników typu Hawkins*, „Okręty” 2017, nr 3 (51), s. 4–23.

⁹ Spotykane czasem podawanie kalibru tych dział na 191 mm jest błędne, tak uczyniono przykładowo w: *Hawkins-class cruiser*, https://en.wikipedia.org/wiki/Hawkins-class_cruiser, [dostęp: 30.07.2021]. Działa te miały oryginalnie kaliber określany na 7,5 cala angielskiego. Przeważnie podaje się zaokrągloną, lecz niezwykle zbliżoną wartość tej jednostki długości – 25,4 mm, co rzeczywiście dawałoby liczbę 190,5 i pozwalało zgodnie z matematycznymi

anachronicznie rozmieszczonych w wieżach umieszczonych po bokach kadłuba, powinno figurować na liście krążowników ciężkich, czy też nie?

3. Czy 8 japońskich krążowników typów: *Furutaka*, *Aoba*¹⁰ i *Myōkō*¹¹, w okresie posiadania przez nie uzbrojenia głównego w postaci armat kalibru 200 mm, należy już zaliczać do grona krążowników ciężkich?
4. Czy 2 argentyńskie okręty typu *Veinticinco de Mayo*¹², posiadające na uzbrojeniu armaty średnicy 190 mm, należy włączyć do zbioru krążowników ciężkich?
5. Czy 6 sowieckich jednostek typu *Kirow* (transkrypcja: *Kirow*)¹³ i jego udoskonalonej wersji¹⁴, wszystkie zbrojne w działa średnicy 180 mm, winny być klasyfikowane jako krążowniki lekkie, czy może jednak ciężkie?
6. Czy sowiecki krążownik *Krasnyj Kawkaz* (transkrypcja: *Krasnyj Kawkaz*)¹⁵, z uzbrojeniem w jedynie 4 armaty kalibru 180 mm, zasługuje na status krążownika ciężkiego, czy też raczej nie?
7. Czy 3 niemieckie tzw. pancerniki kieszonkowe typu *Deutschland*¹⁶ należy zaliczyć do krążowników, a jeśli tak, to do ciężkich czy może liniowych?
8. Jakie cechy jednoznacznie odróżniają krążowniki ciężkie od krążowników lekkich, pancernych i liniowych?
9. Jak liczne były floty krążowników ciężkich poszczególnych marynarek wojennych i jakie były ich cechy szczególne?
10. Jak kształtowała się światowa flota krążowników ciężkich w całym okresie pozostawania w służbie tej klasy okrętów i czy da się wyróżnić jakieś prawidłowości w jej rozwoju?

Celem niniejszej pracy jest zatem ostateczne rozstrzygnięcie, przynajmniej na poziomie nauki polskiej, wyżej zarysowanych dylematów i sporów, poprzez sformułowanie jednoznacznych kryteriów klasyfikacyjnych dla klasy krążowników ciężkich oraz przedstawienie konsekwencji osiągniętych wyników dla kształtu światowej

regułami zaokrąglić na potrzeby systemu metrycznego ów kaliber w górę. Rzecz w tym, że w rzeczywistości cal angielski ma 25,3995 mm, a zatem po przemnożeniu tej wartości z oryginalnie podawanym kalibrem calowym otrzymujemy liczbę 190,49625, którą należy zaokrąglić w dół, a nie w górę, co daje ową bliższą prawdy wielkość kalibru – 190 mm.

¹⁰ M. Sobański, *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2005, nr 4 (72), s. 20–32; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2005, nr 5 (73), s. 17–24; idem, cz. 3, „Okręty Wojenne” 2005, nr 6 (74), s. 21–32.

¹¹ G. Bukala, *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2002, *passim*.

¹² M. Sobański, *Argentyńskie krążowniki typu „Almirante Brown”*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2006, nr 1 (75), *passim*; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2006, nr 2 (76), s. 32–43.

¹³ Rosyjskie nazwy własne zostały podane w transliteracji z cyrylicy na alfabet łaciński. Niemniej przy pierwszym pojawieniu się owej nazwy w tekście głównym podano również w nawiasie transkrypcję polską.

¹⁴ M. Glock, *Krążowniki typu „Kirow” i „Maksym Gorki”*, Tarnowskie Góry 2006, *passim*; idem, *Duma Stalina. Krążowniki projektów 26 i 26 bis*, „Morza i Okręty” 2015, nr 2, s. 38–53.

¹⁵ M. Sobański, *Rosyjskie krążowniki lekkie typu Swietłana*, cz. 4, „Okręty Wojenne” 2003, nr 5 (61), s. 14–27.

¹⁶ Idem, *Pancerniki typu „Deutschland”*, Tarnowskie Góry 2010, *passim*.

floty okrętów tej klasy. Na całość niniejszej pracy składa się sześć artykułów poruszających pewną zamkniętą część zagadnień wchodzących w zakres wyżej przedstawionego tematu badań:

Część 1: Geneza i definicja krążownika ciężkiego;

Część 2: Okręty o klasyfikacji spornej;

Część 3: Krążowniki ciężkie w służbie Stanów Zjednoczonych, Japonii i Wielkiej Brytanii;

Część 4: Krążowniki ciężkie w służbie Włoch, Francji i Związku Sowieckiego;

Część 5: Krążowniki ciężkie w służbie Niemiec, Australii, Hiszpanii i Argentyny;

Część 6: Światowa flota krążowników ciężkich.

Rozwój różnych okrętów wojennych zwanych zbiorczo krążownikami był w rzeczywistości efektem naturalnego, ewolucyjnego rozwoju. Zazwyczaj motorem wszelkich zmian konstrukcyjnych był postęp techniczny w zakresie uzbrojenia, opancerzenia i napędu, a bezpośrednią ich przyczyną – zbrojenia potencjalnego przeciwnika i próba zdeklasowania jego istniejących lub planowanych okrętów. Stąd tak kręte i często ślepe uliczki w rozwoju tego rodzaju jednostek od momentu ich powstania. Natomiast wszelkich miarodajnych naukowych klasyfikacji można dokonywać dopiero, patrząc wstecz na całość światowej floty krążowników w interesującym nas okresie.

Geneza krążowników

Od XVIII stulecia do mniej więcej lat 70. XIX wieku termin „krążownik” był stosowany na określenie funkcji, jaką pełnił okręt. Mianowicie zwano tak pełnomorską jednostkę pływającą, której powierzono misję dokonania dalekiego rozpoznania, zwalczania żeglugi nieprzyjacielskiej lub ochrony własnych morskich szlaków komunikacyjnych. Zadania takie przydzielano najczęściej okrętom wówczas oficjalnie klasyfikowanym jako fregaty bądź korwety¹⁷. Wykonując tego typu zlecenia, okręty te musiały krążyć po morzach i oceanach, co stało się etymologicznym źródłem polskiego słowa „krążownik”¹⁸, jak i jego odpowiedników w językach wielu narodów o bogatych tradycjach morskich, na przykład: ang. *cruiser*, fr. *croiseur*, niem. *kreuzer*, ros. *krejser*, hiszp. *crucero*, nid. *kruiser*, por. *cruzador*, szw. *kryssare*. Mimo że w każdym z wyżej wspomnianych języków źródłosłów może mieć pewne niewielkie odchylenia znaczeniowe, nieodmiennie pozostaje dość zbliżony do etymologii tego pojęcia w języku polskim.

Od około połowy XIX stulecia zaczęło się także rozpowszechniać potoczne używanie terminu „krążownik” na określenie większego nieopancerzonego okrętu wojennego o napędzie parowym¹⁹. Stało się tak zapewne dlatego, że nazwy fregat

¹⁷ P. Wiczorkiewicz, *Historia wojen morskich*, t 1: *Wiek żagla*, Zysk i S-ka, Poznań 2015, *passim*.

¹⁸ G. Kolański, *Krażowniki*, „Morze, Statki i Okręty” 2017, nr 9–10 (182), s. 28–37.

¹⁹ P. Olender, *Wojny morskie 1860–1883*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2005, s. 15–16.

i korwet z epoki żagla próbowano zaadaptować dla okrętów z epoki pary, a jednocześnie pojawiło się zapotrzebowanie na całkowicie nową nomenklaturę, podkreślającą przemiany, jakich we flotach całego świata dokonała rewolucja przemysłowa, z wszystkim tym, co głęboko oddziaływało także na sferę wojennomorską.

Nowy napęd po raz pierwszy zastosowano na statku morskim w 1807 roku, na cywilnym parowcu *North River Steamboat of Clermont*, skonstruowanym przez Roberta Fultona²⁰. Po pierwszych latach prób i błędów ten napęd uzyskał na tyle dużą niezawodność, że przyjął się powszechnie w marynarkach wojennych całego świata²¹ – aczkolwiek aż do lat 80. XX wieku przeważnie decydowano się na użycie go w sposób hybrydowy, wciąż nie rezygnowano bowiem z żagli, które miały tę niewątpliwą zaletę, że nie potrzebowały paliwa w postaci węgla, a zwiększały zasięg jednostek oraz zabezpieczały je przed częstymi awariami wciąż niedoskonałych kotłów i maszynowni²². Nowatorski napęd zwiększał szybkość i manewrowość okrętów, stąd dość naturalne było, że początkowo przejęto dla nich nomenklaturę żaglowych fregat i korwet, które tym właśnie się charakteryzowały – w porównaniu z potężniej uzbrojonymi, lecz żaglowymi okrętami liniowymi w przechodzącej już wówczas do historii epoce wojennomorskiej. Upowszechnienie się stali w konstrukcji okrętów oraz ich opancerzania, wespół z ogromnymi przemianami w artylerii okrętowej, związanymi z wprowadzeniem gwintowanych luf i ładowania odtylcowego, sprawiło jednak, że intensywnie poszukiwano bardziej adekwatnego nazewnictwa dla nowych klas jednostek pływających, skokowo przewyższających swych żaglowych poprzedników potencjałem bojowym. Taka była geneza oficjalnego pojawienia się we flotach „pancerników” i „krążowników”, coraz liczniejszych podklas i typów.

W 1860 roku wszedł do służby pierwszy okręt opancerzony, choć o konstrukcji kadłuba wciąż drewnianej – francuski *La Glorie*²³, a w 1861 roku pierwszy okręt pancerny o w pełni stalowej konstrukcji – brytyjski *Warrior*²⁴. Jednostki tego rodzaju klasyfikowano początkowo przeważnie jako fregaty pancerne, a ich mniejsze odpowiedniki jako korwety pancerne²⁵. Fregaty pancerne współcześnie klasyfikujemy w nauce jako pancerniki bateryjne²⁶. Od czasu, gdy owe pochodzące jeszcze z okresu żagla burtowe rozmieszczenie artylerii zaczęto zastępować umieszczeniem jej w obrotowych barbetach, kazamatach lub wieżach, okręty te w marynarkach wojennych już coraz częściej oficjalnie określano mianem pancerników, aby podkreślić radykalną zmianę, jaką wносиło to do techniki i taktyki wojennomorskiej – zrywając

²⁰ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Wojny morskie 1775–1851*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2001, s. 21.

²¹ Idem, *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1985, *passim*.

²² P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2005, *passim*.

²³ P. Wiczorkiewicz, *Historia wojen morskich*, t. 2: *Wiek pary*, Zysk i S-ka, Poznań 2015, *passim*.

²⁴ E. Kosiarsz, *Bitwy morskie*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994, s. 156.

²⁵ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Od wojny...*, op. cit., s. 462–464.

²⁶ P. Olender, *Wojny morskie 1860–1983*, op. cit., s. 12–15.

ostatnie naprawdę istotne więzi z przeszłością – stąd mówimy o pancernikach barbetowych, pancernikach kazamatowych, pancernikach wieżowych, względnie o ich mieszanych wariantach²⁷. Z kolei korwety pancerne, również przechodzące powyższą ewolucję w sposobie uzbrojenia, zaczęto coraz częściej klasyfikować jako krążowniki pancerne, gdyż jak wcześniej wspomniano, do większych nieopancerzonych okrętów wojennych z napędem parowym przyłgnęło już wówczas określenie „krążownik”, stopniowo wypierające z nomenklatur flotowych fregatę i korwetę.

Utwierdzenie pancerników w roli najważniejszej klasy okrętu bojowego, przeznaczanego do zwalczania najsilniejszych jednostek pływających przeciwnika, uwidocznilo potrzebę posiadania ich tańszych odpowiedników, które będą dysponowały większą prędkością i zasięgiem przy słabszym uzbrojeniu artyleryjskim i opancerzeniu. To właśnie z tej potrzeby narodziła się klasa okrętów bojowych zwana krążownikami. Pierwszeństwo oficjalnego zastosowania tej nazwy przypada flocie francuskiej, która wprowadziła ją w latach 70. XIX wieku. Termin ten okazał się wszak na tyle trafny i wygodny, że szybko rozprzestrzenił się po świecie i został też przyjęty w nauce wojskowości, w tym polskiej²⁸. W ten sposób zmiany nomenklatury okazały się niejako symbolicznym zakończeniem okresu przejściowego między epokami żagla i pary. Pancerniki stały się następcami żaglowych okrętów liniowych jako najpotężniejszych okrętów w marynarkach wojennych, służących do rozstrzygnięcia walnych starć morskich, podczas gdy krążowniki stały się następcami żaglowych fregat i korwet, dając flotom jednostki bardziej manewrowe i tańsze w eksploatacji, mające jednak w zamian znacznie większy zakres możliwych zastosowań²⁹.

Ewolucja krążowników do końca I wojny światowej

Mnogość krążowników zaowocowała koniecznością ich pogłębionej klasyfikacji, zwłaszcza w większych marynarkach wojennych³⁰. Flota każdego kraju przyjmuje na ogół własny odrębny system podziału i nomenklatury, który zresztą ewoluuje. Może być on w całości albo w części wzorowany na innych marynarkach wojennych, zwłaszcza większych lub cieszących się dłuższymi tradycjami funkcjonowania, ale może też być wytworem własnych przemyśleń czy zwyczajowej, lokalnej terminologii. Przez pierwsze dekady istnienia klasy krążowników systemy klasyfikacyjne przeważnie odnosiły się do jednej z następujących cech: wyporności (duże, średnie,

²⁷ Ibidem.

²⁸ *Encyklopedia wojskowa*, t. 1: A–M, op. cit., s. 481. Ten termin stosowany jest przez wszystkich współczesnych polskich badaczy i marynistów zajmujących się wojskowością morską z okresu od połowy XIX wieku aż po współczesność.

²⁹ P. Wieczorkiewicz, *Historia wojen morskich*, t. 2, op. cit., *passim*; P. Olender, *Wojny morskie 1860–1983*, op. cit., *passim*; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Od wojny...*, op. cit., *passim*.

³⁰ P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*, op. cit., s. 635–718; J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994, s. 16–19, 519–623; J. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983, s. 483–605.

małe itp.), aktualnego potencjału bojowego (I klasa, II klasa, III klasa itp.) albo właściwości defensywnych (pancerne, pancernopokładowe, nieopancerzone itp.), choć oczywiście nie wyczerpuje to wszystkich możliwości³¹. Jak jednak łatwo się domyślić, bardzo często w różnych krajach ta sama lub podobna nazwa wcale nie musiała oznaczać tego samego, stąd nauka nie może zadowalać się formalnym nazewnictwem, lecz musi wypracowywać wspólny mianownik do miarodajnych klasyfikacji. Aby bowiem możliwe było porównywanie potencjałów wojennych flot, siły ich poszczególnych struktur organizacyjnych czy poszczególnych okrętów, trzeba wytypować istotne cechy wspólne, przechodząc do porządku nad tym, jak w konkretnej marynarce wojennej i w określonym czasie przyporządkowywano oficjalnie daną jednostkę pływającą. Takie podejście rodzi oczywiście spory między specjalistami, zarówno teoretykami, jak i praktykami, lecz jest absolutnie konieczne. Innymi słowy – trzeba oddzielić klasyfikację formalną, czyli jak szeregowano dany okręt w jego macierzystej flocie, od klasyfikacji funkcjonalnej, czyli jak winno się zaszeregować ów okręt ze względu na jego przeznaczenie i cechy konstrukcyjne.

Ewolucja w konstruowaniu krążowników przyniosła pojawienie się terminu krążownika lekkiego – do tej kategorii zaczęto włączać te krążowniki, których nie dało się zaliczyć ani do krążowników pancernych, ani do krążowników liniowych³². Za symboliczną cezurę można w tym zakresie uznać koniec wojny japońsko-rosyjskiej, toczonej w latach 1904–1905. Ten proces przyspieszyły zmiany w konstrukcji krążowników, konieczne wobec wzrostu znaczenia okrętów torpedowych, a zwłaszcza kontrtorpedowców, uzbrajanych również w artylerię lekką, lecz o coraz większym kalibrze³³. Zagrożenie to uczyniło zarówno krążowniki nieopancerzone, jak i pancernopokładowe przestarzałymi oraz wymusiło przynajmniej lekkie opancerzenie także burt większych okrętów artyleryjskich, przez co zmniejszył się konstrukcyjny dystans między krążownikami lekkimi a pancernymi, wciąż wszakże różniącymi się potencjałem bojowym, związanym czy to z siłą ognia, czy grubością lub masą pancerza.

Krążowniki liniowe, zwane też rzadziej krążownikami bojowymi lub – od lat 30. XX wieku – krążownikami najcięższymi, z chwilą wejścia do służby pierwszej z nich w 1908 roku: brytyjskiego *Indomitable*, jednostki typu *Invincible*³⁴, stały się generacyjnym odpowiednikiem nowej klasy pancerników, którą zapoczątkował brytyjski *Dreadnought* w 1906 roku³⁵. Podobnie jak te ostatnie, krążowniki liniowe charakteryzowały się monokalibrową artylerią główną, na którą składało się co

³¹ P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*, op. cit., s. 635–718; J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 16–19, 519–623; J. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, op. cit., s. 483–605.

³² J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 16–19.

³³ P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*, op. cit., *passim*.

³⁴ J. Roberts, *Battlecruisers*, Caxton Editions, London 1997, *passim*.

³⁵ R. Massie, *Dreadnought*, t. 1–2, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2020, *passim*.

najmniej 6 dział o średnicy powyżej 250 mm³⁶ i jednakowej długości luf, w całości rozmieszczonych w wieżach. Problem w tym, że wyścig z pancernikami w zakresie wyporności, zapoczątkowany jeszcze przez krążowniki pancerne, szybko okazał się dość absurdalny, co dobitnie wykazała bitwa jutlandzka z 1916 roku, stoczona w toku I wojny światowej³⁷. Aby bowiem uzyskać większą szybkość i zasięg tych okrętów w stosunku do pancernika o podobnej wielkości, obniżano liczbę dział artylerii głównej, a co najważniejsze, drastycznie zmniejszono grubość i masę pancernika³⁸. Sprawiało to, że krążownik liniowy nie był w stanie walczyć z nowoczesnym pancernikiem – dreadnotem, mimo że koszt jego budowy był nie niższy, lecz przeważnie nawet wyższy niż tego ostatniego. Potwierdziły to zresztą również starcia II wojny światowej: niemiecki pancernik *Bismarck* kontra brytyjski krążownik liniowy *Hood* w 1941 roku³⁹, amerykański pancernik *Washington* kontra japoński krążownik liniowy *Kirishima* w 1942 roku⁴⁰ czy brytyjski pancernik *Duke of York* kontra niemiecki krążownik liniowy *Scharnhorst* w 1943 roku⁴¹. Nadzieje, że krążowniki tego rodzaju będą mogły stać się szybkim skrzydłem floty liniowej, okazały się zatem przynajmniej częściowo rozczarowujące. Rozbudziły je doświadczenia z użycia krążowników pancernych Kraju Kwitnącej Wiśni w toku wojny japońsko-rosyjskiej z lat 1904–1905⁴², a zwłaszcza ich rola w słynnej bitwie pod Cuszimą (jap. Tsushima), stoczonej 27 i 28 maja 1905 roku⁴³. Nie potwierdziły wszakże tych nadziei starcia stoczone w trakcie zarówno I⁴⁴, jak i II wojny światowej⁴⁵. Duża prędkość może i pozwalała na wyjście tych okrętów na dogodną pozycję do rozpoczęcia walki z wrogimi pancernikami, ale samym manewrowaniem nie dało się wygrywać starcia. W końcu krążownik liniowy musiał przystąpić do wymiany ognia, a dysponując artylerią o podobnym zasięgu jak pancernik, przeważnie zresztą nieco słabszą,

³⁶ W każdym razie nigdy nie powstał krążownik liniowy uzbrojony w działa o kalibrze mniejszym niż 283 mm.

³⁷ J. Campbell, *Jutland. An Analysis of the Fighting*, Lyons Press, New York 1998, *passim*; Z. Flisowski, *Bitwa jutlandzka 1916*, Bellona, Warszawa 1994, *passim*; T. Klimczyk, *Największe starcie pancerników*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2007, *passim*; W. Włodarczyk, *Dzień Armagedonu. Bitwa Jutlandzka*, Fundacja Historia.pl, Gdańsk 2021, *passim*.

³⁸ R. Kochnowski, *Krążowniki liniowe. Geneza – rozwój – zmierzch*, „Okręty Wojenne” 2019, nr 2 (154), s. 13–23.

³⁹ Idem, *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2015, s. 201–262.

⁴⁰ P. Wajda, *Guadalcanal – przełom na morzu. Zagłada pancernika „Kirishima”*, „Militaria XX Wieku” 2010, nr 4 (37), s. 28–34.

⁴¹ J. Pertek, *Morze w ogniu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1996, s. 409–438.

⁴² Najobszerniejszą monografią tego konfliktu w literaturze polskiej jest: P. Olender, *Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905. Działania na morzu*, PAU, Kraków 2010.

⁴³ J. Dyskant, A. Michałek, *Port Artur – Cuszima 1904–1905*, Bellona, Warszawa 2005, *passim*.

⁴⁴ J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., *passim*.

⁴⁵ J. Lipiński, *Druga wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999, *passim*.

przynajmniej jeśli idzie o liczbę luf, nie był w stanie jej wytrzymać, gdyż był znacznie słabiej opancerzony, a co za tym idzie – mniej odporny na ciosy. Jeśli zdążył, mógł próbować uchylić się od walki dzięki przewadze prędkości, ale znów – w ten sposób nie sposób było zadać przeciwnikowi strat, nie mówiąc o wygrywaniu walnych bitew morskich z udziałem najpotężniejszych okrętów pancernych ówczesnego świata.

Krażownik liniowy mógł efektywnie zwalczać tylko przeciwnika wyraźnie słabszego od siebie. Wykonywanie przy ich użyciu zadań standardowo przewidzianych dla krążowników było zaś skrajnie nieekonomiczne i stało się to oczywiste już w trakcie wielkiej wojny w latach 1914–1918. Dlatego zaczęto poszukiwać innego, tańszego i efektywniejszego rozwiązania. Wysiłki w tym względzie szły nieodmiennie w kierunku budowy krążowników o mniejszych gabarytach i co za tym idzie – tańszych, stąd odpowiednio słabiej uzbrojonych, lecz niejako w zamian bardziej zrównoważonych pod względem potencjału ofensywnego i defensywnego⁴⁶; ponadto wyraźnie szybszych od pancerników, dzięki czemu mogły uchylić się od walki w razie ich napotkania, lecz wyraźnie silniejszych od licznych mniejszych okrętów artyleryjskich i torpedowych, które mogłyby stanąć na drodze wykonywania ich zadań. A przy tym ich ewentualna strata nie byłaby tak bolesna jak w przypadku kosztowniejszych i obsadzonych znacznie większą załogą krążowników bojowych. Tak naprawdę właśnie to stało u źródeł powstania klasy krążowników ciężkich, które – jeśli spojrzeć na to na chłodno i z perspektywy czasu – winny stać się naturalnym następcą krążowników pancernych w zakresie standardów uzbrojenia narzuconych klasie pancerników przez kazus *Dreadnoughta*, gdyby nie kuriozalny pościg krążowników pancernych, a następnie liniowych za gabarytami przynależnymi najsilniejszym okrętom ówczesnego świata. Wpływ na to mógł mieć również nieszczęsny los krążownika pancernego *Blücher*, który został zatopiony w toku bitwy na ławicy Dogger Bank 24 stycznia 1915 roku⁴⁷.

Ów niemiecki okręt był niezwykle konstrukcją, jak na ówczesne standardy dla krążowników pancernych. Nie dość, że na jego uzbrojenie główne składało się aż 12 armat jednakowego kalibru i o jednakowej długości luf, to jeszcze wszystkie rozmieszczone były w wieżach⁴⁸. Jedyne zbyt mała średnica tych dział, wynosząca tylko 210 mm, nie pozwalała na zaliczenie *Blüchera* do kategorii krążowników liniowych, gdyż jego potencjał bojowych był rażąco nieporównywalny, zważywszy na to, że nawet najsłabiej uzbrojone jednostki tej ostatniej podklasy miały na pokładach armaty kalibru 283 mm (były to niemieckie: *Von der Tann*, *Moltke*, *Goeben*, *Seydlitz*,

⁴⁶ M. Kopacz, *Protoplaści krążowników waszyngtońskich – japońskie krążowniki ciężkie typu Aoba*, „Morze, Statki i Okręty” 2014, nr 5 (150), s. 65–80; G. Nowak, *Błaszanki, czyli pierwsze krążowniki waszyngtońskie US Navy*, „Morze” 2018, nr 4 (31), s. 39–52; J. Radziemski, *Krążowniki „elżbietańskie”...*, op. cit., s. 4–23; J. Jastrzębski, *Ewolucja japońskich krążowników ciężkich*, [w:] *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*, R. Kochnowski, J. Jastrzębski (red.), Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, s. 209–243.

⁴⁷ Z. Flisowski, *Bitwa jutlandzka 1916*, op. cit., s. 26–39.

⁴⁸ *SMS Blücher*, https://en.wikipedia.org/wiki/SMS_Bl%C3%BCcher, [dostęp: 6.08.2021].

a po I wojnie światowej także: *Deutschland, Admiral Scheer, Admiral Graf Spee, Gneisenau, Scharnhorst*)⁴⁹. Kajzerowski krążownik był jednak wykorzystywany w sposób nieadekwatny do swych możliwości taktyczno-technicznych, poprzez włączenie do zespołu krążowników liniowych⁵⁰. Dysponujący mniejszą prędkością niż więksi bracia, stał się ofiarą starcia z brytyjskimi krążownikami bojowymi, którym nie był w stanie uciec ani nie mógł się im przeciwstawić ze względu na swój nieadekwatny potencjał bojowy⁵¹. Ów efektywny i propagandowo rozgłoszony koniec *Blüchera* oddziaływał psychologicznie na marynarki wojenne całego świata i odwrócił ich uwagę od koncepcji okrętu prowadzącej w prostej linii do krążownika ciężkiego, który miał odegrać znaczącą rolę dopiero w II wojnie światowej. Tymczasem gdyby zadbać o powiększenie prędkości takich jednostek oraz jeszcze bardziej unowocześnić rozmieszczenie artylerii, poprzez zlokalizowanie wież w osi symetrii wzdłużnej kadłuba (standard charakterystyczny dla superdrednotów), otrzymano by modelowy krążownik ciężki. Widać tu wyraźnie, jak wielką rolę w rozwoju myśli wojenno-morskiej może odegrać pojedynczy i w istocie nie dość miarodajny przypadek.

Klasa krążowników ciężkich

W języku potocznym określenie „krążownik ciężki” zaczęło się pojawiać dość naturalnie, prawdopodobnie w latach 20. XX wieku, jako przeciwstawienie znacznie wcześniej funkcjonującego pojęcia „krążownika lekkiego”, które w toku I wojny światowej, w latach 1914–1918, doznało globalnego upowszechnienia. To ostatnie określenie ukuło się zresztą dokładnie na tej samej drodze rozumowania, niejako w kontrze do terminów „krążownik pancerny” i „krążownik liniowy”, stosowanych względem krążowników o rażąco wyższym potencjale bojowym. W Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych klasę krążowników ciężkich (ang. *heavy cruiser*) wprowadzono formalnie w 1931 roku⁵², pod wpływem *Londyńskiego morskiego traktatu pięciu mocarstw* (ang. *London Naval Five Power Treaty*) z 22 kwietnia 1930 roku, którego proces ratyfikacji zakończył się 27 października tegoż roku⁵³. W tym traktacie nie pojawił się co prawda termin „krążownik ciężki”, lecz wprowadzony podział na „krążowniki typu A” i „krążowniki typu B” stał się asumptem do przeniesienia tej potocznej nazwy właśnie na te pierwsze, wyraźnie silniej uzbrojone⁵⁴.

⁴⁹ P. Federowicz, *Pancerniki typu „Scharnhorst”*, Tarnowskie Góry 2008, *passim*; M. Glock, *Niemieckie krążowniki liniowe*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 2 (98), s. 54–63; idem, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 3 (99), s. 46–56; G. Williamson, *German Pocket Battleships 1939–1945*, Osprey, Oxford 2003, *passim*.

⁵⁰ W. Włodarczyk, *Dzień Armagedonu...*, op. cit., s. 83–98.

⁵¹ M. Szopa, *Doggerbank 1915*, „Okręty Wojenne” 2005, nr 5 (73), s. 11–19.

⁵² *List of cruisers of the United States Navy*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cruisers_of_the_United_States_Navy, [dostęp: 7.08.2021].

⁵³ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*, Wydawnictwo Naukowe Scholar–Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2007, *passim*.

⁵⁴ J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., *passim*.

Okazało się to bardzo wygodne także dlatego, że pozwalało oddzielić nowy rodzaj krążownika od innych tak określanych jednostek pływających.

Rzecz jednak w tym, że postanowienia wspomnianej umowy międzynarodowej, mimo pozornej jednoznaczności, nie dają wystarczających podstaw do sformułowania zamkniętej definicji krążownika ciężkiego, nawet gdyby przyjąć, że jej ustalenia można uznać za w jakiś sposób miarodajne także w odniesieniu do reszty morskiego świata, co wcale nie jest bezsporne. Dlatego zaproponuję w tym miejscu zmodyfikowaną definicję krążownika ciężkiego, która – jak zostanie niżej wykazane – pozwoli na dokonywanie w pełni naukowej klasyfikacji, zatem opartej na zasadzie przyporządkowania do jednego i tylko jednego zbioru.

Krążownik ciężki różnił się od krążownika pancernego artylerią główną, złożoną z co najmniej 6 dział o jednakowej długości luf, ale miało to znaczenie tylko jeśli zostały one rozmieszczone w wieżach zamontowanych w osi symetrii wzdłużnej okrętu. To ostatnie kryterium tyżące się lokalizacji stanowisk ogniowych, niemające zastosowania do krążowników liniowych, stanowi pokłosie stosunkowo późnego powstania klasy krążowników ciężkich – w latach 20. XX wieku, gdy wadliwość innego umiejscawiania wież była już oczywista i powszechnie znana. Od krążowników lekkich krążownik ciężki odróżniał się dodatkowo kalibrem artylerii głównej, który przekraczał 155 mm. Od krążowników liniowych odróżniał się on z kolei mniejszą średnicą armat uzbrojenia największego kalibru, która nie przekraczała 203 mm⁵⁵. Powyższe zastrzeżenia pozwalają sformułować zamkniętą listę kryteriów koniecznych do zaliczenia konkretnego krążownika do grupy krążowników ciężkich:

- uzbrojenie główne złożone z co najmniej 6 dział kalibru powyżej 155 mm, lecz nie większego niż 203 mm (w zaokrągleniu do 1 mm), o jednakowej długości luf;
- całość artylerii głównej zamknięta w wieżach;
- wszystkie wieże artylerii głównej rozmieszczone w osi symetrii wzdłużnej okrętu (z tolerancją nieznacznych odchyień).

Podane wyżej kryteria wymagają wszakże merytorycznego uzasadnienia. Ze względu na to, że dla okrętów artyleryjskich, jakimi były krążowniki lekkie, ciężkie i najcięższe, najważniejszym parametrem bojowym była siła ognia ich największych dział, wprowadzenie kryterium ich kalibru jest najbardziej adekwatnym rozwiązaniem. Jednak do oceny potencjału bojowego tego rodzaju jednostek bardzo ważne jest również to, w jakim zakresie posiadane uzbrojenie główne mogło być faktycznie wykorzystywane w walce. Dlatego pod uwagę winno się wziąć także: liczbę dział, długość ich luf oraz sposób ich rozmieszczenia na okręcie. Te czynniki determinują moc salwy burtowej jednostki, zależnej od liczby armat mogących jednocześnie prowadzić ogień w kierunku prostopadłym do osi wzdłużnej kadłuba, co w walce

⁵⁵ Zasadniczo granicę można by wyznaczyć zarówno na 203 mm, gdyż nigdy nie zbudowano krążownika ciężkiego z większym kalibrem dział, jak i na 282 mm, gdyż najslabiej uzbrojone pod tym względem krążowniki liniowe dysponowały armatami o średnicy 283 mm. Gdybyśmy chcieli ową granicę powiązać prosto z systemem metrycznym, pewnie najwygodniej byłoby ustalić ją na poziomie 210 albo 250 mm.

okrętów artyleryjskich ma kluczowe znaczenie. Ponadto mówią one również, w jakim zakresie owa moc salwy zmienia się w zależności od położenia celu względem strzelającej jednostki. Im szersze są kąty poziome i pionowe ostrzału, w którym może wziąć udział jednocześnie największa liczba posiadanych dział, tym większy jest potencjał bojowy okrętu artyleryjskiego. W skrajnym wypadku oznacza to, że okręt teoretycznie słabiej uzbrojony dzięki korzystniejszemu rozlokowaniu swej artylerii może w walce dysponować realną siłą ognia porównywalną, a w skrajnym wypadku nawet większą niż formalnie silniej uzbrojony konkurent, który ma jednak gorsze rozmieszczenie artylerii. Przyjrzyjmy się zatem bardziej szczegółowo podanym wyżej kryteriom.

Wydarzeniem, które skanalizowało wysiłki mocarstw morskich w poszukiwaniu optymalnej koncepcji nowoczesnego krążownika o właściwościach bojowych pośrednich między krążownikiem lekkim a liniowym, była konferencja waszyngtońska, obradująca od 12 listopada 1921 do 6 lutego 1922 roku, a konkretnie finalizujący ją *Waszyngtoński traktat morski pięciu mocarstw* (ang. *Washington Naval Five Power Treaty*) z 6 lutego 1922 roku, podpisany w ostatnim dniu obrad przez Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone, Japonię, Francję i Włochy⁵⁶. Stało się tak zresztą niejako przy okazji. Konferencja zajmowała się bowiem głównie ograniczeniem zbrojeń w kategorii okrętów liniowych: ustalono nie tylko maksymalną wyporność i kaliber artylerii pojedynczej jednostki, lecz także relacje tonażowe w tej kategorii jednostek między pięcioma najpotężniejszymi flotami świata⁵⁷. Spowodowało to konieczność postawienia wyraźnej granicy między tym, co pancernikiem albo krążownikiem liniowym jest, a co nim nie jest, przynajmniej w relacjach między sygnatariuszami traktatu, aby uniknąć sporów i nieporozumień w czasie jego obowiązywania. Ustalono zatem, że żaden okręt nie może być uzbrojony w działa kalibru powyżej 203 mm (8 cali) lub wypierać więcej niż 10 160 ton metrycznych (10 000 ton angielskich)⁵⁸, jeżeli nie ma zostać zaliczony do grupy okrętów liniowych, określanych roboczym terminem traktatowym „okrętów głównych” (ang. *capital ships*), z wyjątkiem lotniskowców, które też zostały objęte limitami waszyngtońskimi⁵⁹. Te postanowienia zatem, wbrew częstej i błędnej opinii, wcale nie definiowały klasy krążowników ciężkich, a jedynie ustanawiały maksymalne granice wielkości i uzbrojenia dla krążowników w ogóle, z wyłączeniem liniowych – awansowanych na papierze niejako do pozycji

⁵⁶ J. Polit, *Odwrót znad Pacyfiku? Wielka Brytania wobec Dalekiego Wschodu (1914–1922)*, Arcana, Kraków 1999, *passim*; idem, *Rozpad sojuszu brytyjsko-japońskiego po pierwszej wojnie światowej*, „Studia Historyczne” 1997, z. 4 (159), s. 505–518.

⁵⁷ W. Rojek, *Spory o władanie morzem. Polityczno-dyplomatyczne aspekty zbrojeń morskich w okresie międzywojennym 1919–1939*, PAU, Kraków 1994, *passim*.

⁵⁸ Na potrzeby traktatowe zdefiniowano tzw. wyporność standardową – wyporność okrętu kompletnie wyposażonego, lecz bez zapasów paliwa i wody kotłowej. Była ona podstawą wszelkich ustaleń tonażowych.

⁵⁹ J. Jastrzębski, J. Polit, *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2012, nr 1 (111), s. 34–42; idem, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2012, nr 2 (112), s. 41–50; idem, cz. 3, „Okręty Wojenne” 2012, nr 3 (113), s. 55–61.

równej pancernikom. Przy czym, o ile w odniesieniu do kalibru wszyscy sygnatariusze ściśle przestrzegali traktatu, o tyle w odniesieniu do wyporności Japonia nagminnie go łamała, publicznie ją zaniżając w przypadku swych największych krążowników⁶⁰. Później to samo uczyniła III Rzesza, ignorując swe zobowiązania z 1935 roku wobec Zjednoczonego Królestwa⁶¹. Natomiast w okresie II wojny światowej Stany Zjednoczone w ogóle nie przejmowały się już żadnymi limitami wypornościowymi⁶², budując m.in. największe krążowniki ciężkie w dziejach świata – jednostki typu *Des Moines*, o wyporności standardowej rzędu 17 500 ton⁶³. Wyklucza to możliwość zastosowania tego kryterium w naukowej obiektywnej klasyfikacji krążowników ciężkich. Zresztą pozostałe floty sygnatariuszy, zwłaszcza amerykańska, co prawda w latach 1923–1936 starały się trzymać traktatowej granicy tonażowej, lecz z góry pozostawiały spore rezerwy konstrukcyjne na ewentualne przyszłe dozbrojenie jednostek, zwłaszcza w broń przeciwlotniczą, jak tego dowodzą zaskakujące szybkie i znaczące modernizacje tego rodzaju uzbrojenia w okresie II wojny światowej.

Powyższe maksymalne limity dla krążowników zostały oparte na propozycjach: brytyjskiej – co do wyporności i amerykańskiej – co do maksymalnego kalibru dział. Wprawdzie Brytyjczycy kierowali się tu swymi świeżo wprowadzonymi do służby okrętami typu *Hawkins*, lecz bardziej zależało im na tym, aby skierować uwagę pozostałych mocarstw na konstruowanie mniejszej liczby dużych krążowników, miast większej liczby mniejszych. Amerykanie właśnie opracowywali założenia okrętów uzbrojonych w armaty 203 mm i bliskich owej granicznej wyporności standardowej, a mających stanowić odpowiedź na japońskie projekty budowy analogicznych jednostek z działami kalibru 200 mm. Pozostałe marynarki wojenne uczestników konferencji miały w tym zakresie znacznie skromniejsze zamierzenia, dlatego bez problemu przyjęto propozycję. Jak przewidywała strona brytyjska, pozostali sygnatariusze zapragną mieć jak najwięcej najsilniejszych i największych krążowników, na jakie pozwalał traktat, a to oznaczało, że ograniczone budżety marynarek wojennych będą mogły sfinansować mniejszą liczbę takich jednostek, niż byłoby to możliwe przy ich niższej wyporności⁶⁴. Gdy traktat waszyngtoński ratyfikowano 21 sierpnia 1923 roku⁶⁵, nie istniał jeszcze tak naprawdę żaden krążownik

⁶⁰ A. Szewczyk, W. Trojca, *Japońskie krążowniki ciężkie*, Wydawnictwo Militaria, Warszawa 1994, *passim*; M. Szopa, *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 1, „Morze” 2018, nr 12 (38), s. 42–53; idem, cz. 2, „Morze” 2019, nr 1 (39), s. 55–65.

⁶¹ M. Sobański, *Krążowniki typu „Admiral Hipper”*, t. 1, Tarnowskie Góry 2018; idem, t. 2, Tarnowskie Góry 2018.

⁶² G. Nowak, *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2019, s. 7–8.

⁶³ W. Holicki, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 10, s. 59–64.

⁶⁴ J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 124–142, 171–190; G. Nowak, *Krążowniki waszyngtońskie...*, op. cit., s. 19–20, 27–30, 35–42.

⁶⁵ H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001, *passim*.

spełniający kryteria, które zdefiniowaliśmy dla krążownika ciężkiego. Miały się one pojawić w składach flot dopiero w drugiej połowie lat 20. XX wieku, co jednoznacznie wskazuje, jaką rolę odegrało to porozumienie w powstaniu tej klasy okrętów.

Waszyngtoński traktat morski pięciu mocarstw jest tu istotny, gdyż stanowi poważny argument za ustanowieniem maksymalnego kalibru artylerii głównej dla krążownika ciężkiego właśnie na poziomie 203 mm. Skoro problem dotyczy okrętów artyleryjskich, jakimi były wówczas krążowniki w ogólności, to czynnikiem kluczowym dla ich klasyfikacji winna być siła ich ognia, na którą w znaczącym stopniu składa się właśnie wielkość miotanych pocisków, determinowana ich kalibrem. Problem w tym, że każda taka granica byłaby czysto umowna. Należałoby zatem albo opowiedzieć się za metodą najprostszą, np. opierającą się na systemie dziesiętnym, i wyznaczyć granice np. co 100 mm (co dałoby maksymalny kaliber dla uzbrojenia krążownika lekkiego na 200 mm i takie propozycje też się incydentalnie pojawiają), albo odwołać się do postrzegania tej kwestii u ówczesnych. To drugie rozwiązanie, uwzględniające międzynarodowe traktaty mocarstw morskich z lat 1922–1939, legitymuje się dłuższą tradycją funkcjonowania. Dodatkowo przemawia za nim fakt, że formalnie te traktaty uznawało pięć najpotężniejszych potęg morskich⁶⁶, a okresowo nawet sześć, bowiem od 18 czerwca 1935 roku także Niemcy, dzięki bilateralnemu porozumieniu morskemu z Wielką Brytanią⁶⁷. Co prawda strona hitlerowska, podobnie jak Japonia, nie przestrzegła swego zobowiązania w zakresie limitu wyporności krążowników ciężkich, inaczej było jednak w kwestii dopuszczalnego kalibru ich artylerii głównej⁶⁸. Układ morski z Brytyjczykami został co prawda wypowiedziany przez Adolfa Hitlera 28 kwietnia 1939 roku⁶⁹, a ostatecznie Japonia i Włochy również z dniem 1 stycznia 1937 roku odstąpiły od traktatów waszyngtońskiego i londońskiego⁷⁰. Niemniej główne klauzule tych traktatów przez kilkanaście kluczowych lat poprzedzających wybuch największego z dotychczasowych konfliktów zbrojnych w dziejach ludzkości oddziaływały na kształt najbardziej liczących się marynarek wojennych globu⁷¹. Dysponowały one razem większością światowej floty okrętów, zarówno pod względem liczby, jak i tonażu, w tym również przytłaczającą większością krążowników ciężkich⁷². Jest to dość mocny argument definicyjny, dlatego w odniesieniu do maksymalnego kalibru dla tej ostatniej odmiany krążownika opowiadam się za przyjęciem właśnie wartości 203 mm. Tym bardziej,

⁶⁶ J. Polit, *Starzy przyjaciele, nowi wrogowie. Wielka Brytania wobec Japonii 1921–1942*, „Studia Historyczne” 2008, z. 2 (202), s. 171–183; idem, *Sojusz brytyjsko-japoński: narodziny, wzlot i kres*, „Okręty Wojenne” 2013, nr spec. 43, s. 14–18, 32–36.

⁶⁷ J. Pertek, *Od Reichsmarine do Bundesmarine*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1966, *passim*.

⁶⁸ A. Perepeczko, *Niemieckie krążowniki typu Admiral Hipper*, t. 1, Aj-Press, Gdańsk 2003, *passim*; idem, t. 2, Aj-Press, Gdańsk 2004, *passim*; idem, t. 3, Aj-Press, Gdańsk 2004, *passim*.

⁶⁹ R. Kochnowski, *Plan Z – geneza i fiasko*, „Okręty Wojenne” 2018, nr 3, s. 38–44.

⁷⁰ J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 270–292.

⁷¹ *Ibidem*, *passim*.

⁷² J. Lipiński, *Druga wojna...*, op. cit., s. 491–669.

że nie wszystkie kraje używały systemu metrycznego w określaniu kalibrów swych dział morskich, a nawet można powiedzieć, iż były one w mniejszości, choć zaliczały się do nich m.in. Japonia i Związek Sowiecki, mimo że używały one również armat anglosaskich kalibrów.

Z kolei pierwsza londyńska konferencja morska z 1930 roku wprowadziła, jak już wspomniano, w ramach krążowników zdefiniowanych w Waszyngtonie podział na dwie kategorie: A i B, a granicę między nimi również określał kaliber artylerii głównej, wyznaczony na 155 mm⁷³. Powyższe ustalenia dały specjalistom podstawę do wprowadzenia dla okresu 1923–1945 klasyfikacji krążowników opartej na kalibrze ich głównego uzbrojenia: lekkie, ciężkie i najcięższe (liniowe). Wiele flot nigdy nie używało jednak oficjalnie takiej nomenklatury, w tym chociażby japońska, w której krążowniki ciężkie określano mianem „krążowników pierwszej klasy” (jap. *ittō jun'yōkan*; *ittō* – pierwsza klasa, *jun'yōkan* – krążownik)⁷⁴, a pojęcie krążownika ciężkiego (jap. *jū jun'yōkan*; *jū* – ciężki, *jun'yōkan* – krążownik) pojawiło się dopiero znacznie później i ma zastosowanie raczej nieformalne.

Jednak niemożliwe jest zastosowanie dolnej granicy kalibru jako wystarczającej do odróżnienia krążowników ciężkich od innych ich rodzajów, gdyż takie postępowanie prowadziłoby do absurdu. W okresie międzywojennym wciąż w służbie pozostawało mnóstwo starych krążowników z działami o średnicy przekraczającej owe 155 mm, lecz w żadnym stopniu niewytrzymujących porównania z krążownikami ciężkimi pod względem potencjału bojowego⁷⁵. Wystarczy wspomnieć o krążownikach pancernych, wciąż licznie występujących w latach 20. XX wieku w marynarkach wojennych całego świata⁷⁶. Jeszcze w początku 1941 roku w służbie pozostawało co najmniej 10 z nich, w tym 6 w Japonii, 2 w Argentynie i po 1 we Włoszech i Grecji⁷⁷. Zrównywanie tych dwóch rodzajów krążowników nie jest racjonalne, nie tylko z uwagi na podeszły wiek konstrukcji krążowników pancernych, ale przede wszystkim ze względu na ich o wiele niższy potencjał bojowy, związany z szeregiem czynników: zbyt małą liczbą dział artylerii głównej, przestarzałą koncepcją ich rozmieszczenia – niezapewniającą najkorzystniejszych możliwych kątów ostrzału (np. w kazamatach burtowych) czy różną długością ich luf, utrudniającą prowadzenie celnego ostrzału na większych dystansach⁷⁸. To właśnie przede wszystkim dlatego konieczne jest wprowadzenie dodatkowych kryteriów, poza li tylko kalibrem artylerii głównej. Pomocne będzie tu przyjrzenie się przełomowi w konstrukcji ciężkich okrętów artyleryjskich, do jakiego doszło w 1906 roku.

⁷³ J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 171–190.

⁷⁴ O. Myszor, *Cesarstwo Japonii*, t. 1: *Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*, Wydawnictwo „Okrety Wojenne”, Tarnowskie Góry 2014, s. 202.

⁷⁵ J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 491–605.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ J. Lipiński, *Druga wojna...*, op. cit., s. 544, 555, 571, 647; O. Myszor, *Cesarstwo...*, op. cit., s. 180–201.

⁷⁸ J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 527–615; P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*, op. cit., s. 643–718.

W tym to roku wprowadzono do służby w Brytyjskiej Królewskiej Marynarce Wojennej (ang. *Royal Navy*) nowatorski pancernik *Dreadnought*⁷⁹. Gdy ten okręt rozpoczął swą karierę morską, był najsilniej uzbrojonym okrętem artyleryjskim świata – dysponował 10 armatami kalibru 305 mm⁸⁰. Nie istniał wówczas żaden pancernik mający taką liczbę dział artylerii głównej. Ale przewaga *Dreadnoughta* zasadzała się nie tylko na tym. Wszystkie te wielkie armaty zostały rozmieszczone w dwulufowych wieżach, które miały większe kąty ostrzału niż pozwalały na to kazamaty burtowe, i dawały pełną osłonę obsłudze w odróżnieniu od stanowisk ogniowych na barbetach. Co więcej, wszystkie owe działa miały jednakową długość luf, co nadawało wystrzelivanym przez nie pociskom niemal identyczne właściwości balistyczne, ułatwiając celowanie całością artylerii i pozwalając wykorzystywać pełną salwę burtową na maksymalnym zasięgu ognia. Była to istna rewolucja w budownictwie okrętowym, jednostki konstruowane według powyższej koncepcji, zwane odtąd potocznie dreadnotami, deklasowały bowiem wszystkie rodzaje starszych pancerników, nie tylko bateryjnych, barbetowych czy kazamatowych, lecz także tych wieżowych, które dotąd miały mniej dział największego kalibru, ich lufy miały różne długości lub część z nich rozmieszczona była jeszcze w kazamatach⁸¹. Szybko pojawiło się jeszcze nowocześniejsze rozwiązanie w zakresie rozmieszczenia artylerii głównej: w postaci rozlokowania wszystkich wież w osi symetrii wzdłużnej okrętu, odstępujące od ich umieszczania przy burtach⁸². Pierwszeństwo w tym zakresie przysługuje *U.S. Navy*, która już w 1910 roku wprowadziła do służby pierwszy taki pancernik – *Michigan*, zbrojny w 8 armat kalibru 305 mm, lecz dzięki nowatorskiemu rozmieszczeniu dwulufowych wież moc jego salwy burtowej była identyczna z brytyjskim *Dreadnoughtem*⁸³. Ponadto Amerykanie zastosowali rozmieszczenie wież w tzw. superpozycji, czyli jedna górowała nad sąsiednią (na dziobie tylna nad przednią; na rufie przednia nad tylną)⁸⁴; ta metoda dodatkowo wzmacniała moc salwy także w kierunku przed dziobem lub za rufą jednostki, zwłaszcza na nieco bliższych dystansach walki. Okręty takie, z kompletem wież w osi symetrii wzdłużnej okrętu, zaczęto potocznie zwać superdreadnotami. W praktyce dreadnoty i superdreadnoty uzbrajano w 8⁸⁵ do 13 armat kalibru od 283 do 460 mm⁸⁶, a jeśli uwzględnić także

⁷⁹ T. Klimczyk, *Historia pancernika*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994, *passim*.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ R. Massie, *Dreadnought*, t. 1–2, op. cit., *passim*.

⁸² M. Skwiot, *Japońskie pancerniki*, t. 1, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2007, *passim*.

⁸³ T. Klimczyk, *Pierwsze amerykańskie dreadnoty*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 9, s. 50–57.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Jeśli uwzględnić także projekty przebudowy, to 6, gdyż Japończycy przewidywali możliwość przebrojenia w przyszłości swoich pancerników typu *Yamato*, uzbrojonych w 3 wieże trzylufowe z armatami kalibru 460 mm, w 3 wieże dwulufowe z armatami kalibru 510 mm.

⁸⁶ J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 526–623; J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 491–605; C. Szoszkiewicz, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1–2, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1993, *passim*.

jednostki projektowane, lecz nigdy nieukończone, to teoretycznie kaliber mógłby sięgnąć i 510 mm⁸⁷.

Powyżej opisany przełom w klasie pancerników niemal od razu zastosowano również w klasie krążowników pancernych. Tyle że wprowadzenie do nich analogicznych rozwiązań stało się źródłem powstania krążowników liniowych⁸⁸, które w stosunku do swych poprzedników charakteryzowały się identycznymi przezwagami, jak drednoty i superdrednoty nad predrednotami i semidrednotami. To oznaczało, że posiadały uzbrojenie główne złożone z co najmniej 6 luf jednakowego kalibru i długości, w całości rozmieszczonych w wieżach. Szybko też przejęto w tej klasie nowocześniejsze rozlokowanie wież w osi symetrii wzdłużnej okrętu, co charakteryzowało superdrednoty. Pierwszym takim krążownikiem bojowym był brytyjski *Lion* (rok 1912), uzbrojony w 8 dział kalibru 343 mm, w całości rozmieszczonych w osi symetrii⁸⁹. W praktyce krążowniki liniowe uzbrajano w 6–10 armat kalibru 283–381 mm⁹⁰, a jeśli uwzględnić także jednostki projektowane, lecz nigdy nieukończone, to teoretycznie mogłyby być nawet 12 dział, a kaliber mógłby sięgnąć 460 mm⁹¹.

Jeśli uwzględnimy powyższe zmiany w konstruowaniu pancerników i krążowników liniowych, to oczywista staje się zasadność zastosowania do – powstałej dopiero w latach 20. XX wieku – klasy krążowników ciężkich owych nowych standardów uzbrojenia i to już w ich najdoskonalszej wersji, charakterystycznej dla superdrednotów. Pozwala to zatem wprowadzić do definicji krążownika ciężkiego, obok kalibru dział artylerii głównej, także następujące czynniki: liczbę dział, jednolitość długości ich luf, pełne skoncentrowanie ich w wieżach, a na dodatek rozmieszczenie wszystkich wież w osi symetrii wzdłużnej okrętu.

⁸⁷ M. Skwiot, *Japońskie pancerniki*, t. 2, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2011, s. 41–42.

⁸⁸ R. Kochnowski, *Krążowniki liniowe. Geneza – rozwój – zmierzch* [w:] *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą...*, op. cit., s. 85–103.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 541, 548, 569, 579, 587, 589; J. Dyskant, *Konflikty...*, op. cit., s. 493, 526–528, 545, 559, 567, 597; M. Skwiot, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2009, s. 67–80, 93–104, 153–158, 197–246; C. Szoszkiewicz, *Pancerniki...*, t. 1–2, op. cit., *passim*.

⁹¹ M. Skwiot, *Japońskie pancerniki*, t. 1, op. cit., s. 117. Literatura podaje najczęściej kaliber 457 mm, ale ponieważ budowane w drugiej i trzeciej dekadzie XX wieku japońskie pancerniki i krążowniki liniowe zostały lub miały zostać uzbrojone w działa 410 mm, a superpancerniki typu *Yamato*, których budowę rozpoczęto w latach 30. tegoż stulecia, były zbrojne w armaty 460 mm (A. Yoshimura, *Pancernik Musashi*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2002), należy domniemywać, że i największe projektowane cesarskie krążowniki liniowe miały posiadać właśnie ów ostatni kaliber. Nieporozumienie wynika z faktu, że w rozmowach dyplomatycznych posługiwano się najczęściej miarą anglosaską, dlatego Japończycy podawali kaliber 18 cali, co przeliczano dość powszechnie na 457 mm.

Wnioski

Krążowniki ciężkie były ewolucyjnym rozwinięciem krążowników pancernych, poprzez wprowadzenie do koncepcji tych ostatnich standardu uzbrojenia głównego charakterystycznego dla koncepcji superdrednota w klasie pancerników. Było to zatem przeskoczenie o jeden szczebel wyżej w zakresie optymalizacji uzbrojenia w stosunku do rewolucyjnego brytyjskiego okrętu liniowego *Dreadnought* z 1906 roku.

O zaklasyfikowaniu krążownika do kategorii ciężkich, jak już wspomniano, przesądza spełnienie następujących kryteriów:

- uzbrojenie główne złożone z co najmniej 6 dział kalibru powyżej 155 mm, lecz nie większego niż 203 mm, o jednakowej długości luf;
- całość artylerii głównej zamknięta w wieżach;
- wszystkie wieże artylerii głównej rozmieszczone w osi symetrii wzdłużnej okrętu.

Bibliografia

- Batowski H., *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001.
- Beevor A., *Walka o Hiszpanię 1936–1939. Pierwsze starcie totalitaryzmów*, Znak, Kraków 2009.
- Bukała G., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*, Tarnowskie Góry 2002.
- Campbell J., *Jutland. An Analysis of the Fighting*, Lyons Press, New York 1998.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*, Wydawnictwo Naukowe Scholar–Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2007.
- Dramiński S., *Pancernik HMS „Dreadnought”, „Okręty”* 2013, nr 5 (25).
- Dyskant J., *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.
- Dyskant J., Michałek A., *Port Artur – Cuszima 1904–1905*, Bellona, Warszawa 2005.
- Encyklopedia wojskowa*, t. 1: A–M, A. Krupa (red.), PWN–Bellona, Warszawa 2007.
- Federowicz P., *Pancerniki typu „Scharnhorst”*, Tarnowskie Góry 2008.
- Flisowski Z., *Bitwa jutlandzka 1916*, Bellona, Warszawa 1994.
- Flisowski Z., *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1, Bellona, Warszawa 1994.
- Flisowski Z., *Burza nad Pacyfikiem*, t. 2, Bellona, Warszawa 1995.
- Franz M., *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 1: *Wojna się rozpoczyna*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016.
- Franz M., *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 2: *Zmagania o panowanie na morzu*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016.
- Franz M., *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 3: *Do ostatniej kropli paliwa*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017.
- Franz M., *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 4: *Aliancka ofensywa*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017.
- Franz M., *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 5: *Gdy Włochów już w tej wojnie nie było*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2018.
- Glock M., *Duma Stalina. Krążowniki projektów 26 i 26 bis*, „Morza i Okręty” 2015, nr 2.

- Glock M., *Krążowniki typu „Kirow” i „Maksym Gorki”*, Tarnowskie Góry 2006.
- Glock M., *Niemieckie krążowniki liniowe*, cz. 1, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 2 (98).
- Glock M., *Niemieckie krążowniki liniowe*, cz. 2, „Morze, Statki i Okręty” 2010, nr 3 (99).
- Gozdawa-Gołębiowski J., *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1985.
- Gozdawa-Gołębiowski J., *Wojny morskie 1775–1851*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2001.
- Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T., *Pierwsza wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994.
- Holicki W., *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 10.
- Jastrzębski J., *Ewolucja japońskich krążowników ciężkich [w:] Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*, R. Kochnowski, J. Jastrzębski (red.), Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.
- Jastrzębski J., Polit J., *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 1, „Okręty Wojenne” 2012, nr 1 (111).
- Jastrzębski J., Polit J., *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 2, „Okręty Wojenne” 2012, nr 2 (112).
- Jastrzębski J., Polit J., *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 3, „Okręty Wojenne” 2012, nr 3 (113).
- Klimczyk T., *Historia pancernika*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994.
- Klimczyk T., *Największe starcie pancerników*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2007.
- Klimczyk T., *Pierwsze amerykańskie drednoty*, „Morze, Statki i Okręty” 2008, nr 9.
- Kochnowski R., *Krążowniki liniowe. Geneza – rozwój – zmierzch*, „Okręty Wojenne” 2019, nr 2 (154).
- Kochnowski R., *Krążowniki liniowe. Geneza – rozwój – zmierzch [w:] Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*, R. Kochnowski, J. Jastrzębski (red.), Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.
- Kochnowski R., *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2015.
- Kochnowski R., *Plan Z – geneza i fiasko*, „Okręty Wojenne” 2018, nr 3.
- Kolański G., *Krążowniki*, „Morze, Statki i Okręty” 2017, nr 9–10 (182).
- Kopacz M., *Protoplaści krążowników waszyngtońskich – japońskie krążowniki ciężkie typu Aoba*, „Morze, Statki i Okręty” 2014, nr spec. 5 (150).
- Kosiarz E., *Bitwy morskie*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1994.
- Kosiarz E., *Pierwsza wojna światowa na Bałtyku*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1979.
- Kubiak K., *Działania sił morskich po drugiej wojnie światowej*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007.
- Lipiński J., *Druga wojna światowa na morzu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999.
- Massie R., *Dreadnought*, t. 1–2, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2020.
- Mawdsley E., *II wojna światowa. Nowe ujęcie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Myszor O., *Cesarstwo Japonii*, t. 1: *Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*, Wydawnictwo „Okręty Wojenne”, Tarnowskie Góry 2014.

- Nowak G., *Błaszanki, czyli pierwsze krążowniki waszyngtońskie US Navy*, „Morze” 2018, nr 4 (31).
- Nowak G., *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2019.
- Olender P., *Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905. Działania na morzu*, PAU, Kraków 2010.
- Olender P., *Wojny morskie 1860–1883*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2005.
- Olender P., *Wojny morskie 1883–1914*, Wydawnictwo Magnum-X, Warszawa 2005.
- Perepeczko A., *Burza nad Atlantykiem*, t. 1, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1999.
- Perepeczko A., *Burza nad Atlantykiem*, t. 2, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2000.
- Perepeczko A., *Burza nad Atlantykiem*, t. 3, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2001.
- Perepeczko A., *Burza nad Atlantykiem*, t. 4, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 2002.
- Perepeczko A., *Niemieckie krążowniki typu Admiral Hipper*, t. 1, Aj-Press, Gdańsk 2003.
- Perepeczko A., *Niemieckie krążowniki typu Admiral Hipper*, t. 2, Aj-Press, Gdańsk 2004.
- Perepeczko A., *Niemieckie krążowniki typu Admiral Hipper*, t. 3, Aj-Press, Gdańsk 2004.
- Pertek J., *Morze w ogniu*, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1996.
- Pertek J., *Od Reichsmarine do Bundesmarine*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1966.
- Polit J., *Odwrót znad Pacyfiku? Wielka Brytania wobec Dalekiego Wschodu (1914–1922)*, Arcana, Kraków 1999.
- Polit J., *Rozpad sojuszu brytyjsko-japońskiego po pierwszej wojnie światowej*, „Studia Historyczne” 1997, z. 4 (159).
- Polit J., *Sojusz brytyjsko-japoński: narodziny, wzlot i kres*, „Okrety Wojenne” 2013, nr spec. 43.
- Polit J., *Starzy przyjaciele, nowi wrogowie. Wielka Brytania wobec Japonii 1921–1942*, „Studia Historyczne” 2008, z. 2 (202).
- Radziemski J., *Krążowniki „elżbietańskie” – niezwykła historia brytyjskich krążowników typu Hawkins*, „Okrety” 2017, nr 3 (51).
- Roberts J., *Battlecruisers*, Caxton Editions, London 1997.
- Rojek W., *Historia nowoczesnych stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2010.
- Rojek W., *Spory o władanie morzem. Polityczno-dyplomatyczne aspekty zbrojeń morskich w okresie międzywojennym 1919–1939*, PAU, Kraków 1994.
- Skwiot M., *Japońskie pancerniki*, t. 1, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2007.
- Skwiot M., *Japońskie pancerniki*, t. 2, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2011.
- Skwiot M., *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1, Oficyna Wydawnicza Kagero, Lublin 2009.
- Sobański M., *Argentyńskie krążowniki typu „Almirante Brown”*, cz. 1, „Okrety Wojenne” 2006, nr 1 (75).
- Sobański M., *Argentyńskie krążowniki typu „Almirante Brown”*, cz. 2, „Okrety Wojenne” 2006, nr 2 (76).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1, „Okrety Wojenne” 2005, nr 4 (72).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 2, „Okrety Wojenne” 2005, nr 5 (73).
- Sobański M., *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 3, „Okrety Wojenne” 2005, nr 6 (74).
- Sobański M., *Krążowniki typu „Admiral Hipper”*, t. 1, Tarnowskie Góry 2018.

- Sobański M., *Krażowniki typu „Admiral Hipper”*, t. 2, Tarnowskie Góry 2018.
- Sobański M., *Pancerniki typu „Deutschland”*, Tarnowskie Góry 2010.
- Sobański M., *Rosyjskie krążowniki lekkie typu Swietłana*, cz. 4, „Okrety Wojenne” 2003, nr 5 (61).
- Symonds C., *II wojna światowa na morzu. Historia globalna*, Znak Horyzont, Kraków 2020.
- Szewczyk A., Trojca W., *Japońskie krążowniki ciężkie*, Wydawnictwo Militaria, Warszawa 1994.
- Szopa M., *Doggerbank 1915*, „Okrety Wojenne” 2005, nr 5 (73).
- Szopa M., *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 1, „Morze” 2018, nr 12 (38).
- Szopa M., *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 2, „Morze” 2019, nr 1 (39).
- Szoszkiewicz C., *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1–2, Wydawnictwo Lampart, Warszawa 1993.
- Wajda P., *Guadalcanal – przełom na morzu. Zagłada pancernika „Kirishima”*, „Militaria XX Wieku” 2010, nr 4 (37).
- Wieczorkiewicz P., *Historia wojen morskich*, t. 1: *Wiek żagla*, Zysk i S-ka, Poznań 2015.
- Wieczorkiewicz P., *Historia wojen morskich*, t. 2: *Wiek pary*, Zysk i S-ka, Poznań 2015.
- Williamson G., *German Pocket Battleships 1939–1945*, Osprey, Oxford 2003.
- Włodarczyk W., *Dzień Armagedonu. Bitwa Jutlandzka*, Fundacja Historia.pl, Gdańsk 2021.
- Yoshimura A., *Pancernik Musashi*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2002.

Heavy cruiser – classification problems

Part 1: Genesis and definition of a heavy cruiser

Abstract

This article is the first in a series of six texts devoted to classification problems in the group of artillery ships such as heavy cruisers. He deals with the genesis of the heavy cruiser and formulates its definition, necessary for making reliable scientific analyzes. In the following, they will be discussed based on the result of comparing the characteristics of specific vessels with the adopted definition of a heavy cruiser: ships of the disputed classification, fleets of this class of ships of all ten countries possessing them, and their global characteristics.

Due to the fact that different navies in the world use different classifications of ships for their needs, it is necessary to adopt criteria in military science to classify a specific vessel into a specific class. This is important to be able to make meaningful estimates and comparisons of the strength of fleets, their individual organizational structures, and individual ships. This also applies to heavy cruisers, especially as there are disagreements over the assignment of numerous ships to this collection. The classification of a cruiser as a heavy category is determined by the fulfillment of the following criteria:

- primary armaments consisting of at least 6 guns with a caliber exceeding 155 mm but not exceeding 203 mm with the same barrel length;
- all main artillery enclosed in towers;
- all main artillery towers located along the ship's longitudinal symmetry axis.

Słowa kluczowe: krążownik ciężki, nauka wojskowości, okręty, krążowniki, marynarka wojenna

Key words: heavy cruiser, military science, ships, cruisers, navy

Jarosław Jastrzębski

Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pracuje na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, na stanowisku adiunkta w Instytucie Nauk o Bezpieczeństwie. Historyk administracji, prawa i wojskowości. Specjalizuje się m.in. w badaniach nad Japońską Marynarką Wojenną w okresie II wojny światowej. Jest autorem ponad 100 publikacji, w tym wielu opracowań monograficznych, do ważniejszych z nich należą: *Midway*, Warszawa 2014; *Lotniskowce Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, Zabrze 2020; *Okręty podwodne Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, Kraków 2014; *Bitwa na Morzu Koralowym 2–8 V 1942 r.*, Zabrze 2012; *Niszczyciele Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, t. 1: *Geneza, ewolucja, typy*, Kraków 2018; *Niszczyciele Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, t. 2: *Okręty*, Zabrze 2021; *Wojna na Pacyfiku. Faza przewagi japońskiej 7 XII 1941 – 6 VI 1942*, Zabrze 2015 oraz *Organizacja Japońskiej Marynarki Wojennej na poziomie strategicznym 7 XII 1941 – 2 IX 1945*, Oświęcim 2014. E-mail: jaroslaw.jastrzebski@up.krakow.pl

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.6

Andrzej Kobiałka

ORCID ID 0000-0003-3331-1887

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Optymalizacja bezpieczeństwa społecznego w środowisku lokalnym – zarys problematyki

W świecie pojawiły się nowe zagrożenia związane z organizacją i funkcjonowaniem publicznej przestrzeni ludzkiego świata. Te wszelkie lęki towarzyszą działaniu sfery socjalnej i rozwojowi cywilizacji technicznej. Współczesne czasy obfitują w wyraźną ewolucję zagrożeń, wśród których najbardziej dokuczliwe stają się zagrożenia klęskami żywiołowymi i atakami terrorystycznymi. Zagrożają one bezpośrednio społeczeństwu, wpływając na funkcjonowanie ludzi, państw i instytucji, zwłaszcza gospodarczych i społecznych¹. Obecnie pojęcie, zjawisko, proces zapewnienia bezpieczeństwa na całym świecie odmieniane jest przez wszystkie przypadki. Bezpieczeństwo w życiu każdego człowieka jest bardzo ważną potrzebą istnienia. Jego brak lub deficyty spychają na margines życia ludzkie jako jednostki². Współczesny zakres pojęcia bezpieczeństwa uległ bowiem przemianie – obok tradycyjnych już płaszczyzn politycznej czy militarnej pojawiły się nowe sfery, m.in. bezpieczeństwo społeczne³.

Jednym z prekursorów używania terminu „bezpieczeństwo społeczne” (ang. *social security*) był amerykański uczonec Isaac Max Rubinow, który utożsamiał ten termin z działaniami państwa wobec zagrożeń „czterech jeźdźców Apokalipsy” – wypadków,

¹ A. Pieczywok, *Znaczenie i wpływ koncepcji oraz programów (projektów) edukacyjno-informacyjnych na poczucie bezpieczeństwa człowieka* [w:] *Perspektywa bezpieczeństwa w wymiarze interdyscyplinarnym*, T.W. Konopka, E. Męcina-Bednarek (red.), Oficyna Wydawnicza Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach, Kielce 2017, s. 39.

² A. Kobiałka, *Bezpieczeństwo uczniów w środowisku lokalnym w percepcji gimnazjalistów klas II w Myślenicach* [w:] *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Infrastruktura krytyczna w procesie zarządzania w sytuacjach kryzysowych*, A. Gałeczki, A. Kurkiewicz, S. Mikołajczyk (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2014, s. 397.

³ M. Malec, *Percepcja bezpieczeństwa. Definicje, wymiary, paradygmaty*, Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Polityki Obronnej, Warszawa 2006, s. 32.

chorób, starości oraz bezrobocia⁴. Andrzej Szymonik połączył różne koncepcje, stwierdzając, że bezpieczeństwo społeczne to „działania prawne, organizacyjne i realizowane przez instytucje rządowe, pozarządowe oraz samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom, grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego”⁵.

Konotacja pojęciowa bezpieczeństwa społecznego sprowadza się do zapewnienia bezpieczeństwa rozumianego w jego klasycznej formie, a więc zabezpieczenia potrzeby: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości, niezależności, ochrony poziomu życia i jakości życia⁶. W tym kontekście na bezpieczeństwo składają się dwa ściśle ze sobą powiązane pojęcia: stan odczuwania i proces, czyli określone działanie kompetentnych organów. Optymalne działanie ma prowadzić do zniwelowania zagrożeń, czyli pewnych zjawisk, które destrukcyjnie wpływają na stan odczuwania bezpieczeństwa przez jednostkę⁷.

To brak stabilizacji i skala zagrożeń m.in. w sferze społecznej determinują wyznaczanie nowych bezpiecznych płaszczyzn funkcjonowania w środowiskach lokalnych. Zapewnienie bezpieczeństwa poszczególnym grupom społecznym jest w społeczeństwie lokalnym ważną wartością. Wysoki poziom bezpieczeństwa uzyskiwany na poziomie lokalnym przekłada się także na dynamikę rozwoju – zarówno tego lokalnego, jak i krajowego, to bezpieczeństwo stanowi bowiem istotny czynnik rozwoju brany pod uwagę na danym terenie czy przez szukających np. zatrudnienia⁸.

Nie bez znaczenia jest obecna sytuacja pandemiczna oraz zagrożenia do tej pory niespotykane na całym świecie w takiej formie i skali. Te i inne wyzwania skłaniają do ustawicznego poszukiwania optymalnych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa. W związku z narastającymi zagrożeniami dostrzegany jest dynamiczny rozwój jednostek związanych z wysiłkiem skierowanym na proces planowania i zarządzania przy wykorzystaniu odpowiednio zaprojektowanych metod i instrumentów oddziaływania⁹.

⁴ I.M. Rubinow, *The Quest for Security*, Holt, New York 1934. Wcześniej posługiwano się terminem „polityka społeczna”, który odnosił się wyłącznie do kwestii robotniczych, a dopiero z czasem włączono do niego całość zagadnień związanych z zabezpieczeniem społecznym obywateli. M. Ruksztełło, *Sprawiedliwość a bezpieczeństwo ekonomiczne obywateli* [w:] *Wybrane aspekty bezpieczeństwa w zakresie działalności podmiotów stosunków międzynarodowych*, P. Niwiński, M. Ilnicki, B. Woźniak-Krawczyk (red.), Instytut Politologii Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015, s. 37.

⁵ A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011, s. 160.

⁶ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011, s. 13.

⁷ P. Zajac, *Definicja bezpieczeństwa społecznego okiem prawnika – krytyczna próba usystematyzowania pojęć*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2019, t. XXIX, nr 4, s. 134.

⁸ W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Warszawa 2012, s. 56–57.

⁹ A. Potoczek, *Bezpieczeństwo jako obszar polityki rozwoju lokalnego* [w:] *Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, G. Górski, A. Potoczek (red.), Wydawnictwo Edukacyjne Akapit-Jagielloński Instytut Wydawniczy, Toruń 2020, s. 130.

Zrównoważony i bezpieczny rozwój w środowisku lokalnym

Implementacja zrównoważonego bezpieczeństwa jako narzędzia polityki władz m.in. lokalnych wskazuje zasady i kierunki działań oraz wyznacza cele priorytetowe w tej mierze. To działania, które winny być systematycznie wdrażane i realizowane w określonym horyzoncie czasowym. Sama definicja strategii bezpieczeństwa wskazuje, że jest to zarówno teoria, jak i praktyka działania państwa ukierunkowanego na osiągnięcie przez politykę założonych celów zmierzających do przeciwstawienia zagrożeniom jego bytu i rozwoju w dłuższej perspektywie¹⁰. Jednak to przed samorządem lokalnym stoi ogromne wyzwanie w zakresie racjonalnego wykorzystania sił, które ulokowane są w lokalnych zasobach społecznych, celem poprawy dobrostanu mieszkańców. To wysoka jakość życia powinna znaleźć eksponowane miejsce w strukturze celów w zakresie zrównoważonego i bezpiecznego rozwoju w środowisku lokalnym.

Rozwój lokalny powinien być postrzegany jako wielowymiarowe zmiany, zarówno ilościowe, jak i jakościowe, dokonywane w życiu społecznym i gospodarczym. Czynniki determinujące ten proces mają złożony charakter i siłę oddziaływania. Rozwój lokalny jest długotrwałym procesem kierunkowych zmian zależnych od charakteru, skali i dynamiki poszczególnych czynników, które oddziałują na procesy rozwojowe w sposób łączny, stanowiąc wiązkę determinantu rozwoju. Często dochodzi do różnego rodzaju relacji pomiędzy poszczególnymi czynnikami, co powoduje, że zagadnienie rozwoju lokalnego należy rozpatrywać kompleksowo, mając świadomość, że wiele procesów ma charakter przyczynowo-skutkowy¹¹.

W koncepcji zrównoważonego rozwoju to bezpieczeństwo społeczne stanowi komponent/składową bezpieczeństwa narodowego.

Symptomatycznym tego przykładem jest definicja, w której bezpieczeństwo społeczne określa się procesem obejmującym różnorodne działania (środki) w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego. Ich zasadniczym celem jest przetrwanie, dobrobyt oraz zrównoważony rozwój społeczeństwa poprzez zapewnienie wysokiej jakości życia obywateli, rodziny i osób wymagających szczególnej troski, ich warunków bytowych, pracy, wypoczynku i dostępu do dóbr powszechnego użytku.

Te dobra to m.in. dostęp do powszechnej edukacji, świadczeń socjalnych, Internetu, ośrodków kultury, bibliotek, muzeów, a także bazy sportowej i rekreacyjnej. Definicja ta obejmuje również przeciwdziałanie bezrobociu, rozwarstwieniu społecznemu i konfliktom społecznym; ponadto – co jest szczególnie godne podkreślenia – z punktu widzenia bezpieczeństwa społecznego społeczeństwo jest bezpieczne, jeśli ma zapewniony bezpieczny rozwój¹². Osiąganie bezpieczeństwa nie jest możliwe bez optymalnego planowania czy strategii.

¹⁰ W. Pokruszyński, *Polityka a strategia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2011, s. 48.

¹¹ W. Kosiedowski, *Zarządzanie rozwojem regionalnym [w:] Gospodarka regionalna i lokalna*, Z. Strzelecki (red.), PWN, Warszawa 2008, s. 232.

¹² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2011, s. 50–51.

Lokalne strategie zapewniania bezpieczeństwa w środowiskach lokalnych powinny być poprzedzone kompleksową analizą sfery społecznej, gospodarczej, przestrzeni ekologicznej oraz zasobów infrastruktury krytycznej. Samo kształtowanie przestrzeni publicznej stanowi ważną sferę ładu społecznego, który – uporządkowany i harmonijny – we właściwy sposób oddziałuje na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców. Również ład ekologiczny, uwzględniający zasadę zrównoważonego rozwoju, nie tylko wpływa na dbałość o środowisko i jego ochronę, lecz także zapewnia bezpieczeństwo ekologiczne wszystkim mieszkańcom¹³.

Oczywiście szczególną uwagę należy zwrócić na elementy, które w największym stopniu determinują bezpieczeństwo mieszkańców. Optymalizacja ma dotyczyć właściwej analizy problemów społecznych oraz strategicznego podejścia do przeglądu bezpieczeństwa miasta, w ramach którego dokonana zostanie identyfikacja potencjalnych i realnych zagrożeń.

Na podstawie wniosków zawartych w diagnozie miasta oraz strategicznym przeglądzie wyznacza się cel strategiczny (główny) oraz cele operacyjne (szczegółowe) strategii. Muszą być one zgodne z celami strategicznymi strategii rozwoju i odzwierciedleniem prowadzonej przez władze samorządowe polityki bezpieczeństwa. Narzędziem realizacji celów operacyjnych będą programy operacyjne (realizacyjne) złożone z projektów opisanych zadaniami¹⁴.

Termin „zrównoważony rozwój” zaczął zyskiwać szeroką akceptację pod koniec lat 80. XX wieku, po tym jak pojawił się w publikacji *Nasza wspólna przyszłość* (*Our Common Future*), znanej także jako Raport Brundtland. Raport ten – wynik pracy komisji powołanej przez ONZ, utworzonej w celu zaproponowania „globalnego programu zmian” w koncepcji i praktyce rozwoju – zasygnalizował pilną konieczność ponownego zastanowienia się nad sposobem, w jaki żyjemy i rządzymy¹⁵. Koncepcja zrównoważonego rozwoju sprecyzowała podstawę niezakłóconego bytowania społecznego. Przyjęto, że trwałość i sprawiedliwy rozwój oznacza:

- trwałość ekologiczną;
- rozwój ekonomiczny;
- sprawiedliwość społeczną między pokoleniami i w obrębie każdego pokolenia.

Uznano wtedy, że do promowania trwałości rozwoju konieczne jest określenie celów polityki środowiskowej i gospodarczej. Za główny cel uznano „zaspokajanie podstawowych potrzeb wszystkich ludzi i danie wszystkim możliwości spełnienia aspiracji lepszego życia”¹⁶.

¹³ J. Stelmasiak, *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako prawny środek ochrony środowiska*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1994, s. 5.

¹⁴ S. Praszowski, *Bezpieczeństwo jako obszar polityki rozwoju lokalnego* [w:] *Blisko obywatela. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe na poziomie lokalnym*, W. Saletra, A. Zagórska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2016, s. 46.

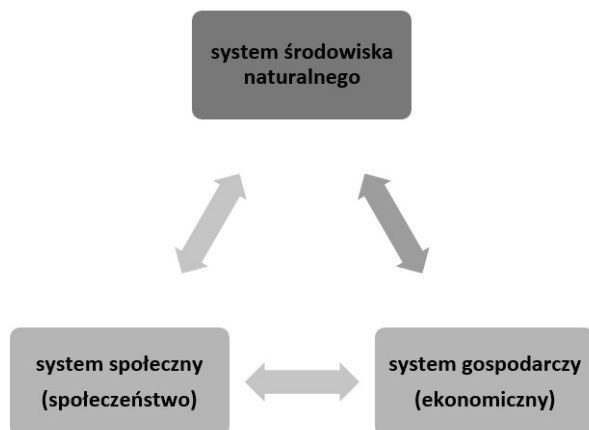
¹⁵ *Zrównoważony rozwój: powiązanie gospodarki, społeczeństwa i środowiska*, <https://www.oecd.org/insights/41774398.pdf>, [dostęp: 10.10.2021].

¹⁶ *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1991, s. 67.

Jak wynika z przytoczonego raportu, koncepcja zrównoważonego i bezpiecznego funkcjonowania często jest postrzegana przez pryzmat środowiska. Jednakże zrównoważony rozwój oznacza w rzeczywistości wykorzystanie rozwoju gospodarczego do zwiększania sprawiedliwości społecznej przy jednoczesnym poszanowaniu ekosystemów i zasobów naturalnych. Nie jest to łatwe zadanie, a wybory, których musimy dokonywać jako obywatele i których muszą dokonywać rządy, zwykle wiążą się z pójściem na kompromis i rezygnacją z realizacji innych celów. We wskazanym raporcie dostrzeżono, że cywilizacja osiągnęła poziom dobrobytu możliwy do utrzymania pod warunkiem odpowiedniego gospodarowania. Model takiej gospodarki zakłada odpowiednio i świadomie ukształtowane relacje pomiędzy wzrostem gospodarczym a dbałością o środowisko – nie tylko przyrodnicze, lecz także sztuczne, kulturowe: wytworzone przez człowieka – oraz zdrowiem człowieka¹⁷.

Zrównoważony i zarazem bezpieczny rozwój polega na względnej homeostazie w kontekście trzech systemów, w których główną rolę odgrywają społeczeństwo, ekonomia i środowisko.

Rys. 1. Istota zrównoważonego rozwoju

Źródło: opracowanie własne.

W świetle ekorozwoju rozwój społeczno-gospodarczy musi być podporządkowany realizacji ochrony środowiska naturalnego i racjonalnemu wykorzystywaniu zasobów naturalnych¹⁸.

Istotą zrównoważonego i bezpiecznego rozwoju jest zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez racjonalne wykorzystanie dostępnych zasobów (przy świadomości ich ograniczonych rozmiarów) w wyniku kształtowania właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału:

¹⁷ I. Pyrzyk, *Edukacja szansą zrównoważonego i bezpiecznego rozwoju w gminach* [w:] *Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, op. cit., s. 235.

¹⁸ Ibidem, s. 238–239.

ekonomicznego, społecznego/ludzkiego i przyrodniczego. W uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 6 czerwca 2006 roku w sprawie K 23/0530 czytamy:

w ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot.

Bez szkodliwego oddziaływania – dodając – na możliwości zaspokajania potrzeb i perspektywy przyszłych pokoleń¹⁹.

Tak więc bezpieczeństwo społeczne pozostaje wobec zrównoważonego rozwoju w zależności zwrotnej. Z jednej strony rzeczywisty zrównoważony rozwój możliwy jest tylko w warunkach bezpieczeństwa społecznego, z drugiej – urzeczywistnianie zasad zrównoważonego rozwoju prowadzi do swego rodzaju optimum społecznego, a zatem stwarza warunki rzeczywistego, pełnego bezpieczeństwa społecznego²⁰.

W takich realiach bezpieczeństwo społeczne staje się tożsame nie tylko z zapewnieniem przetrwania, tak biologicznego, jak również społecznego i kulturowego, lecz także – z uregulowaniem, stabilnością i oczekiwanym komfortem życia społecznego.

Optymalizacja bezpieczeństwa społecznego w środowiskach lokalnych

Myślenie przez pryzmat zwiększenia poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie to myślenie strategiczne oparte na projektowaniu i planowaniu przyszłości, w której będzie dominował spokój, szacunek i pewność jutra. Nie tylko myślimy strategicznie, lecz także działamy w oparciu o usystematyzowaną działalność. Optymalizacja bezpieczeństwa przyszłości to strategiczność zmiany kształtowania i kreowania bezpieczeństwa organizacji, ale i decyzja o wyborze dróg jej rozwoju, a nie tylko o gwarantowaniu bytu (przetrwaniu)²¹.

W zagadnieniach zapewnienia bezpieczeństwa naturalnym dążeniem podmiotu jest minimalizowanie:

- strat bezpośrednio poniesionych przez podmiot na skutek wystąpienia zagrożeń;
- kosztów zapewnienia określonego poziomu bezpieczeństwa funkcjonowania podmiotu;
- ryzyka decyzji o sposobie zapewnienia bezpieczeństwa²².

¹⁹ S. Jarmoszko, *Kultura bezpieczeństwa społecznego a kwestia zrównoważonego rozwoju*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2016, nr 6, s. 121.

²⁰ Zob. E. Roszkowska, *Optimum społeczne a zrównoważony rozwój [w:] Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, D. Kiełczewski (red.), Wydawnictwo WSE, Białystok 2009, s. 155–164.

²¹ M. Kozub, *Optymalizacja bezpieczeństwa przyszłości [w:] Perspektywa bezpieczeństwa w wymiarze interdyscyplinarnym*, op. cit., s. 10–11.

²² T. Lachowicz, *Optymalizacja wielokryterialna decyzji w zagadnieniach bezpieczeństwa funkcjonowania podmiotu*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 235, s. 147.

W związku z powyższym w walkę z zagrożeniami społecznymi powinni zostać zaangażowani wszyscy, tj. państwo, pojmowane jako organ administracji publicznej, oraz społeczeństwo. Ze względu na charakterystyczną cechę, w jaką wyposażone jest państwo – możliwość zastosowania przymusu w celu respektowania określonych zasad – to na nim opierać się będzie stworzenie fundamentalnych programów przeciwdziałania zagrożeniom społecznym oraz określenie współpracy z organizacjami pozarządowymi, grupami społecznymi i jednostkami w celu realizacji tych programów. W związku z tym wykorzystane powinny zostać: wszelkiego rodzaju procesy poznawcze (analizowanie, identyfikowanie, przewidywanie), tworzenie pojęć, podejmowanie decyzji, organizowanie i rozwiązywanie problemów, również z zastosowaniem mechanizmów oraz instrumentów prawnych, które będą zabezpieczały sprawiedliwą redystrybucję dóbr i usług oraz penalizowały zachowania szkodzące dobru społeczeństwa²³.

W środowiskach lokalnych występują również zagrożenia tzw. sfery socjalnej, które zostały doprecyzowane w Konwencji nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy w zakresie minimalnych norm zabezpieczenia społecznego²⁴. Są to takie zagrożenia, jak:

- zagrożenie zdrowia o różnych źródłach, ale podobnych skutkach – objawiających się niemożnością zarobkowania i w związku z tym brakiem środków finansowych na pokrycie leczenia;
- zagrożenie starością, zwłaszcza brakiem możliwości uzyskiwania dochodu, a w dalszych stadiach niesamodzielnością i uzależnieniem od innych osób;
- zagrożenie trwałą niepełnosprawnością i związaną z nią trwałą niezdolnością do zarobkowania;
- zagrożenie bezrobociem i brakiem źródeł utrzymania, które warunkowane są niedoskonałością systemu ekonomicznego;
- zagrożenie czasową niezdolnością do zarobkowania z powodu połogu i późniejszej opieki nad dzieckiem;
- zagrożenie osób niezdolnych do pracy, utrzymywanych przez pracownika, śmiercią ich żywiciela²⁵.

Działania powinny zatem zmierzać do kształtowania takiego standardu bezpieczeństwa społecznego, który z jednej strony zapewni system wspierania rozwoju jednostki, z drugiej zaś zagwarantuje ochronę przed ubóstwem i jego skutkami. Jest to na tyle istotne, że to krytyczne sytuacje w życiu jednostek i rodzin (np. utrata dochodu z powodu choroby, bezrobocia, inwalidztwa itd.) warunkują niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb i tym samym generują utratę poczucia

²³ W. Zubrzycki, *Poznawcze aspekty zagrożeń* [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria – badania – praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2015, s. 27–28.

²⁴ Zob. Konwencja nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego, Dz.U. 2005, nr 93, poz. 775.

²⁵ Por. J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966, s. 87.

bezpieczeństwa²⁶. Definiując bowiem pożądany poziom tegoż bezpieczeństwa, należy precyzyjnie określić zagrożenia oraz wyzwania, do których zaliczyć trzeba w pierwszej kolejności:

- kwestie demograficzne, zwłaszcza proces starzenia się społeczeństwa, który powinien stanowić impuls do zmian w systemie ubezpieczeń społecznych, ale także w systemie pomocy społecznej. Wyzwaniem dla bezpieczeństwa społecznego staje się również ujemny przyrost naturalny, będący przesłanką do modyfikacji systemu ochrony rodziny;
- zmiany społeczne na poziomie makro, związane np. ze zmianami w systemie produkcji (przejście od społeczeństw industrialnych do poindustrialnych) bądź z przemianami społeczeństw: od cechujących się dominacją wartości materialistycznych i wspólnotowych (praca i oszczędność, rodzina i naród) do takich, w których dominują wartości postmaterialistyczne i zindywidualizowane (jakość własnego życia i samorealizacja);
- problemy społeczne, których natura zakłóca pokój, a przez to również bezpieczeństwo społeczne, m.in.: bezrobocie długotrwałe i związana z nim bierność zawodowa, ubóstwo oraz wzrastające nierówności społeczno-ekonomiczne, wykluczenie społeczne grup, np. osób starszych, niepełnosprawnych, imigrantów²⁷.

Oczywiście funkcjonujemy w ustawicznym procesie, w którym wypadkową jest zmienność sfery społecznej, gospodarczej, politycznej oraz zdrowotnej.

Podsumowanie

Problem kreowania bezpieczeństwa społecznego nabiera we współczesnym państwie szczególnego znaczenia. Zapewnienie akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa społecznego stanowi cel państwa, które będąc gwarantem porządku i bezpieczeństwa, powinno zapewnić niezbędne warunki do realizacji zadań z zakresu dziedziny bezpieczeństwa społecznego.

Równie istotną kwestią w budowaniu polskiego bezpieczeństwa społecznego jest właściwe rozpoznanie jego uwarunkowań oraz wybór adekwatnych instrumentów realizacyjnych²⁸.

Natomiast w środowiskach lokalnych celem nadrzędnym jest wykorzystanie optymalnych, zrównoważonych rozwiązań, które dzięki swojej sile sprawczej pozwalają na sprawne i bezpieczne gospodarowanie posiadanym potencjałem.

²⁶ P. Grzywna, *Istota i wybrane aksjologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa społecznego* [w:] *Władza a społeczeństwo*, A. Bryłka, T. Kałuski, M. Korbaś (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 96.

²⁷ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 132.

²⁸ P. Grzywna, *Istota...*, op. cit., s. 100.

Bibliografia

- Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Warszawa 2012.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
- Grzywna P., *Istota i wybrane aksjologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa społecznego [w:] Władza a społeczeństwo*, A. Bryłka, T. Kałuski, M. Korbaś (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Jarmoszko S., *Kultura bezpieczeństwa społecznego a kwestia zrównoważonego rozwoju*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2016, nr 6.
- Kobiółka A., *Bezpieczeństwo uczniów w środowisku lokalnym w percepcji gimnazjalistów klas II w Myślenicach [w:] Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Infrastruktura krytyczna w procesie zarządzania w sytuacjach kryzysowych*, A. Gałecki, A. Kurkiewicz, S. Mikołajczyk (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2014.
- Konwencja nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego, Dz.U. 2005, nr 93, poz. 775.
- Kozub M., *Optymalizacja bezpieczeństwa przyszłości [w:] Perspektywa bezpieczeństwa w wymiarze interdyscyplinarnym*, T.W. Konopka, E. Męcina-Bednarek (red.), Oficyna Wydawnicza Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach, Kielce 2017.
- Lachowicz T., *Optymalizacja wielokryterialna decyzji w zagadnieniach bezpieczeństwa funkcjonowania podmiotu*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 235.
- Malec M., *Percepcja bezpieczeństwa. Definicje, wymiary, paradygmaty*, Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Polityki Obronnej, Warszawa 2006.
- Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1991.
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.
- Pieczywok A., *Znaczenie i wpływ koncepcji oraz programów (projektów) edukacyjno-informacyjnych na poczucie bezpieczeństwa człowieka [w:] Perspektywa bezpieczeństwa w wymiarze interdyscyplinarnym*, T.W. Konopka, E. Męcina-Bednarek (red.), Oficyna Wydawnicza Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach, Kielce 2017.
- Piotrowski J., *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966.
- Pokruszyński W., *Polityka a strategia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2011.
- Potoczek A., *Bezpieczeństwo jako obszar polityki rozwoju lokalnego [w:] Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, G. Górski, A. Potoczek (red.), Wydawnictwo Edukacyjne Akapit–Jagielloński Instytut Wydawniczy, Toruń 2020.
- Praszowski S., *Bezpieczeństwo jako obszar polityki rozwoju lokalnego [w:] Blisko obywatela. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe na poziomie lokalnym*, W. Saletra, A. Zagórska (red.), Wydawnictwo Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016.
- Pyrzyk I., *Edukacja szansą zrównoważonego i bezpiecznego rozwoju w gminach [w:] Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, G. Górski, A. Potoczek (red.), Wydawnictwo Edukacyjne Akapit–Jagielloński Instytut Wydawniczy, Toruń 2020.

Roszkowska E., *Optimum społeczne a zrównoważony rozwój* [w:] *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, D. Kiełczewski (red.), Wydawnictwo WSE, Białystok 2009.

Rubinow I.M., *The Quest for Security*, Holt, New York 1934.

Szymonik A., *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.

Zajac P., *Definicja bezpieczeństwa społecznego okiem prawnika – krytyczna próba usystematyzowania pojęć*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2019, t. XXIX, nr 4.

Zrównoważony rozwój: powiązanie gospodarki, społeczeństwa i środowiska, <https://www.oecd.org/insights/41774398.pdf>, [dostęp: 10.10.2021].

Zubrzycki W., *Poznawcze aspekty zagrożeń* [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria – badania – praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2015.

Social security in local environments optimization – outline of the issues

Abstract

The article presents the dependence of social security in relation to the problem of local environments. There was an in-depth analysis of social security from the terminological outline to the search for optimal solutions.

The structure of sustainable and safe development is illustrated and described in the local environment together with the characteristics of the individual components. The security strategy is presented in a synthetic way, referring directly to social issues.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, optymalizacja działań bezpieczeństwa, strategia bezpieczeństwa, środowisko lokalne

Key words: social security, optimization of security operations, security strategy, local environments

Andrzej Kobiałka

Doktor nauk społecznych, adiunkt w Instytucie Spraw Społecznych Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Opublikował 23 prace naukowe, m.in. dotyczące problematyki bezpieczeństwa społecznego. Prowadzi badania z zakresu bezpieczeństwa społecznego, zagrożeń w środowiskach lokalnych, relacji między bezpieczeństwem a zmianami społecznymi, a także dotyczące profilaktyki społecznej, patologii społecznej, świadomości problematyki społecznej świata realnego i wirtualnego. W 2020 roku był członkiem/ekspertem grupy roboczej ds. Bezpieczeństwa Dzieci i Młodzieży w Internecie w Ministerstwie Cyfryzacji w Warszawie. Członek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Warszawie. W 2020 roku odznaczony Medalem Edukacji Narodowej za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania. W życiu prywatnym mąż, ojciec dwójki dzieci, pasjonat dobrego jedzenia, książki i sportu. E-mail: andrzej.kobiałka@up.krakow.pl

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 11(2) (2021)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.11.2.7

TŁUMACZENIA

Bruce Ivar Gudmundsson

ORCID ID 0000-0002-8389-9415

The West: Courses of Cases

Tłumaczenie

Marek Klasa

ORCID ID 0000-0003-0863-5601

Akademia Sztuki Wojennej

***Decision-forcing cases* – decyzyjne studia przypadku**

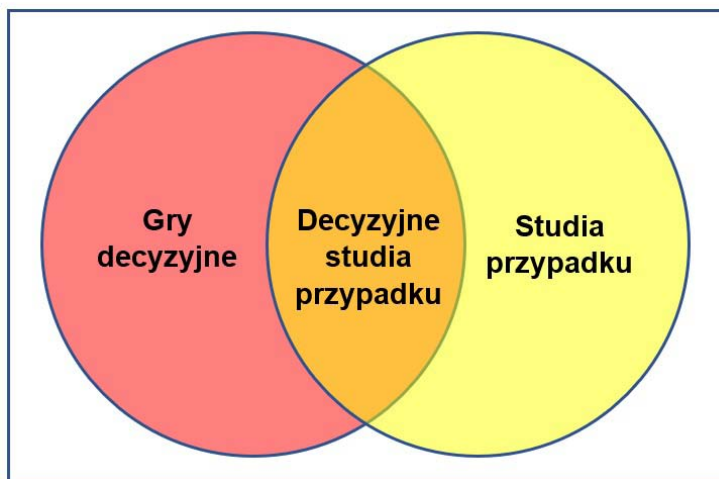
Czym jest decyzyjne studium przypadku?

Decyzyjne studium przypadku [*decision-forcing case*, w dosłownym tłumaczeniu: *przypadek wymuszający decyzję*]¹ to ćwiczenie polegające na tym, że uczestnicy mają rozwiązać problem, z jakim historycznie zmierzali się decydenci w analizowanym przypadku. Decyzyjne studium przypadku łączy w sobie cechy zwykłego studium przypadku [*case study*] i gry decyzyjnej [*decision game*]. Innymi słowy: decyzyjne studium przypadku to jednocześnie studium przypadku, w którym uczestnicy muszą podjąć decyzję, i gra decyzyjna oparta na faktach.

Studium przypadku, którego uczestnicy nie muszą podejmować decyzji, nie jest decyzyjnym studium przypadku, a retrospektywnym studium przypadku [*retrospective case study*]. Podobnie gra decyzyjna oparta na fikcyjnym scenariuszu nie jest decyzyjnym studium przypadku, a fikcyjną grą decyzyjną [*fictional decision game*].

¹ Informacje w nawiasach kwadratowych pochodzą od tłumacza i służą przede wszystkim przedstawieniu oryginalnego brzmienia omawianych terminów.

Rys. 1. Decyzyjne studia przypadku a gry decyzyjne i studia przypadku

Źródło: opracowanie własne.

Gry decyzyjne

Gra decyzyjna to ćwiczenie, w którym biorące udział osoby wcielają się w role uczestników przedstawionego im scenariusza. Jeśli scenariusz jest *ściśle* oparty na wydarzeniach historycznych, to ćwiczenie jest decyzyjnym studium przypadku. Jeśli scenariusz *w jakikolwiek sposób* zmienia dane historyczne, to ćwiczenie staje się fikcyjną grą decyzyjną (podobnie jak zmiana pojedynczego faktu zmienia pracę historyczną w powieść historyczną, tak zmiana pojedynczego faktu zmienia decyzyjne studium przypadku w fikcyjną grę decyzyjną).

Gry decyzyjne, zarówno fikcyjne, jak i inspirowane wydarzeniami historycznymi, mogą być szeroko stosowane w nauczaniu. W siłach zbrojnych wykorzystywane są taktyczne gry decyzyjne [*tactical decision games* – TDGs], operacyjne gry decyzyjne [*operational decision games* – ODGs] i strategiczne gry decyzyjne [*strategic decision games* – SDGs], a także etyczne gry decyzyjne [*ethical decision games* – EDGs] i przywódcze gry decyzyjne [*leadership decision games* – LDGs].

Istnieje pogląd, że termin *gry decyzyjne* nie oddaje ich roli jako poważnego narzędzia badawczego. Z tego powodu słowo „gra” [*game*] bywa czasem zastępowane słowem „ćwiczenie” [*exercise*], zmienia to np. „taktyczne gry decyzyjne” w „taktyczne ćwiczenia decyzyjne” [*tactical decision exercises* – TDEs], „etyczne gry decyzyjne” w „etyczne ćwiczenia decyzyjne” [*ethical decision exercises* – EDEs] itp.

Rys. 2. Gry decyzyjne

Źródło: opracowanie własne.

Fikcyjne gry decyzyjne

Fikcyjna gra decyzyjna to gra decyzyjna, w której *dowolny* komponent jest fikcyjny. Tym samym, jeśli któraś z postaci, organizacji lub lokalizacji w grze jest wymyślona, to ćwiczenie stanowi fikcyjną grę decyzyjną. Podobnie, jeśli dane wydarzenie stanowiące kontekst problemu będącego treścią gry nie przebiegało w sposób przedstawiony w scenariuszu, to ćwiczenie jest fikcyjną grą decyzyjną.

Niewiele fikcyjnych gier decyzyjnych jest w pełni wytworami wyobraźni. W istocie głównym celem elementów fikcyjnych gry jest naświetlenie realnie istniejących problemów. Na przykład dowódcy używają fikcyjnych gier decyzyjnych rozgrywanych na prawdziwym terenie, aby studiować jego wpływ na prowadzenie działań. Tego rodzaju ćwiczenie służy zarówno szkoleniu, jak i planowaniu wariantowemu [*contingency planning*]². Historycznie, fikcyjne gry decyzyjne prowadzone w pomieszczeniach były nazywane³ problemami na mapach [*map problems*], grami na mapach [*map games*] lub problemami taktycznymi [*tactical problems*]⁴, a prowadzone w terenie – rajdami taktycznymi [*tactical rides*]⁵.

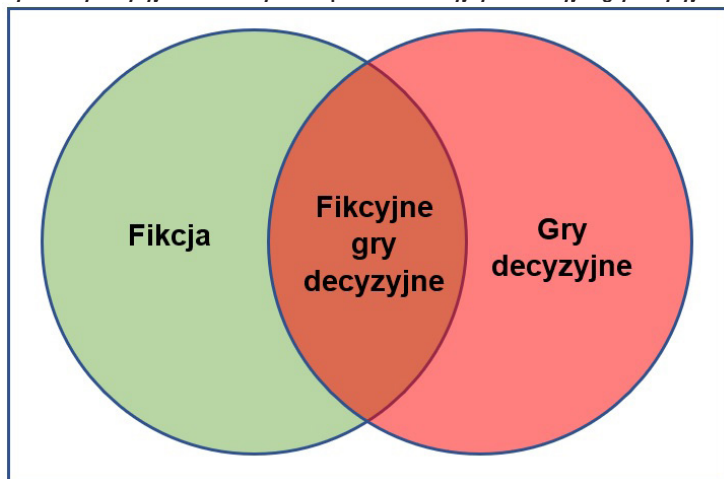
² AAP-6. *Słownik terminów i definicji NATO zawierający wojskowe terminy i ich definicje stosowane w NATO*, 2020, https://wcnjik.wp.mil.pl/u/AAP6PL_na_2020_07.pdf, [dostęp: 28.04.2021], s. 122.

³ W terminologii anglosaskiej – przyp. tłum.

⁴ Zob. H. von Moltke, *Moltke's Tactical Problems from 1858 to 1882*, London 1894. Dostępny online: https://books.google.pl/books?id=UCIEAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=intitle:tactical+inauthor:moltke&hl=en&sa=X&ei=pe85UZuD08iP0QGRqYHADw&q=&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, [dostęp: 28.04.2021].

⁵ Zob. F. Sayre, *Map Maneuvers and Tactical Rides*, Springfield 1911. Dostępny online: https://books.google.pl/books?id=NcBJAAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=intitle:tactical+intitle:rides&hl=en&sa=X&ei=HS8_UYW00KjC0AHDqYCAw&q=&redir_esc=y, [dostęp: 28.04.2021].

Rys. 3. Gry decyzyjne z dowolnym komponentem fikcyjnym to fikcyjne gry decyzyjne

Źródło: opracowanie własne.

Wspaniałą cechą fikcyjnych gier decyzyjnych jest to, że pozwalają one prowadzącemu zaprojektować ćwiczenie wokół wybranego czynnika, a tym samym skupić na nim uwagę uczestników. Historycznie czynnikiem tym był teren. W niemieckiej tradycji wojskowej powiązanie fikcyjnych gier decyzyjnych z terenem jest tak silne, że nazywano je problemami na mapach (*Planspiele*). Z czasem twórcy gier zaczęli używać tej metody do eksploracji innych problemów niż wykorzystanie terenu w działaniach wojennych. Przykładem jest ożywienie problematyki gier decyzyjnych w amerykańskim Korpusie Piechoty Morskiej w późnych latach 80. i wczesnych latach 90. XX wieku. Wykorzystywano je wówczas do eksploracji technik, konwencji i procedur związanych z wojną manewrową. Linki do tych gier można znaleźć na stronach *The Case Method in PME (Introduction)*⁶ i *Unit Professional Military Education*⁷.

Niccolò Machiavelli o fikcyjnych grach decyzyjnych

„Filipomenesa⁸, księcia achajskiego, chwałą pisarze między innymi także za to, że w czasach pokojowych nie myślał nigdy o niczym innym, jak o sposobach wojowania,

⁶ <https://casemethodusmc.blogspot.com/2015/12/a-great-source-for-tactical-decision.html>, [dostęp: 28.06.2021].

⁷ <https://unitpme.blogspot.com/2015/12/tactical-decision-games-where-to-find.html>, [dostęp: 28.06.2021].

⁸ Filipomenes (Filopojmen z Megalopolis) 252–182 p.n.e. – ośmiokrotnie sprawował funkcję stratega Związku Achajskiego. Zastąpił z walk przeciw Etołom i Spartanom. Podczas I wojny macedońskiej (215–205 p.n.e.) zwyciężył Spartan w bitwie pod Mantineją (207 r. p.n.e.), a następnie uczestniczył w zakończonym sukcesem oblężeniu Gytheion (195 r. p.n.e.). Rzymianie pod wodzą Tytusa Kwinkcjusza Flamininusa nie pozwolili wówczas kontynuować działań przeciw Sparcie, jednak trzy lata później Filopojmenowi udało się

i kiedy znajdował się w polu z przyjaciółmi, zatrzymywał się często i rozprawiał z nimi w ten sposób: «Gdyby na tym wzgórzu byli nieprzyjaciele, a my byśmy stali tutaj, kto z nas miałby przewagę i jak bez niebezpieczeństwa można by, zachowując szyki, pójść na spotkanie? Gdyby oni cofnęli się, jak mamy ich ścigać?». I przechodził z nimi po kolei wszystkie przypadki, jakie na wojnie mogą się zdarzyć, wysłuchiwał ich zdania, wypowiadał swoje, uzasadniając je, tak że wobec tych ciągłych rozpraw nie mógł, wtedy gdy prowadził wojsko, zajść żaden taki wypadek, w którym nie umiałby sobie poradzić⁹.

Wielką zaletą fikcyjnych gier decyzyjnych jest to, że pozwalają prowadzącemu dostosować ćwiczenie do zajęć, jakie chce przeprowadzić. Dzięki temu, jeśli chce przeprowadzić pojedyncze okrążenie siłami trzech sekcji piechoty, może zaprojektować scenariusz, który będzie mu pasował do jego wykonania. To znaczy: odpowiednia będzie liczebność sił przeciwnika, ogólna sytuacja będzie pozwalać na przeprowadzenie takiego manewru, a teren będzie zapewniał możliwość skrytego podejścia i dogodne pozycje strzeleckie dla żołnierzy.

Niestety wolność budowy scenariusza wokół wybranej koncepcji to także wolność budowy scenariusza wokół danego uprzedzenia. Było to krytyczną wadą systemu szkolenia wojska niemieckiego między wojnami o zjednoczenie (1864–1871) a końcem II wojny światowej (1939–1945). Z jednej strony taktyczne gry decyzyjne, wymagające zdecydowanych działań w warunkach niepewności, umożliwiły rozwój nie zrównanej wirtuozerii taktycznej u oficerów. Z drugiej jednak strony zaniedbano problemy leżące poza wąskim obszarem opisywanym przez te fikcyjne scenariusze. Niemieccy oficerowie nie mieli przez to szczególnej przewagi w dziedzinach: logistyki, wielkiej strategii, polityki międzynarodowej, współpracy cywilno-wojskowej czy działań nieregularnych. Co więcej, oficerowie dysponujący zaawansowaną wiedzą taktyczną często starali się rozwiązywać działaniami bojowymi problemy, które należało rozwiązywać za pomocą innych środków.

ją przyłączyć do Związku Achajskiego, wykorzystując panujący w niej chaos spowodowany śmiercią króla Nabisa (192 r. p.n.e.). Podczas powstania Messeńczyków Filipomenesa wzięto do niewoli, wówczas zażył truciznę (182 r. p.n.e.). Źródła różnią się w kwestii lat jego życia. Na potrzeby niniejszego przypisu daty podano za: <https://www.britannica.com/biography/Philopoemen>, [dostęp: 28.04.2021].

⁹ Oryginalny cytat za: N. Machiavelli, *The Prince*, tłum. W.K. Marriott, Chapter 14, <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1232/pg1232-images.html#chap14> [b.d.]. Cytat w języku polskim za: idem, *Księżę*, tłum. C. Nanke, PIW, Warszawa 1987, s. 78–79.

Rys. 4. Studia przypadków

Źródło: opracowanie własne.

Studia przypadków

Studium przypadku to analiza konkretnego wydarzenia. Jeśli badanie przeprowadza się z perspektywy czasu, to jest ono retrospektywnym studium przypadku. Jeśli przypadek opisany został tylko do momentu, w którym wymagane jest podjęcie decyzji przez uczestników, to jest to decyzyjne studium przypadku.

Uczestnik retrospektywnego studium przypadku nie jest bezpośrednio zaangażowany w dane wydarzenie. Jest swoistym bezstronnym obserwatorem korzystającym z wiedzy, która nie była dostępna historycznym uczestnikom wydarzeń. Z tego powodu retrospektywne studia przypadków są również określane mianem opisowych (deskryptywnych) [*descriptive cases*] lub oceniających (ewaluacyjnych) [*evaluative cases*]. Uczestnik decyzyjnego studium przypadku zostaje jednak *umieszczony* wewnątrz historii i przyjmuje rolę rzeczywistej osoby, która w danym miejscu i czasie miała do czynienia z sytuacją problemową. Podobnie jak odgrywana osoba, uczestnik decyzyjnego studium przypadku podejmujący decyzję nie zna wyniku wydarzeń, w których bierze udział, a zwłaszcza nie wie tego, czy wybrane przez niego rozwiązanie zadziała.

Ponieważ decyzyjne studia przypadku stawiają uczestnika w roli decydenta spoglądającego w niepewną przyszłość, czasami określane są mianem *perspektywicznych studiów przypadku* [*prospective cases*].

Zalety decyzyjnych studiów przypadku

Decyzyjne studia przypadków oferują uczestnikom różnorodne korzyści. Wynikają one zarówno z samych powiązań między podejmowaniem decyzji a rzeczywistymi wydarzeniami, jak i wymogu, aby uczestnicy rozpatrywali sprawę z punktu

widzenia konkretnej osoby. Uczestnicy decyzyjnego studium przypadku podejmują decyzje, a następnie wyjaśniają je i bronią ich. Podjęcie decyzji wymaga zdobycia dodatkowych informacji, co skłania do pogłębiania wiedzy. Największa korzyść z decyzyjnych studiów przypadków wypływa zaś z wzajemnego przenikania się tych aspektów. Kluczowe jest to, że sprawy związane z podejmowaniem decyzji są z natury angażujące.

Warto podkreślić, że właściwie prowadzone decyzyjne studia przypadku są świetną zabawą. Tym samym lepiej przekazują wiedzę opartą na faktach niż podawcze metody kształcenia, np. wykład.

Studium przypadku w nauczaniu historii

Studium przypadku jest pracą historyczną. Stanowi celowe badanie ściśle powiązanych wydarzeń, które miały miejsce w przeszłości. Dlatego uczestnik studium za każdym razem, gdy dowiaduje się czegoś za jego pomocą, pogłębia swoją wiedzę historyczną. Co więcej, przyglądając się tamtym wydarzeniom krytycznym okiem, ćwiczy też sztukę nadawania sensu wydarzeniom z przeszłości.

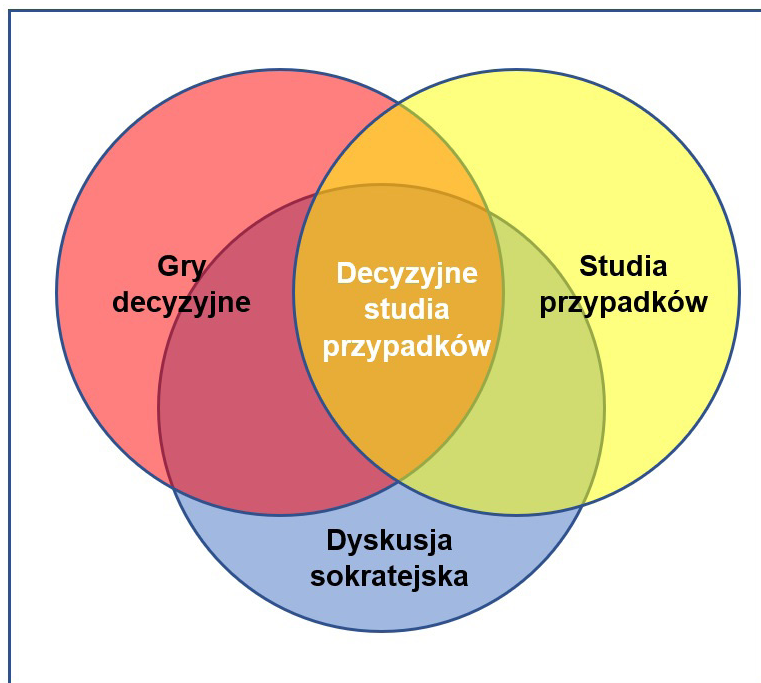
Nauka historii metodą studiów przypadków niesie ze sobą rozliczne korzyści. Pierwszą z nich jest znajomość rzeczy „trwałych” lub zmieniających się bardzo wolno, takich jak geografia, natura ludzka czy zasadnicza natura takich zjawisk, jak: wojna, biznes, systemy władzy czy edukacji. Ponadto ta metoda zapewnia bogaty zasób analogii – wiedzę o tym, jak i dlaczego powstały techniki, procedury oraz konwencje w danej dziedzinie – a także uwalnia od „doczesnej zaściankowości”, ponieważ uczestnik studium patrzy na wydarzenia z perspektywy innych czasów niż jego własne, nabywając tym samym rodzaju wyrafinowania podobnego do tego, jakie zdobywają podróżnicy.

Tych zalet doświadczają zarówno osoby, które uczą się metodą decyzyjnych studiów przypadków, jak i te korzystające z retrospektywnych studiów przypadków.

Dyskusja o przypadkach

Nauczanie metodą decyzyjnych studiów przypadków składa się z dwóch zasadniczych elementów: prezentacji problemu i dyskusji o nim. Prezentacja może przyjąć różnorodne formy, np. artykułu, zbioru dokumentów, podcastu lub filmu przedstawionego przez uczestnika studium przed grupą. Alternatywnie – krótkiego wykładu lub prezentacji multimedialnej. Dyskusja może jednak przybrać tylko formę *dyskusji sokratejskiej*.

Rys. 5. Studia przypadków

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja sokratejska

Dyskusja sokratejska składa się z trzech części. W **pierwszej** prowadzący rozpoczyna dyskusję, zwracając się do uczestnika w taki sposób, w jaki zwracałby się do nieznanego [*cold calling*]. Wybranemu uczestnikowi zostaje przydzielona rola protagonisty sytuacji decyzyjnej i otrzymuje on zadanie udzielenia odpowiedzi na podstawowe pytanie danej sytuacji decyzyjnej. W **drugiej** prowadzący zadaje pytania, które mają wciągnąć innych uczestników do dyskusji (np. prosi ich o udzielenie odpowiedzi na podstawowe pytanie, prosi jednego uczestnika o krytykę odpowiedzi udzielonej przez innego lub pyta o wyjaśnienie danego faktu lub koncepcji). W **trzeciej** prowadzący przyjmuje rolę moderatora zarządzającego przebiegiem dyskusji, tak aby wydobyć dużą liczbę różnorodnych punktów widzenia i przemyśleń. Dobrą, praktyczną zasadą¹⁰ w tej części dyskusji sokratejskiej jest kontynuować ją tak długo, aż uczestnicy przedstawią rozwiązania, które były lub mogły być rozważane przez historycznych decydentów.

W dyskusji sokratejskiej zawiera się jednak więcej niż prosta sekwencja pytań. Aby skutecznie wypełnić to zadanie, prowadzący dyskusję musi zostać – jak

¹⁰ Autor stosuje w tym miejscu termin *rule of the thumb* – dosł. reguła kciuka. Jest to termin odnoszący się do przybliżonej metody wykonywania danej rzeczy, opartej na praktycznym doświadczeniu, a nie wiedzy teoretycznej.

określał to Benjamin Franklin – „pokornie pytającym”. Oznacza to, że powinien być szczerze zainteresowany uzyskaniem od uczestników odpowiedzi i opinii oraz zachować otwarty umysł wtedy, gdy przedstawiają oni swoje koncepcje, bronią ich i je dopracowują.

Wielu doświadczonych nauczycieli zauważa, że technika parafrazowania świetnie sprawdza się w podtrzymaniu podejścia „pokornie pytającego” podczas dyskusji sokratejskiej. W ten sposób podtrzymują zwyczaj automatycznego odpowiadania na propozycje uczestników dyskusji ze zwięzłym powtórzeniem tego, co od nich usłyszeli. Ta technika ma tę dodatkową zaletę, że daje innym uczestnikom dyskusji drugą szansę, aby wysłuchać rozwiązań prezentowanych przez przedmówców. Co więcej, pokazuje uczestnikom, że prowadzący dyskusję aktywnie słucha tego, co powiedzieli.

Inną techniką przydatną w zachowaniu właściwej postawy podczas dyskusji sokratejskiej jest zachowanie ścisłej neutralności. Zamiast przedstawiać własne poglądy, prowadzący powinien zadawać dodatkowe pytania. Część z nich powinna być skierowana do uczestnika dyskusji, który właśnie wyraził swoją opinię. Reszta powinna być prośbami do pozostałych uczestników dyskusji, aby skomentowali to, co powiedział ich przedmówca.

Bez względu na użyte techniki nauczyciel prowadzący dyskusję musi robić to, co w jego mocy, aby uczestnicy dyskusji nie mieli wrażenia, że celem zadawania trudnych pytań jest ośmieszenie ich i sprawienie, żeby czuli się oni głupi i pozbawieni umiejętności udzielenia odpowiedzi na pytanie. Należy też unikać sprawiania wrażenia, że odpowiedzi udzielane przez uczestników służą jedynie „rozgrzewce” przed przedstawieniem „prawdziwej” odpowiedzi na pytanie, jaką stanowi opinia nauczyciela. Innymi słowy, prowadzący dyskusję musi unikać zarówno sarkazmu, jak i pedanterii.

Benjamin Franklin o podejściu sokratejskim

„Gdy pracowałem nad udoskonaleniem języka, wpadła mi w ręce gramatyka angielska (zdaje się, Greenwooda). Na końcu były dwa krótkie szkice o retoryce i logice. Ten ostatni kończył się przykładem dyskusji metodą Sokratesa. Wkrótce potem kupiłem *Pamiętne dzieła Sokratesa* Ksenofonta, gdzie było dużo przykładów tej samej metody. Byłem nią zachwycony i szybko przyswoiłem ją sobie, przyjmując skromny system pytań i wątpliwości zamiast argumentacji, przeczenia i pozytywnych tez”¹¹.

Bibliografia

Franklin B., *The Autobiography of Benjamin Franklin*, J.D. Lippencott & Co., Philadelphia 1868.

Machiavelli N., *The Prince*, <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1232/pg1232-images.html#chap14>, [dostęp: 28.06.2021].

¹¹ Oryginalny cytat za: B. Franklin, *The Autobiography of Benjamin Franklin*, Philadelphia 1868, s. 99. Cytat w języku polskim za: idem, *Autobiografia*, tłum. P. Radecki, [b.m.] 2021, s. 18.

Moltke H. von, *Moltke's Tactical Problems from 1858 to 1882*, London 1894.

Sayre F., *Map Maneuvers and Tactical Rides*, Press of Springfield Printing and Binding Company, Springfield 1911.

Tactical Decision Games: Where to Find Them, <https://unitpme.blogspot.com/2015/12/tactical-decision-games-where-to-find.html>, [dostęp: 28.06.2021].

The Case Method in PME (Intro), <https://casemethodusmc.blogspot.com/2015/12/a-great-source-for-tactical-decision.html>, [dostęp: 28.06.2021].

Pozycje bibliograficzne wykorzystane przez tłumacza

AAP-6. *Słownik terminów i definicji NATO zawierający wojskowe terminy i ich definicje stosowane w NATO*, 2020, https://wcnjik.wp.mil.pl/u/AAP6PL_na_2020_07.pdf, [dostęp: 28.04.2021].

Franklin B., *Autobiografia*, [b.m.] 2021.

Machiavelli N., *Księżę*, PIW, Warszawa 1987.

Philopoemen: Greek general [w:] *Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Philopoemen>, [dostęp: 28.04.2021].

Decision-forcing cases

Abstract

A decision-forcing case is an exercise which asks students to solve a problem faced by an actual person at some point in the past. Because the problem is drawn from real life, a decision-forcing case is a type of case study. Because students are asked to provide specific solutions to a concrete problem, a decision-forcing case is also a kind of decision game. In other words, a decision-forcing case is both a case study that asks students to make a decision and a decision-game based on real facts. A case study that describes an event without asking students to make a decision is not a decision-forcing case. Rather, it is a 'retrospective case study'. Likewise, a decision game based upon an imaginary scenario is not a decision-forcing case, but a 'fictional decision game'. Decision-forcing cases offer a variety of benefits to students. Some of these benefits are a function of the links between decision-forcing cases and an actual events. Others derive from the requirement that students examine the case from the point of view of a particular individual. Some of the benefits of learning from decision-forcing cases result from the requirement that students make, explain, and defend decisions. Others are a product of the need to make sense of many different kinds of evidence. A few of the benefits of the use of decision-forcing cases – and these tend to be the most important benefits – come from the interaction of these different aspects. One of these is the fact that decision-forcing cases are inherently engaging. Indeed, if taught properly, they are a great deal of fun. The other is that decision-forcing cases do a far better job of imparting factual knowledge than teaching methods that are solely concerned with the delivery of facts.

Słowa kluczowe: decyzyjne studium przypadku, studium przypadku, gra decyzyjna, metoda nauczania

Key words: decision forcing cases, case study, decision game, teaching methodology

Bruce Ivar Gudmundsson

Stosował różne rodzaje studiów przypadków w nauczaniu żołnierzy zawodowych od 1989 roku, kiedy jako oficer rezerwy Amerykańskiego Korpusu Piechoty Morskiej (US Marine Corps – USMC) został powołany do służby czynnej, aby zaprojektować Szkołę Zaawansowanych Działań Zbrojnych (School of Advanced Warfighting – SAW). Od tego czasu wykładał na Uniwersytecie Oksfordzkim, w Królewskiej Akademii Wojskowej w Sandhurst (Royal Military Academy Sandhurst), Amerykańskiej Akademii Wojsk Lądowych (United States Army War College – USAWC), Akademii Dickinsona (Dickinson College) i na Uniwersytecie Korpusu Piechoty Morskiej (Marine Corps University – MCU). Prowadził też warsztaty z metodyki studiów przypadku na wielu amerykańskich uczelniach i w jednostkach wojskowych, a także na uczelniach wojskowych w Wielkiej Brytanii, Holandii, Norwegii, Szwecji, Finlandii, Estonii, na Łotwie i Litwie. Autor pięciu książek i licznych artykułów poświęconych różnym aspektom współczesnej historii wojskowej, obecnie pracuje nad książką o historii metod aplikacyjnych w szkolnictwie wojskowym. Notatki robocze na temat tego projektu można znaleźć na jego stronie internetowej *The Military Learning Gateway*¹². E-mail: decision.forcing.case@gmail.com

Marek Klasa – tłumacz

Starszy wykładowca w Akademii Sztuki Wojennej. E-mail: m.klasa@akademia.mil.pl

¹² *The Military Learning Gateway*, <https://teachusmc.blogspot.com/>, [dostęp: 28.06.2021].

DLA AUTORÓW

Artykuły i inne materiały zgłaszane do publikacji należy w formie załącznika przesyłać pod adres: studiadesecuritate@up.krakow.pl. W treści e-maila prosimy podać swój tytuł lub stopień naukowy oraz dokładny adres korespondencyjny. Do e-maila należy dołączyć także wypełnione i podpisane Oświadczenie Autora.

Przyjmowane do Redakcji teksty w pierwszej kolejności podlegają analizie przez Kolegium Redakcyjne, które ustala, czy nadesłany materiał spełnia wymogi techniczne, jego tematyka jest adekwatna do profilu czasopisma „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” oraz czy tekst powstał zgodnie z zasadami etycznymi opisanymi w sekcji „procedury i dobre praktyki”. W przypadku gdy artykuł spełnia powyższe kryteria, przekazywany jest do Recenzentów.

Wymogi techniczne:

Minimalna objętość artykułu to 0,5 arkusza wydawniczego, czyli 20 tysięcy znaków (znaki liczone łącznie ze spacjami oraz przypisami). Maksymalna objętość artykułu to 1 arkusz wydawniczy. W przypadku recenzji książek, biogramów, informacji o publikacjach i konferencjach oraz innych komunikatów z życia naukowego maksymalna objętość tekstu to 20 tysięcy znaków (łącznie ze spacjami).

Tekst powinien być sformatowany w edytorze tekstu Word, czcionka Times New Roman, marginesy 2,5 cm, brak odstępów pomiędzy akapitami. Układ tekstu:

1. Imię i nazwisko Autora bez stopnia lub tytułu naukowego (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5).
2. Afiliacja (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5).
3. ORCID ID (Times New Roman, rozmiar 10, wyjustowane, interlinia 1,5).
4. Tytuł artykułu (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5).
5. Tekst właściwy artykułu (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5), powinien być podzielony na części opatrzone nienumerowanymi podtytułami (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5), przed i po podtytule pusta linia, cytaty w cudzysłowie (bez kursywy), kursywą w tekście tytuły książek, artykułów, zwroty, nazwy obcojęzyczne, tekst właściwy powinien kończyć się wnioskami.
6. Bibliografia (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5) powinna rozpoczynać się słowem „Bibliografia” (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5, przed i po słowie „Bibliografia” pusta linia). Wykaz powinien być uporządkowany alfabetycznie według nazwisk autorów lub w razie braku autora pierwszej litery tytułu, kolejność poszczególnych elementów powinna być taka sama jak w przypadku przypisów z jednym wyjątkiem, w bibliografii najpierw występuje nazwisko, a za nim inicjał imienia, ponadto w bibliografii nie podajemy numerów stron.

7. Tytuł artykułu w języku angielskim (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5, przed i po pusta linia).
8. Abstrakt w języku angielskim (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5) powinien rozpoczynać się słowem „Abstract” (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5, przed i po słowie „Abstract” pusta linia). Abstrakt powinien zawierać krótki zarys przedmiotu badań, cele i pytania badawcze, określenie metodologii, główne wyniki i wnioski z badań.
9. Słowa kluczowe w języku polskim (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5), powinien poprzedzać je zapis „Słowa kluczowe:” (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5), po nim zaś w tej samej linii 3–5 słów kluczowych w języku polskim.
10. Słowa kluczowe w języku angielskim (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5), powinien poprzedzać je zapis „Key words:” (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5), po nim zaś w tej samej linii 3–5 słów kluczowych w języku angielskim.
11. Biogram autora (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1,5) poprzedzony imieniem i nazwiskiem (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, pogrubione, wyjustowane, interlinia 1,5), sama treść biogramu w kolejnej linii pod nazwiskiem, w treści biogramu powinien znaleźć się także adres e-mail autora.

Przypisy (czcionka Times New Roman, rozmiar 10, wyjustowane, interlinia 1) tworzone w systemie przypisów dolnych. Układ przypisów:

- monografia: J. Kowalski, *Bezpieczeństwo współczesne*, Wydawnictwo Małopolskie, Kraków 2018, s. 43.
- rozdział w monografii: J. Kowalski, *Bezpieczeństwo w państwie [w:] Dylematy bezpieczeństwa*, M. Nowak (red.), Wydawnictwo Małopolskie, Kraków 2018, s. 112.
- artykuł w czasopiśmie: J. Kowalski, *Bezpieczeństwo narodowe – podstawowe dylematy*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate*” 2018, nr 8, s. 112.
- źródło internetowe: M. Nowak. *Cele i metody działań terrorystycznych*, <http://celeterrorystow.pl/meotdy.pdf>, [dostęp: 25.07.2018].
- akt prawny: Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. 2013, poz. 628.

W przypisach stosować należy skróty łacińskie: op. cit., ibid., etc.

Każdy wykres, tabela, rysunek itp. powinien być opisany z podaniem tytułu (czcionka Times New Roman, rozmiar 12, wyjustowane, interlinia 1) oraz wskazaniem źródła (czcionka Times New Roman, rozmiar 10, wyjustowane, interlinia 1). Tytuł powinien być zamieszczony nad, a informacja o źródle – pod prezentowanym wykresem, tabelą lub rysunkiem.

